

26604

T. C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HADİSLERE KISSACILIĞIN GİRMESİ
VE
MENFİ TE'SİRLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

Doç. Dr. TALAT SAKALLI

HAZIRLAYAN

AHMET UYAR

KAYSERİ-1993

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	4
KISALTMALAR	6

GİRİŞ

A. KAYNAK KİTAPLARIN TANITIMI

1- Ana Kaynaklar	7
a- Nakkâş el-Mevsûlî'nin Ahbâru'l-Kussâs'ı	7
b- İbnu'l-Cevzî'nin Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirin'i	7
c- İbn Teymiyye'nin Ehâdisu'l-Kussâs'ı	9
d- İrâkî'nin el-Bâis ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs'ı	10
e- Suyûtî'nin Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs'ı	11
f- Muhammed b. Hasan ez-Zir'in el-Kasasu fi'l-Hadisi'n-Nebevî'si	12
g- Lutfi es-Sabbag'ın Târîhu'l-Kussâs ve Eseruhüm fi'l-Hadisi'n-Nebevî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim'i.....	13

2- Tâli Kaynaklar	13

B. KISSA KELİMESİNİN ANLAMI .....

C. KISSANIN DEĞERİ .....

D. CÂHİLİYYE DÖNEMİNDE KISSA .....

1- İslam Öncesi Dönemde Arapların Kissa Kültürü	16
2- Câhiliyye Dönemi Kıssaların Konuları ve Meşhur Kıssacıları	19

E. KUR'AN'DA KISSA .....

1- Kur'an Kıssalarının Konuları.....	22
2- Kur'an'da Kissa Anlatılmasının Nedenleri.....	23

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİ VE SONRASINDA KISSA

A. HZ. PEYGAMBER VE KISSA.....	25
1- Nebevî Kıssaların Çeşitleri	26
2- Nebevî Kıssaların Mevzuları	30
3- Nebevî Kıssalardaki Şahsiyetler	34
4- Nebevî Kıssaların Maksatları	37
B. SAHABE DÖNEMİ VE SONRASINDA KISSA	42
1- Sahâbe ve Kissa	42
2- Kıssacılığın Bir Meslek Olarak Ortaya Çıkışı.....	44
C. MEŞHUR KISSACI VE VAİZLERDEN BAZILARININ TANITIMI	48
1- Ka'b el-Ahbâr	48
2- Temim ed-Dâri	49
3- Esved b. Seri'	49
4- Ubeyd b. Umeyr	50
5- İbrâhim et-Teymî	50
6- Saïd b. Cübeyr.....	51
7- Vehb b. Münebbih	51
8- Yezid er-Rakkâşî	52
9- Muhammed b. Ka'b el-Kurazî	52
10- Sâlih el-Mürri	53

İKİNCİ BÖLÜM

KISSACILIĞIN YAYILMASI VE ÂLİMLERİN KISSACILARLA MÜCADELESİ

A. KISSACILIĞIN YAYILMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER	54
1- Kıssacıların Avamdan Gördüğü İtibar.....	54
2- Kıssacıların Sağladıkları Maddî ve Mânevî Menfaatlar	55
3- Avâmın Câhilliği	55
4- İsrâiliyyâtın Yaygın Olması.....	56
5- Sosyal ve Kültürel Hayat	56
6- Tergîb ve Terhîb'e Dair Hadislerin Rivayetinde Tesâhül Gösterilmesi	56
B. ÂLİMLERİN KISSACILARLA MÜCADELESİNE ÖRNEKLER.....	58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISSACILARIN ZARARLARI

A. KISSACILARIN HADİSLER ÜZERİNDEKİ MENFİ TE'SİRLERİ.....	63
1- Hz. Peygamber'e Yalan İsnad Edilmesi.....	63
2- Kıssacılar ve Hadis Uydurma Faaliyeti.....	67
3- Kıssacılar Vasıtasıyla Halk Arasında Yayılmış Olan Uydurma Hadislere Örnekler	70
B. KISSACILARIN HALK ÜZERİNDEKİ MENFİ TE'SİRLERİ.....	73
1- Kıssacılığın Kerih Görülmesinin Sebepleri	73
2- Kıssacıların Halk Üzerindeki Etkileri ve Zararları.....	75
SONUÇ	81
BİBLİYOGRAFYA.....	84

ÖNSÖZ

Şöhrete ulaşmak, halkın ilgi ve iltifâtına mazhar olmak, itibar görmek için veya maddî menfaat ve çıkar sağlamak gayesiyle câmi ve meşicidlerde veya kalabalık yerlerde halka vaaz eden, vaazında uydurma hikayelere, mevzû hadislerle yer veren kimselere kassâs denilmiştir.

Hulefâ-i Râşidin devrinin son zamanlarına doğru fitne tâbir edilen iç karışıklıklarla birlikte kendini göstermeye başlayan bu hareket, zamanla tüm İslâm âlemine yayılmıştır. Vaazlarında ilgi çekiçi hikayeler anlatan, belâgat ve beyanı kullananması çok iyi bilen bu kıssacılar halk arasında sevilen ve peşinden gidilen insanlar olmuşlardır.

İşte bu mütevâzî çalışmamızda, bir yüksek lisans tezi sınırları içinde, yukarıda bazı husûsiyetlerine işâret ettiğimiz kıssacıların durumunu ele alıp, menfi tesirlerini ortaya koymaya çalıştık. Konuyu incelerken, imkanlar ölçüsünde ilk kaynaklara inmeye çalıştık. İlk kaynaklara ulaşamadığımız yerlerde daha sonraki dönemlerde kaleme alınmış kaynaklara müracaat ederek konuyu aydınlatmaya çalıştık. Kıssadan kasdımız dinî kıssadır ve amacımız Rasullâh'ın bütün kıssalarını derlemek, bir dökümanı vermek değildir. İyiliği emredip kötülükten sakındırma vazifesini ifâ etmek üzere, İslâmî esaslar dâhilinde halka nasihat eden ve vaazlarında aşırıya kaçmadan kıssa anlatan iyi niyetli kişiler araştırmamızın şumûlüne dahil edilmemiştir.

Konumuzu bir giriş ve üç bölüm altında incelemeye çalıştık.

Giriş Bölümünü kaynakların tanıtılmasına, cahiliyye döneminde ve Kur'an'da kıssa konusuna ayırdık.

Birinci bölümde Nebvî kıssaların çeşitleri, mevzuları ve maksatları konusu ile sahabe dönemi ve sonrasında kıssa konusunu ele aldık. Ayrıca bu bölümde, meşhur kıssacı ve vâizlerden bazılarının kısa biyografilerini verdik.

İkinci bölümde, kıssacılığın yayılmasına etki eden faktörleri ve bazı alimlerin kıssacılara karşı yürüttükleri mücadeleyi ele aldık.

Üçüncü ve son bölümde ise kıssacıların hadislere verdikleri zararları ve kıssacıların halk üzerindeki olumsuz tesirlerini inceledik.

Bu mütevâzî çalışmamızın hazırlanmasında değerli yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım sayın Doç. Dr. Talat Sakallı Bey'e ve kıymetli görüşlerinden istifade ettiğim tüm hocalarım, ayrıca döküman temininde her türlü kolaylığı gösteren Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi kütüphane yöneticilerine teşekkür ederim.

Ahmet UYAR
Kayseri-1993

KISALTMALAR

(a.s.)	: Aleyhi's-selâm
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
A.Ü.S.B.E.	: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
b.	: İbn
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
(c.c.)	: Celle celâluhû
E.Ü.İ.F.D.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
E.İ.İ.F.D.	: Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi.
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
M.	: Milâdî
(r.a.)	: Radıyallahu anh
(s.a.s.)	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
Trc.	: Tercüme
Tsz.	: Tarihsiz
v.	: Vefât
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve devamı
vs.	: Ve sair

GİRİŞ

A-KAYNAK KİTAPLARIN TANITIMI

1- Ana Kaynaklar

Bu kısımda, ilk olarak mürâcaat ettiğimiz, muhtevâsının tamamı kısâ ve kısâ ile alakalı konulardan oluşan ve araştırmamızın dayandığı temel eserler olan kitapları, müelliflerinin vefat tarihlerine göre kronolojik olarak kısaca tanıtaçız.

a) En-Nakkâş el-Mevsili'nin (v. 351 h.) Ahbâru'l-Kussas'ı:

En-Nakkâş el-Mevsili olarak bilinen Ebu Bekir Muhammed b. el-Hasen en-Nakkâş el-Mevsili'nin "Ahbâru'l-Kussâs" adında bir eserinin olduğunu Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zünûn adlı eserinde zikretmektedir.¹ Fakat, maalesef bu eserin matbû nüshası olmadığı gibi yazma nüshasının da nerelerde bulunduğu kaynaklarda zikredilmemiştir. Bu nedenle bu eseri elde etme imkânımız olmadı.

b) İbnu'l-Cevzi'nin (v. 597 h.) Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirin'i:

Kendisi de bir vâiz olan İbnu'l-Cevzi'nin te'lif etmiş olduğu "Kitâbu'l-Kussas ve'l-Müzekkirin" adlı kitap oniki baktan müteşekkildir. Bu babları birer cümleyle özetlersek:

Birinci Bab: Vaaz ve kısânın medhine dairdir. (165-176. sayfalar)

1) Kâtip Çelebi, Keşfü'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn, I / 26, Halep 1941.

İkinci Bab: İlk kıssa anlatanın kim olduğunun beyanına dairdir. (177-180. sayfalar)

Üçüncü Bab: Kimlerin vaaz edip kıssa anlatma ehliyetine sahip olduğunun beyanına dairdir. (181-185. sayfalar)

Dördüncü Bab: Ancak yöneticilerin izni ile kıssa anlatılabileceğine dairdir. (186-188. sayfalar)

Beşinci Bab: Uygun zamanlarda vaaz etmenin önemine ve gerekliliğine dairdir. (189-192. sayfalar)

Altıncı Bab: Kıssacıları dinlemeye giden eşrâfın isimlerinin zikredilmesine dairdir. (193-200. sayfalar)

Yedinci Bab: Kıssacıların her an düşebileceği kötü akibetin beyanına dairdir. (201-204. sayfalar)

Sekizinci Bab: İyiliği emreden fakat emrettiği şeylere kendisi uymayanların zemmine dairdir. (205-208. sayfalar)

Dokuzuncu Bab: Kıssacı ve Müzekkirlerin büyüklerinin isimlerinin zikredilmesine dairdir. (209-294. sayfalar)

Onuncu Bab: Müzekkir kisvesine bürünüp çeşitli bidatler ihlas eden ve bu yüzden kötü niyetli kıssacılara yöneltilen yergiye muhatap olan sahte müzekkirlerden sakındırmaya dairdir. (295-342. sayfalar)

Onbirinci Bab: Seleften, kıssanın zemmine dair varid olan rivayetlerin beyanına dairdir. (343-358. sayfalar)

Onikinci Bab: Kıssacıya nasıl vaaz edeceğini öğretmeye dairdir. (359-373. sayfalar)

Lütfi es-Sabbağ tarafından tahkik edilen bu kitabın 1988 de, Beyrut'ta 2. baskısı yapılmıştır.

c) İbn Teymiyye'nin (v.728 h.) Ehâdisu'l-Kussâs'ı :

İbn Teymiyye'nin konumuzla alakalı bu eserinin önemli özelliklerini şöylece sıralayabiliriz.²

c.1- Muhtemelen bu risâle, kendisine sorulan sorulara İbn Teymiyye'nin verdiği cevapların talebelerince derlenmesinden oluşmuştur. Çoğunlukla kıssacılar vasıtasıyla ve onların tesiriyle halk arasında yaygınlaşmış meşhur hadisleri ihtiva eder.

Bu hadislerin büyük bir kısmı bâtil ve uydurmadır. Fakat içlerinde sahih hadisler de vardır.³ Müellif bu sahih hadisleri kıssacılar vasıtasıyla halk arasında meşhur olmalarından dolayı eserine almıştır ve kitap bu konuda yazılmış ilk eser olduğu için tarihi bir kıymete sahiptir.

c.2- Müellif açık, anlaşılır ve sâde bir üslup kullanmış, yeri geldikçe bir çok hadisin metnini tenkid ederek hadisler hakkında hükümler vermiştir.⁴

c.3- Müellif mânâsı yanlış anlaşılabilir bazı uydurma hadisleri önce serhedip açıklıyor sonra da uydurma olduğuna hükmediyor. Bazen de bir hadisi rivayet ediyor ve Nebî'den (s.a.v) böyle bir rivâyet sabit olmasa da mananın sahih olduğunu söylüyor.⁵

c.4- Muhtemelen, "Sünnet kitaplarında vâridir" manasında sıkça kullanıldığı "Me'sûrun" kelimesinden sonra hadisin sıhhat derecesini belirtmemiştir.⁶ Bir hadisin sünnet kitaplarında bulunması demek o hadisin sahih olması demek değildir. Bu tür kitaplara zayıf, hatta mevzû hadislerin de girmiş olması mümkündür.

Bu kitap Lütfi es-Sabbağ tarafından tahkik edilmiş ve 1988 de, Beyrut'ta 2. baskısı yapılmıştır.

2) Bkz. Sabbağ, Muhammed b. Lütfi, İbn Teymiyye'nin Ehâdisu'l-Kussâs adlı eserine yazdığı tahkik mukaddimesi, 15-20, Beyrut 1988.

3) Bkz. İbn Teymiyye, Ehâdisu'l-Kussâs, 89, 93.

4) Bkz. İbn Teymiyye, Ehâdisu'l-Kussâs, 69, 75.

5) Bkz. İbn Teymiyye, Ehâdisu'l-Kussâs, 57, 58, 66, 94.

6) Bkz. İbn Teymiyye, Ehâdisu'l-Kussâs, 59, 77, 87.

d) İrâkî'nin (v. 806 h.) El-Bâis ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs'ı:

Kussâs konusunu ele alan veciz bir eser olan bu kitabın önemli hususiyetlerin şöyle özetleyebiliriz.⁷

d.1-Eserde müellifin sözü çok azdır. Savunduğu fikri te'yid eden hadisleri ve eserleri uygun bir şekilde sıralamaktadır.⁸

d.2-Eserde hadislerin sıhhat dereceleri de bildirilmektedir ki, bu husus bu konuda yazılmış olan diğer önemli iki kitap; İbnu'l-Cevzî'nin "Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirin" ve Suyûtî'nin "Tahziru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs" adlı eserlerinde bulunmayan önemli bir özelliktir.⁹

d.3-Eserde muhtelif müteâriz rivâyetlerin arası bulunmaktadır.¹⁰

d.4-Müellif fırsat buldukça, hadis ilmi ile alakalı faydalı bilgiler vermeyi ve bazı hadis ricâlinin görüşlerini aktarmayı da ihmal etmemektedir.¹¹

d.5-Müellif bazı önemli mevzûlara çözümler getiriyor.¹²

d.6-Müellif eşi az görülür bir cesâretle bazı meseleleri tahlil ve tenkid ediyor.¹³

d.7-Müellif halk arasında çok yaygın olmasına ve halkın onlara büyük değer atfetmesine bakmaksızın bir çok meşhur kitabı tenkid etmiş, yanlışlıklarını göstermiştir.¹⁴

d.8-Müellif zaafı şiddetli olan hadisleri rivâyet etmemiştir. Rivâyet ettiği zaafı şiddetsiz olan zayıf hadisi ise delil göstermek için değil, başka, sahih bir delille sabit olan husûsu takviye için zikretmiştir.¹⁵

7) Bkz. Sabbağ, İrâkî'nin El-Bâis ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs adlı eserine yazdığı tahkik mukaddimesi, 106-109, Edvâ eş-Şerî'a, 17/81-171. sayfalarda, Riyad 1393.

8) Bkz. İrâkî, 126, 127.

9) Bkz. İrâkî, 125, 132, 147.

10) Bkz. İrâkî, 126, 127.

11) Bkz. İrâkî, 147, 148.

12) Bkz. İrâkî, 156.

13) Bkz. İrâkî, 158.

14) Bkz. İrâkî, 144, 145.

15) Bkz. İrâkî, 128, 129.

d.9-Kitap bölümlere ve kısımlara ayrılmamış, başlık da kullanılmamıştır.¹⁶ Sanki müellif kitabı tek bir fasıl olarak düşünmüş gibidir.

d.10-Müellif okuyucunun asıllarda yerini kolayca bulabilmesi için, eserinde naklettiği metinlerin yerlerine işaret etmiş fakat hadis kitaplarında hadisin yerini bulmada büyük kolaylık sağlayacak olan hadisin geçtiği babı zikretmemiştir.¹⁷

d.11-Müellif kitapta, asrındaki bazı ictimai durumlarla ilgili bilgiler de vermektedir.¹⁸

d.12-Müellif halka büyük zararlar veren yalancı ve riyakar kıssacıların faaliyetlerinin yasaklanmasını ve zararlarının önlenmesini devlete tavsiye ederek kitabını bitirmektedir.¹⁹

Bu kitabın Lütfi es-Sabbag'ın tahkiki ile 1988 de, Beyrut'ta 2. baskısı yapılmıştır.

e) Suyûti'nin (v.911 h.) Tahziru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs'ı:

Kitap, Suyûti'nin eserini telif etme sebebini anlattığı kısa bir mukaddime ile başlar ve on fasıla ayrılır.

Birinci Fasılda: Rasulullah'a (s.a.s) yalan isnad etmenin ne derece büyük günah olduğunu ve bu tür isnadlarda bulunanlara verilecek cezaları belirten hadisleri topluyor. (75-126. sayfalar)

İkinci Fasılda: Mevzû hadis rivayetinin haram olduğunu beyan ediyor. (127-148. sayfalar)

Üçüncü Fasılda: Mevzû hadis rivayet edenlere vadedilen cezaya muhatap olma korkusundan dolayı sahabenin çok hadis rivayet etmekten sakındığını belirten rivayetlere yer veriyor. (149-162. sayfalar)

16) Bu eseri tahkik eden Lütfi es-Sabbag, kitabın kenarına, ele alınan konuları belirten bazı yan başlıklar koymuştur. Bkz. 124, 125, 126. sayfalar.

17) Bkz. Irâkî, 125, 128, 129, 151, 157.

18) Bkz. Irâkî, 159.

19) Bkz. Irâkî, 160.

Dördüncü Fasılda: Hadis âlimlerinden üstadlara, hadisi arz edip onlardan rivayetine cevaz almadan hadis rivayet etmenin kimseye caiz olmayacağı hususunu ele alıyor. (163-166. sayfalar)

Beşinci Fasılda: Bâtil hadis rivâyet edenlerin cezalandırılarak bundan menedilmesinin, hatta bu gibi kimselerin tehcir edilmelerinin gerektiğinden bahsediyor. (167-190. sayfalar)

Altıncı Fasılda: Rüyasında, Hz. Peygamber'i (s.a.v) kendisine asılsız sözlerin izafe edilmesinden hoşlanmıyor olarak gören bazı sahabîlerin bu tür rüyaları ile ilgili rivayetleri naklediyor. (191-194. sayfalar)

Yedinci Fasılda: Âlimlerin bâtil rivayetler nakleden kıssacılara karşı verdikleri mücadeleyi ve bu uğurda katlandıkları cefâları beyan ediyor. (195-212. sayfalar)

Sekizinci Fasılda: Mevzû hadislerin çok olduğunu ve bunları ancak hadis ilimlerinde derinleşmiş, müctehid alimlerin ayırdedebileceğini zikrediyor. (213-220. sayfalar)

Dokuzuncu Fasılda: İrâkî'nin "El-Bâis ale'l-Halâs min Ekâzibi'l-Kussâs" adlı kitabını özetliyor. (221-232. sayfalar)

Onuncu Fasılda: Kitabın son faslı olan bu bölümde, İrâkî'nin "El-Bais ale'l-Halas min Ekazibi'l-Kussâs" adlı eserinde temas etmediği konulara temas ediyor, istidraklerde bulunuyor. Ayrıca İbnu'l-Cevzî'nin "Kitâbu'l-Kussas ve'l-Müzekkirin" adlı kitabından kısa özetler veriyor. (233-281. sayfalar)

Bu kitabın Lütfi es-Sabbâğ'ın tahkiki ile 1984 te Beyrut'ta 2. baskısı yapılmıştır.

f- Muhammed b. Hasan ez-Zir'in el Kasasu fi'l-Hadisi'n-Nebevi'si:

Bu eserde Nebevi kıssaların edebî yönü ele alınmaktadır. Yazar kitabında Nebevi kıssaların edebî yapısını ve unsurlarını tahlil etmekte, bu kıssaların çeşitleri, konuları ve maksatları hususunda bilgiler vermektedir.

Müellifin, Nebvî kıssaların değişik hususiyetlerini dikkate alarak yaptığı sınıflandırma oldukça başarılıdır.

Bu eser 1978 de Kahire'de basılmıştır.

g- Lütfi es-Sabbag'ın Târihu'l-Kussâs ve Eseruhum fi'l-Hadisi'n-Nebvî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim'i:

Bu risâle, müellifin, İbn Cevzi'nin "Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn", Süyûtî'nin "Tabzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs" isimli kitaplarına yazdığı tahkik mukaddimesinin biraz daha genişletilmiş halidir.

Müellif bu risalesinde kıssacılığın tarihi, sahâbe, tabiîn ve diğer alimlerin kıssa ve kıssacılık hakkındaki görüşlerini kısa ve özlü bir şekilde vermektedir.

Risale 1985 te Beyrut'ta basılmıştır.

2- Tâli Kaynaklar:

Bu kısımda ise doğrudan kıssa ve kıssacılık ile alakalı konularda yazılmamış fakat ele aldığı konuyla alakası ölçüsünde kıssa konusuna da temas etmiş olan kitapları ele alacağız.

Değişik bilim dallarında yazılan ve sayıları oldukça fazla olan bu kitapların önemli olanlarından bazılarının adlarını ve müellifini zikredeceğiz.

- a) Kütüb-i Sitte ve diğer bazı hadis kitapları
- b) Aclûnî'nin Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlu'l-İlbâs an ma İştehera mine'l-Ehâdis fi Elsineti'n-Nâs'ı.
- c) Aliyyu'l-Kari'nin El-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa'sı.
- d) İbnu'l-Cevzi'nin Ahbâru'l-Hamka ve'l-Mugaffelin'i.
- e) İbnu'l-Cevzi'nin Telbisü İblis'i.
- f) İbn Kuteybe'nin Te'vilu Muhtelifi'l-Hadis'i
- g) Şevki Dayf'ın El-Asru'l-Câhili'si

h) Cevat Ali'nin **El-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm'ı**

ı) Hatîb el-Bağdâdî'nin **El-Câmî li-Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'i**.

i) Menna' el-Kattan'ın **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân'ı**.

j) Yaşar Kandemir'in **Mevzû Hadisler'i**.

k) Abdullah Aydemir'in **Tefsirde İsrâiliyyat'ı**

B-KISSA KELİMESİNİN ANLAMI:

KISSA: Bu kavram sözlükte, anlatmak, haber vermek,²⁰ birine bir haber veya kelâmı beyan edip bildirmek mânâlarına gelir.²¹ Bu kelimenin bir nesneyi kesmek,²² bir kimsenin izini sürüp ardınca gitmek²³ gibi manaları da vardır. Efsâne ve destan gibi kaleme alınan şeylere,²⁴ geçmiş zamanda yaşamış insanların başından geçen ilgi çekici, ibret verici olaylara da kissa denir. Kissa ve destan anlatan kişiye ise Kâs (kissacı) denir.²⁵ Mübâlağa sigasıyla kassâs da denilen bu tâbirin çoğulu kussâs gelir.

Hadis ilminde kussâs; halkın gözüne girmek için vaazlarında uydurma kıssalar anlatan kissacılarla, hadis uyduran veya vaazlarında uydurma hadisleri işleyen vâizlere denir.²⁶

Konumuzla alakalı terimlerden vaaz sözlükte, nasihat etmek, öğüt vermek, bir kimseye kalbini yumuşatacak, sevaba veya ikâba dair söz söylemek manalarına gelir.²⁷ Bu işi yapanlara da vâiz denir. Tezkir ise bir kimseye bir şeyi aktarmak, hatırına getirmek demektir.²⁸ Müzekkir de bu işi yapanlara verilen addır.

20) İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, VII / 75, Beyrut 1338 / 1968.

21) Âsım Efendi, **Kâmus Tercümesi**, II / 1204, İstanbul 1304 / 1886.

22) İbn Manzûr, VII / 75.

23) Âsım Efendi, II / 1203.

24) Âsım Efendi, II / 1206.

25) İbn Manzûr, VII / 76; Âsım Efendi, II / 1204.

26) Uğur, Mücteba, **Hadis Terimleri Sözlüğü**, 190, Ankara 1992.

27) İbn Manzûr, VII / 466; Âsım Efendi, III / 178.

28) Âsım Efendi, II / 347.

Kıssacılar aynı zamanda vâizdirler. Hatta onlar bizzat vaaz için kıssa anlatıyorlardı.²⁹ Çoğu zaman vaaz ve tezkire kıssa, kıssa ve tezkire de vaaz denildiği olmuştur.³⁰

Kendisi de bir vâiz olan Ebu'l- Ferec İbnu'l-Cevzi ise bu terimler hakkında şunları söylüyor: (Halkı irşad) sanatının üç ismi vardır. Kıssa, tezkir ve vaaz. Bu işi yapanlara da kâs, müzekkir ve vâiz denir.

Geçmiş milletlere ait haberleri, hikayeleri şerheden kişiye kâs, anlattığı şeye de kıssa denir. Kıssacıların çoğu geçmiş milletlere ait haberleri nakleden kişilerdir.³¹ Tezkir; Yüce Allah'ın (c.c) insanlara verdiği nimetleri halka anlatmak, halkı nimetlere şükretmeye özendirmek ve Allah'ın emirlerine muhalefet etmekten sakındırmaktır.³² Vaaz ise, insanlara kalplerini yumuşatacak sözler söylemektir.³³

İbnu'l-Cevzi bu tabirlerle ilgili bir karışıklığa ve yanlış kullanıma da işaret ederek şöyle diyor: "İnsanlardan bir çoğu vâize kâs diyorlar, kâssa da müzekkir. Oysa doğru olan bizim söylediğimizdir."³⁴

C- KISSANIN DEĞERİ:

Genellikle kıssaların yorulan zihinlerde uyarıcı bir tesiri vardır. Anlatılmak istenen konu daha iyi anlatılmış olur. Bu yoldan anlatılanların zihinlerde kalma imkanı ve süresi daha fazladır.³⁵ İçerdiği teşviklerden ve anlatılmak istenen mananın insan zihninde kolayca şekillenmesine yardım ettiğinden dolayı kıssa başarılı bir eğitim metodudur.³⁶ Kıssa metodu bazı hataların düzeltilmesi, iyi olmanın öğretilmesi ve doğruya yönlendirmede en başarılı metodlardan biri olarak kabul edilir.³⁷

29) Dayf, Şevki, *El-Asru'l-İslamî*, 436, Mısır 1963.

30) Sabbag, Lütfi, *Târîhu'l-Kussâs ve Eseruhum fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim*, 32, Beyrut 1985.

31) İbnu'l-Cevzi, *Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirîn*, 159, Beyrut 1409 / 1988.

32) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 161.

33) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 162.

34) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 162.

35) Kazancı, A.Lütfi, *Peygamber Efendimizin Hitâbeti*, 191, İstanbul 1984.

36) Makdisî, *El-Makâsîd u's-seniyyeti fi'l-Ehâdîsi'l-İlahiyyeti*, 37, Beyrut Tsz.

37) Nekra et-Tehâmî, *Saykolôciyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'an*, 9, Tunus 1974.

Kıssadaki olayların oluş ve akışından ibret gözüyle faydalı dersler çıkarılabileceği gibi, kahramanların tutum ve davranışları da insanlara, insanların ruh ve karakterini tanıma fırsatını kazandırabilir. Çünkü kıssadaki kahramanlar birer semboldür.³⁸

Kıssa vâsıtasıyla, değişik bilgi, kültür ve anlayış seviyesindeki insanların anlamakta güçlük çekeceği, eksik ya da yanlış anlayabileceği bazı mücerret kavramlar ve esaslar daha müşahhas ve anlaşılır hale getirilerek insanlara sunulur. Böylece anlatılmak istenilen şeyin doğru anlatılması ve dinleyenlerin hataya düşmemesi sağlanmış olur. İşte bu sebepten dolayıdır ki kıssa, tarihin her döneminde önemini ve geçerliliğini korumuştur. Peygamberlerin, eğitimcilerin, davetçilerin, müşidlerin vs. liderlerin vermek istedikleri mesajların geniş halk kitlelerine ulaşturmalarında en büyük yardımcı ve destekçilerinden biri de kıssa olmuştur.

Kıssa bir yandan dinleyenlere hoşça vakit geçirtirken diğer yandan da onların bilgi, tecrübe ve kültür seviyelerinin yükselmesine imkan sağlamıştır.

Elbette sıraladığımız bütün bu faydalı yönlerinin yanında istismar edilmesi ve bir takım hurafelerin halka anlatılmasından dolayı kıssanın zararlı tarafları da yok değildir. İşte bu gibi hallerde kıssa insanların vakitlerini boşa harcamalarına ve bir takım asılsız şeylere kafa yormalarına da sebep olabilmektedir.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, kıssanın değeri kullanana ve kullanım amacına göre değişmektedir.

D- CÂHİLİYYE DÖNEMİNDE KISSA:

1- İslâm Öncesi Dönemde Arapların Kıssa Kültürü:

Herhangi bir sathilik ve mübalağaya düşmeden diyebiliriz ki, kıssa şu yer kürenin ilk merhalelerinden beri insana arkadaşlık eden, yalnızlığını ünsiyete çeviren, iç dünyasındaki kaynayan duygularıyla tabiat ve tabiat ötesi alemler arasını birleştiren ilk dostudur.³⁹

38) Kantarcıoğlu, Selçuk, *Eğitimde Masalın Yeri*, 6, İstanbul 1991.

39) Şengül, İdris, *Kur'an'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların Tahlil ve Değerlendirilmesi*, 45, Ankara 1990, Abdu'l-Kerim el-Haûb, *El-Kasasü'l-Kur'ânî fî Mantukihî ve Mefhûmihî*'den naklen.

Arap kıssalarının tarihi Arapların kendi tarihleri kadar eskilere dayanır. Lügavî ve Kur'ânî deliller ve edebî hayatın gerçekleri bunun delilleridir.

a) Lügavî Deliller :

Her hangi bir insan topluluğunun dili o toplumun kültür ve medeniyette vardığı noktayı gösteren canlı bir delildir.⁴⁰

Araplar'la kıssa unsuru arasındaki bağı açıklamak için ortaya çıkışından bu yana Arap diline baktığımızda, câhili çağdan bu yana Arap toplumunda, edebî tabirlerden bir tabir olarak, açık ve kesin bir şekilde kıssa unsuruna delâlet eden bir çok lafızlar bulunduğunu görürüz.

Meselâ bu kelimelerden biri "el-Hikâye" lafzıdır ki, taklit etmek, anlatmak, nakletmek manalarına hamledilir. Hikaye, olmuş şeylerin anlatılmasıyla da alakalıdır. Çoğu zaman hikayeyi anlatan olmuş bir olayı anlatmaya, tasvir etmeye çalışır.

Diğer bir kelime "er-Rivâye" lafzıdır. Bu da bir haberin ya da sözün bir şahıstan diğerine nakledilmesi, aktarılması manasına gelmektedir.

Diğer bir kelime "el-Makâme" lafzıdır ki "el-Makam" aslından gelmektedir. O da, topluluğa hitab edenin durduğu yer manasına gelir. Aynı zamanda bir mekanda toplanmış topluluğa da itlak olunur ki, onlar orada içlerinden birinin serdettiği sözleri ve haberleri dinlerler.

Diğer kelime "es-Semer" lafzıdır. Bu da geceye ve onda anlatılan olaylara ve haberlere itlak olunur.

Ayrıca bâtil ve yalan şeyler manasına gelen "el-Ustûre", çoğulu "el-Esâtir", doğru görüşü bildiren hikmetli söz manasına gelen, kıssa ve hikayeye de itlak olunan "el-Mesel" kelimeleri de bunlardandır.

Arap dilinde kıssa mefhumuna delâlet eden tabirlerin en meşhuru ve en açığı ise şüphesiz "el-Kıssa" lafzıdır.⁴¹

40) Zîr, Muhammed b. Hasan, *El-Kasasü fi'l-Hadisî'n-Nebevi*, 35, Kahire 1978.

41) Bu kelimenin manası için bakınız sayfa 14.

b) Kur'an'î Deliller:

Kur'an Hz. Muhammed'e (s.a.v) açık bir Arapça ile indirilmiş ve Araplara bildikleri dil ile hitab etmiştir. Kur'an lafızlarının hepsi Arapların kullandıkları ve manasını bildikleri Arapça kelimelerdir. Bu itibarla, Kur'an'da, kıssa mefhumuna delalet eden kelime ve tabirlere dayanarak Arapların İslam'dan önce de kıssayı bildiklerine Kur'an'ı delil gösteriyoruz.

Bu Kur'an'î delilleri şu üç noktada özetleyebiliriz:

b.1-Kur'an-ı Kerim kıssa kelimesini ve müstakkâtını değişik yerlerde, çeşitli minasebetlerle kullanmaktadır. Mesela Yusuf suresinde "Biz sana en güzel kıssaları anlatıyoruz."⁴² A'raf suresinde "Andolsun ki yaptıklarını kendilerine bir bir anlatacağız"⁴³ "İşte kasabalıların haberlerini sana anlatıyoruz."⁴⁴ "Sen onlara bu kıssayı anlat belki üzerinde düşünürler."⁴⁵ Kasas suresinde "Ona gelince başından geçeni anlat."⁴⁶ Yusuf suresinde "Oğulcuğum rüyânı kardeşlerine anlatma."⁴⁷ Hud suresinde "Bu sana anlattıklarımız kasabalıların başından geçenlerdir."⁴⁸

b.2-Kur'an anlattığı olayların, Kureyş kafirlerinin zannettiği gibi, geçmiş milletlerin başından geçtiği söylenen hurafelerden, asılsız olaylardan olmadığını ısrarla vurgulamaktadır.

Bu da bize gösteriyor ki Araplar, eski kavimlerinin, çoğunluğu hurafe olan hikayelerini biliyorlardı. Bu yüzden Kur'an'da anlatılan geçmiş milletlere ait kıssalara ve verilen haberlere bakarak Kur'an'a, geçmiş milletlerin hikayeleri "Esâtiru'l-Evvelin" demişlerdi. Mesela En'am suresinde "İnkâr edenler "Bu öncekilerin masallarından başka bir şey değildir" derler."⁴⁹ Kalem suresinde "Ayetlerimiz ona okunduğu zaman "Öncekilerin masalları" der."⁵⁰ buyrulmaktadır.

42) 12 Yusuf 3.

43) 7 A'raf 7.

44) 7 A'raf 101.

45) 7 A'raf 176.

46) 28 Kasas 25.

47) 12 Yusuf 5.

48) 11 Hud 100.

49) 16 Nahl 24.

50) 68 Kalem 15; Ayrıca bkz. 8 Enfal 31; 23 Mü'minün 83; 25 Furkan 5; 27 Neml 68; 46 Ahkaf 17; 83 Mutaffifin 13.

b.3-Kur'an-ı Kerim bizzat kendisi geçmiş peygamberlerin ve milletlerin bir çok kıssalarıyla indi. Nitekim Cenab-ı Allah'ın Nebi'sine şu hitâbı da bu gerçeğe işâret etmektedir. "Biz bu Kur'an'ı vahyederek sana en güzel kıssaları anlatıyoruz."⁵¹

c- Edebî Hayatın Gerçekleri:

Araplar fesâhat ve belâgat sâhibi olmakla meşhurdurlar. Böyle bir kavmin elbette ki kıssa ve hikâye türünde de büyük bir payları ve yerleri olması gerekir. Arapların edebî tarihine bakan, araştırma ve inceleme yapanlar çeşitli türlerde değişik kıssalar bulacaklardır. Bunun yanında cahiliyye şiirlerinde de bir çok kıssalara rastlamak mümkündür.⁵²

Cahili Araplar kıssaya büyük ilgi duyuyorlardı.⁵³ Çünkü uzun çöl gecelerinde ve boş vakitlerde, çadırlarda tertip edilen toplantılarda kıssa eşsiz bir vakit geçirme ve eğlence kaynağı idi.

Halkın toplandığı, toplu halde bulunduğu çadırlarda ve gece toplantılarında şairlerin yanında kıssacılar da bulunur, bunlar halkın talebi ve rağbeti ile onların dinlemeyi sevdiği, geçmiş kavimlerin başlarından geçen olayları, hükümdarların ve Farşlıların ilginç hikayelerini anlatırlardı.⁵⁴

2- Câhiliyye Dönemi Kıssaların Konuları ve Meşhur Kıssacıları:

Kıssa çeşitli türleriyle, geçirdiği bütün târihi merhalelerde insanın emellerine ve elemelerine tercüman olan, hayat görüşünü ve felsefesini ortaya koyan bir arkadaşı olmuştur.⁵⁵

Cahili asrın kıssalarını şu beş sınıfta özetlememiz mümkündür.

a) Meliklerin, hükümdarların kıssaları. Kinde ve Hire krallarının kıssaları gibi.

b) Harplerin, seferlerin ve çeşitli oayların kıssaları.

51) 12 Yûsuf 3.

52) Zîr, 36-41.

53) Dayf, Şevki, *el-Asru'l-Cahili*, 399, Kahire 1960.

54) Zîr, 42.

55) Nekra, 10.

c) Esâtir denilen, bazılarının tarihî asılları olmakla birlikte hurâfelerle karışan, hayallerle süslenen kıssalar. Bazı insanlarla cinler arasında geçtiği söylenen kıssalar gibi.

d) Şaka ile ciddi karışık oyun ve eğlence kıssaları.

e) Hayvanlar arasında geçen, onların dilinden anlatılan kıssalar.⁵⁶

Câhiliyye Araplarının hayatına bakacak olursak, her biri bir kıssaya konu olabilecek çok çetin mâceralarla dolu karmaşık bir hayata sahiptirler. Çünkü kasvetli çöl hayatındaki kuraklık, açlık, susuzluk, çöl fırtınaları gibi tabii zor şartların yanında bitmeyen harpler, kan dâvâları, yağmalar, güçlünün zayıfı acımadan ezip zulmetmesi ve benzeri durumlar normal, alışılmış hâdiselerden sayılmakta idi. Şüphesiz bu çetin şartlar ve ortam, bağrında beslediği insanların fikirlerine, tasavvurlarına, hayallerine etki etmekteydi. bu kasvetli ortamın bütün hâdiselerini hayalen değil bir vâkıa olarak günlük hayatlarında yaşıyorlardı. Her biri bir kıssaya konu olabilecek bu olayların seyri hayale bile ihtiyaç bırakmıyor, bu olaylar değişik vesilelerle doğrudan doğruya anlatılan, rivayet edilen kıssalar halini alıyorlardı.⁵⁷

İslam öncesi devrede Araplar arasındaki edebî, ictimai ve kültürel hayatın tezahürleri arasında vaazdan ziyade kasas denilen kıssa anlatma işine çokca rastlanır. O kadar ki her Arap kabilesinin şâiri kâstır.⁵⁸

Câhiliyye kıssalarının konusunu çoğunlukla kabileler arasında vukû bulan savaşlar ve olaylar, bazı Arap kabileleri ile diğer milletler arasında vukû bulup ta Arapların zaferiyle sonuçlanan savaşlar, bu savaşlarda gösterilen kahramanlıklar, sefer ve seferin zorlukları ve bu zamanda yolculuk yapanların korktukları cin, şeytan ve benzeri varlıklar oluşturur. Ayrıca Araplar gerek kendi gerekse komşu milletlerin krallarının ve kahramanlarının kıssalarını da anlatmışlardır.⁵⁹

56) Zîr, 43-44.

57) Şengül, 51, Abdi Rabbih, *Buhûs* 'dan naklen.

58) Uğur, Mürcebâ, "Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs", A.Ü.İ.F.D., Sayı: XVIII, sayfa: 294, Ankara 1986. Semerî, *Fennü'l-Kasas ve'l-Kussâs* 'tan naklen.

59) Cevat Ali, *el-Mufasssal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam*, VIII / 373, Beyrut 1971; Ahmed Emin, *Fecrû'l-İslam*, 66-67, Mısır 1965; Hüseyinî, Hâşim Ma'ruf, *EL-Mevzuat fi'l-Âsâri ve'l-Ahbâr*, 153, Beyrut 1973; Dayf, *el-Asru'l-Cahili*, 399-400.

Câhili Araplar konusu cin, şeytan, sihir, büyü, kehanet vs. olan kıssaların çoğunu, Hint, Yunan, Yahûdi ve Hıristiyan kültüründen ve diğer dinlerden etkilenmiş olan Farslılar, Romalılar, Süryaniler ve Kıptilerden ve çeşitli seferlerinde ve seyahatlerinde karşılaştıkları diğer milletlerden almışlardır.⁶⁰

Câhiliyye devri kıssacılarına gelince bunların adları hakkında fazla bir bilgimiz yoktur. Ama bunların en meşhurlarından birinin Nadr b. Hâris olduğu⁶¹ muhakkaktır. Nadr b. Haris Farslılardan öğrendiği Rüstem ve İsfendiyar'ın kıssalarını anlatarak kendince Rasulullah (s.a.v) ile rekâbete giriyor, O'nun Kur'an'dan anlattıklarının benzerini anlatmaya çalışıyordu. Bu hususa Kur'an-ı Kerim'de şöyle işaret edilmektedir: "Allah'a karşı yalan uydurandan veya kendisine hiç bir şey vahyedilmediği halde "Bana ahyolundu" diyenden ve "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indireceğim" diye iddia edenden daha zâlim kim vardır."⁶²

Yukarıda söylenenleri kısaca özetlemek gerekirse, Arap kıssalarının tarihinin Arapların tarihi kadar eski olduğunu hem Arap dili ve edebiyatı hem de Kur'an-ı Kerim teyid etmektedir. Araplar uzun gecelerde çadırlarda tertip ettikleri toplantı ve meclislerde gerek kendi savaş ve kahramanlık olaylarının gerekse komşu milletlerin hükümdar ve kahramanlarının kıssalarını ve seyahatlerinede onlardan öğrendikleri kıssaları anlatmışlar ve bunlar zevkle dinlenmiştir. Bu sebepten dolaydır ki, bu tür toplantılarda önemli bir mevkiye sahip olan şairlerin hemen yamabaşında kıssacılar da önemli bir yer ve değer verilmiştir. Nadr b. Hâris isimleri hakkında fazla bir bilgimiz olmayan cahiliye kıssacılarının önemlilerinden biridir.

E- KUR'AN'DA KISSA

Kissa metodu bazı hataların düzeltilmesi, iyi olanın öğretilmesi ve doğruya yönlendirmede en başarılı metodlardan biri olarak kabul edilir. Din, kalp ve akla, her ikisine birden başarılı bir kissa siyakiyla sunulduğunda sonuç daha başarılı ve etkili olmaktadır. İşte bu sebepten dolaydır ki, Kur'an-ı Kerim'de, geçmiş milletlerin haberleri ve başlarından geçen olaylar, içlerine

60) Hüseyinî, 153.

61) İbn Hişam, *es-Sıretü'n-Nebeviyye*, I / 321, Mısır 1936.

62) 6 En'am 93.

iman zerrecikleri serpiştirilerek etkin metodlarla kalplere ve şuurulara takdim edilmiştir.⁶³

1) Kur'an Kıssalarının konuları:

Kur'an kıssalarını şu üç başlık altında mütâlâ etmemiz mümkündür.

a) Peygamber kıssaları:

Nuh,⁶⁴ İbrahim,⁶⁵ Mûsâ ve Hârûn,⁶⁶ İsâ,⁶⁷ Muhammed⁶⁸ vs. nebi ve rasullerin kıssalarıdır ki bu kıssalarda peygamberlerin kavimlerini dine davetleri, Allah'ın peygamberliklerini te'yid için onların elinde gerçekleştirdiği mucizeler, onlara karşı gelen inatçıların durumu, müminlerin ve inkarcıların âkıbeti gibi konular işlenir.

b) Geçmiş Olayları ve Şahısları Konu Alan Kur'an Kıssaları:

Ölüm korkusuyla memleketlerinden çıkanlar,⁶⁹ Tâlût ve Câlût,⁷⁰ Adem'in iki oğlu Hâbil ve Kâbil,⁷¹ Ashab-ı Kehf,⁷² Zülkarneyn,⁷³ Karun,⁷⁴

Meryem,⁷⁵ Ashab-ı Uhdüd⁷⁶ vb. kıssalar.

c) Rasulullah'ın (s.a.v) Zamanında Yukû Bulmuş Olaylarla Alâkalı Kıssalar:

Mesela Bedir ve Uhud savaşları,⁷⁷ Huneyn ve Tebuk savaşları,⁷⁸ Ahzab Savaşı,⁷⁹ Hicret,⁸⁰ İsrâ,⁸¹ vs. olaylar.⁸²

63) Nekkâ, 9.

64) 9 Tevbe 70; 10 Yunus 71-74; 11 Hud 46.

65) 2 Bakara 258, 260; 37 Saffât 100-107.

66) 10 Yunus 76-92; 20 Tâhâ 56-78.

67) 4 Nisâ 171; 3 Âl-i İmrân 55.

68) 33 Ahzâb 37-38.

69) 2 Bakara 243.

70) 2 Bakara 247-253.

71) 5 Mâide 27-31.

72) 18 Kehf 9-22.

73) 18 Kehf 83-92.

74) 28 Kasas 76-82.

75) 3 Âl-i İmrân 42-47.

76) 85 Burûc 4-11.

77) 8 Enfâl 5-13, 17-18; 3 Âl-i İmrân 152-155, 121-122.

78) 9 Tevbe 25-27, 102-106.

79) 33 Ahzâb 20-22.

2- Kur'an'da Kıssa Anlatılmasının Nedenleri:

Kur'an-ı Kerim'de geçmiş peygamberler ve milletlere ait kıssaların anlatılmasından maksat, onların tarihlerini nakletmek değildir. Belki muhtelif milletlerin tarihlerindeki bir takım özellikleri belirtmek, diğer peygamberin hayatlarında Hz. Muhammed'in hayatında karşılaştığı hâdiselere benzeyen olayları açıklamak ve hakikatin her zaman üstün geldiğini göstermek, insanlara teselli vermektir.

Kur'an'da zikredilen kıssaların çoğunda, prensip olarak zaman ve yer belirtilmez, olayların detaylarına inilmez. Konunun can alıcı noktasına gayet veciz ve özlü bir tarzda temas edilir o kadar.

Bahis konusu kıssalar çeşitli konulara ait olabilir. Peygamberlerin hayatı, Hakk'ın yoluna davette karşılaştıkları güçlükler ve gösterdikleri mucizeler vs. gibi.

Evet bazı hikmetlere bağlı olarak Kur'an'da anlatılan kıssalarda zaman yoktur ve yer bahis konusu edilmemiştir. Eğer Kur'an'da geçen kıssalarda, anlatılan olaylarda zaman ve yer tayin edilmiş olsaydı bundan bir Allah inancı üzerine tesis edilmiş olan islam dini büyük zarar görebilirdi. İnsanlar ilk fırsatta olayların geçtiği yer ve zamanlara akla gelmeyecek kutsallıklar atfederler ve dünyayı nâmütenâhî fetişlerle doldurabilirlerdi. Oysa İslam ibadet ve saygıya layık tek varlık görür o da Allah'tır.⁸³ Şirke ve putperestliğe amansız düşmandır.⁸⁴

Kur'an kıssalarının önemli faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz:

a) Allah'a iman ve O'nun emirlerine itzate davetin esaslarını açıklar.⁸⁵

80) 9 Tevbe 20-22; 29 Ankebut 56-60.

81) 17 İsrâ 1.

82) Menna' el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'an*, 302, Kahire 1988.

83) Bkz: 2 Bakara 21; 4 Nisâ 36; 5 Maide 72, 117; 7 A'raf 59, 63; 11 Hûd 50, 61, 84; 16 Nahl 36.

84) Bkz. 13 Ra'd 36; 18 Kehf 38, 43; 22 Hacc 26; 29 Ankebut 8; 40 Mü'min 22; 72 Cinn 20 v.s; Aydemir, Abdullah, *Tefsirde İsrailiyyat*, 69-70, Ankara 1979.

85) 21 Enbiyâ 25.

b)Rasulullah'ın ve mü'minlerin kalbini Allah'ın dini üzerinde sabitleştirir ve mü'minlerin Allah'ın yardımına olan güvenini artırır.⁸⁶

c)Geçmiş peygamberleri tasdik eder, hatıralarını canlandırarak eserlerini ebedileştirir.

d)Hz. Peygamber'in doğruluğunu ve haklılığını ortaya koyar.

e)Ehl-i kitabın asılsız iddialarını delillerle reddeder.⁸⁷

f)Kıssa insanın dinlenmeye istek duyduğu, ibretlerinden kendisine dersler çıkardığı⁸⁸ edebî bir türdür.⁸⁹

Bâzi kıssaların, farklı surelerde bir takım takdim te'hirlerle tekrar edildiği görülür. Bu Kur'an'ın belagatına ve icâzına delâlet eder. Ayrıca kıssadaki ibretin insanların zihnine yerleşmesi için ya da farklı gayelerle bir kıssa, Kur'an'da birden fazla yerde tekrarlanmıştır.⁹⁰ Kur'an kıssalarında dikkati çeken başlıca üç özellik vardır: Tekrar etmek, olayların sadece maksadı gerçekleştirmeye yetecek kadarını zikretmek ve bir de kıssa arasına ibret alınacak hususları serpiştirmek.⁹¹

Görüldüğü gibi Kur'an-ı Kerim'de bazı istisnâlar dışında zaman, mekân, şahıs adları gibi asıl maksada gölge düşürebilecek ayrıntılara girilmeden, mü'minlerin inançlarını kuvvetlendirecek, Allah'a duydukları güveni sağlamlaştıracak ve onların ibret almalarını sağlayacak kıssalara yer verilmiştir.

86) 11 Hûd 160.

87) 3 Âl-i İmran 93.

88) 12 Yusuf 111.

89) Menna' el-Kattan, 302-303.

90) Menna' el-Kattan, 303-304.

91) Yıkılmaz, Suat, Kur'an-ı Kerim'de Kıssalar, E.I.I.F.D., Sayı: III / 37-63, Erzurum 1979.

BİRİNCİ BÖLÜM

Hz. PEYGAMBER DÖNEMİ VE SONRASINDA KISSA

A- Hz. PEYGAMBER VE KISSA:

Kissa, iyi kullanmasını bildiği takdirde insanın onunla bir çok hayrı ve ıslahı gerçekleştirebileceği etkin bir silahtır. Çünkü kissa dinlemek insan ruhuna rahatlık verir.¹ Allah Rasülü tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, ashabına öğütler verip nasihatlerde bulunmuş, gerektiğinde de geçmiş milletlerin ibretli kissalarından anlatmıştır. Rasûlullah'ın (s.a.v) tebliği ve talimi mahdut mekanlarla ve muayyen münâsebetlerle sınırlı kalmamıştır. O'ndan (s.a.s), yolda fetvâ isteniyor fetvâ veriyor, çeşitli münasebetlerle sorular soruluyor cevaplıyor ve imkan bulduğu her fırsatta ahkâmı tebliğe devam ediyordu.

Ashab Rasûlullah'tan (s.a.s) vaaz etmesini talep ediyor O'da onları bıktırmayacak şekilde zaman zaman vaaz ediyordu.²

Akıllarının alamayacağı şeyleri insanlara anlatmak onları fitneye düşürür. Bu esası çok iyi bilen Hz. Peygamber (s.a.s) bedevîye bedevinin anlayacağı şekilde, şehirlîye şehirlinin anlayacağı şekilde hitab etmeye özen gösteriyordu. Ebu Hureyre'nin (r.a) naklettiği şu rivâyet de buna işâret etmektedir. "Benî Fezâre'den bir adam Rasullullah'a (s.a.s) gelerek "Hammım siyah bir ço-

1) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 159.

2) Accâc, *es-Sünnetü Kable't-Tedvîn*, 48, Kahire 1383 / 1749.

cuk doğurdu, ben bu durumu yadırgadım” der. Nebi (s.a.s) ona “Senin devele-
rin var mı” diye sorar. Adam “Evet” der. “Peki onlar ne renk” diye sorar,
adam “Kızıl” der. Nebi (s.a.s) “Onların içinde boz olanı da var mı?” der. Adam
“Evet” deyince, “Peki bu boz olanlar nereden geldi.” (Kızıl deveden boz deve
nasıl oldu) der. Adam “Her halde soyunda varmış da ona çekmiş olacak” de-
yince, Rasûlullah (s.a.s) “İşte senin çocuğun da böyle soyuna çekmiş olacak”
der.³

Az sonra daha da ayrıntılı olarak görüleceği gibi Rasûlullah (s.a.v) as-
habına vaaz ve nasihatlarında, önemli bazı esasların daha iyi anlaşılıp kavran-
masına yardımcı olacak, Kur’an’da anlatılan kıssalarda gözetilen hedeflere pa-
ralel maksatlar güden kıssalar anlatmıştır.

1- Nebevi Kıssaların Çeşitleri :

- a) Rasûlullah’ın bizzat yaşadığı, tecrübe ettiği hâdiselerin hikayesi.
- b) Temsili kıssalar.
- c) Gaybi kıssalar.
- c.1- Tarihi Kıssalar
- c.2- Geleceğe Ait Kıssalar.
- c.3- Yeniden Diriliş ve Ahiretle İlgili Kıssalar.
- c.4- Gayb Aleminden Kıssalar.⁴

a) Rasûlullah’ın Bizzat Yaşadığı, Tecrübe Ettiği Hâdiselerin Kıssası:

Bu çeşit kıssaların konuları Rasûlullah’ın hayatının muhtelif devrele-
rinde yaşadığı hâdiselere dayanır. Bu kıssalar insanın, hayatının çeşitli devrele-
rinde yaşadığı ve kaleme aldığı anlarına, hatıralarına benzer. Rasûlullah
yaşadığı önemli şahsi tecrübelerini kıssa şekline sokarak ashabına anlatmış ve
bununla sahabenin Rasûle ve risalete olan imanını kuvvetlendirmeyi hedef-
lemiştir.

Bu kıssalardan bazılarının konusu bi’setten önce vuku bulmuştur.
Mesela “Göğsün yarılması” kıssası⁵ gibi ki, bu olayı henüz çocukken

3) Müslim, Lâin, 18-20, II / 1137, İstanbul 1992.

4) Bkz. Zîr, 265.

5) Darimi, Mukaddime 3, I / 16-17, İstanbul 1992; İbn Hanbel, Müsned, IV / 189, İstanbul 1992.

yaşamıştır. Rasûlullah bu kıssayı adamın birinin "Peygamber olacağının ilk işareti neydi ey Allah'ın Rasûlü" diye sorması üzerine anlatmıştır.

Bazıları da bi'setten sonra vukû bulmuştur. Meselâ "Gökten gelen ses" kıssası gibi.⁶ Rasûlullah bu uğurda karşılaştığı şiddetli ezâlara rağmen sabrederrek dâvet görevini yürüttü. Kavmini uyardı ve İslama dâvet etti. Hz. Aişe'nin "Uhud gününden daha zor, daha şiddetli bir gün yaşadın mı ya Rasûlullah" diye sorması üzerine ona bu kıssayla cevap vermiştir.⁷

b) Temsili Kıssalar:

Rasûlullah ashabına ve diğer müslümanlara bazı mevzuları ve mücerred akli hakikatleri açıklamak, daha iyi anlatmak ve onların zihinlerinde kalıcı olmasını sağlamak için kıssayı bir beyan ve açıklama üslubu olarak kullanmıştır. Temsili kıssalar da bu maksadı gerçekleştirmek için en uygun yoldur. Mücerred fikirler bu yolla kısma kalıbı içinde şekillenir ve daha anlaşılır hale gelir. Böylece dinleyenlerin ve okuyanların kıssada temsil edilen fikirleri ve mevzuları kavramaları kolaylaşır.

Nebevi kıssaların bir çeşidi olan temsili kıssalar târihen vaki olup olmadığına bakılmaksızın, sabit bir konuyu ya da merdud bir fikri temsilen Rasûlullah tarafından inşâ edilen kıssalardır.

"Bineğini kaybeden adam" kıssası⁸ Allah'ın (c.c), kulunun kendisine tövbe etmesinden çok hoşnut olacağı fikrini açıklamak için Rasûlullah tarafından inşâ edilmiştir.

"Allah'ın, kulunun tövbe etmesinde hoşnut olacağı" fikri Rasûlullah'ın zihinlere ve şuurlara yerleştirmek için çaba sarfettiği önemli, manevi bir fikirdir. Bu sebepten Rasûlullah bu esasın daha iyi anlaşılması için temsili bir kısma ile bu esasın açıklama yoluna gitmiştir. Kıssa şöyledir: Bir adam çölün ortasında, yiyeceği ve içeceği de üzerinde yüklü olan devesini kaybeder. Açlık ve susuzluktan dolayı ölüm tehlikesiyle karşı karşıya gelir ve bu yüzden iyice ümitsizliğe düştüğü anda devesini bulur ve çok sevinir. Hatta sevincinin şiddetinden ne dediğini bilmeyerek "Ey Allah'ım sen benim kulumsun ben de senin Rabbinim" der.

6) Müslim, **Cihâd**, 111, II / 1420-1421.

7) Bkz. Zîr, 267-268.

8) Müslim, **Tevbe**, 7, III / 2104-2105.

Bu kıssanın tarihi bir gerçekliği olduğuna dair kesin bir işaret olmadığı gibi böyle bir gerçekliğin olmasına engel bir hâli de yoktur. Fakat bazı temsili kıssalar vardır ki, kıssanın başında zikredilenler bu kıssanın temsil kabîlinden olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Rasûlullah kıssalarının bu çeşidinde önemli bir esası, bir fikri söylüyor ve "Bunun misâli şuna benzer" diyor. Bu da bize, böyle bir kıssanın söylenen fikrin daha iyi anlaşılması için inşâ edildiği göstermektedir.⁹

Temsili kıssalara bir örnek de, bir çok ibretler içeren, "İyiliği emredip, kötülükten sakındırma" düsturunu işleyen "Hayat gemisi" kıssasıdır.¹⁰

Diğer bir örnek de, Allah katından gelen nûru kabulde Müslüman, Yahudi ve Hıristiyanların durumunu temsilen Rasûlullah'ın anlattığı "Ücretli işçiler ve onları çalıştıran kişi" kıssasıdır.¹¹

Bir başka örnek ise Hz. Muhammed'in (s.a.s) son peygamber oluşunun misâli ile ilgili olan "Kerpiçin yeri" adlı kıssadır.¹²

c) Gaybî Kıssalar:

Nebvî kıssaların bu çeşidinin olaylarının ve tafsilatının kaynağı vahiy olarak kabul edilir. Bu kıssalar, Allah'ın Nebîsi için açıkladığı, bildirdiği gayb kabîlindedir. Bu kıssaların olayları ister uzak bir geçmişte vukû bulmuş olsun, isterse gelecekte, hayatın sonlarına doğru, kıyametin kopmasından önce veya sonra olacak olsun, isterse de görülemeyen âlemde vukû bulmuş olsun bütün bu kıssalar, Allah'ın Nebîsi için açıkladığı, bildirdiği gayb kabîlindedir. Çünkü Rasûlullah bu kıssaları ve muhtevalarını kendi inşâ etmediği gibi onu başkalarından da almamıştır.¹³ Bu durumu Yüce Allah'ın şu sözleri de te'yid etmektedir: "İşte bunlar, sana vahy ile bildirdiğimiz gaybî haberlerdir. Daha önce ne sen bunu biliyordun ne de kavmin biliyordu."¹⁴

9) Beyan ve açıklama maksadıyla temsili örnekler vermek bir çok ayetlerde Kur'an'm da bulunduğu bir metoddür. Bkz. 2 Bakara 17, 171, 261, 265.

10) Buhari, Şirket, 6, III / 111, İstanbul 1992.

11) Buhari, İcâre, 8, III / 49-50.

12) Bkz. Zûr, 276-280.

13) Zûr, 284. Dürsz, en-Nebeû'l-Azîm'den naklen.

14) 11 Hud 49.

Gelecek ve diğer gaybi konularla alakalı kıssaların gaybiliğine gelince bunların gaybi olduğu herhangi bir tartışmaya mahal bırakmayacak kadar açıktır.¹⁵

Gaybi kıssaları birtakım hususiyetlerine göre şu sınıflara ayırmamız mümkündür:

c.1- Târihi Kıssalar:

İlmî bir üslupla bize târihi bilgiler ve ince ayrıntılar verip malumatımızı artırmak gibi bir gaye gütmeyen, konuları geçmişte vuku bulmuş târihi olaylardan alınmış olan bu kıssaların amacı müslüman cemâtin terbiyesi, eğitimi, iyiye ve doğruya yönlendirilmesidir.

Târihi kıssalar iki çeşit olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bunlardan birincisi: Şahısları maksûd olan kıssalardır. Peygamber kıssaları bu nevidendir. Bu tip kıssalarda sınırlı olarak şahısların isimleri zikredilir. Meselâ, Âdem, Dâvud, Süleymân, İbrâhim, İsmâil, Mûsâ, İsâ gibi. Bu kıssalarda dinleyenlerin ve okuyanların öğüt ve ibret alması için Peygamberlerin başından geçen bazı ibretli olaylar anlatılır.

İkincisi ise: Şahısların değil olayların ön plana çıktığı kıssalardır. Burada şahıslar değil ibret verici hâdiseler mühimdir. Bu sebepten bu tür kıssalarda şahısların ismi zikredilmez. Şahıslar "Adam" veya "Kadın" olarak nitelenir.

c.2- Geleceğe Ait Kıssalar :

Nebevî kıssaların bu çeşidi kıyamete iyice yaklaşıldığı zamanlarda olacak şeylerden ve olaylardan bahseder. Fiten ve Melâhim hadiseleri diye isimlendirilen bu çeşit kıssalar İslam alimleri içinde meşhurdur. Çoğunlukla, Kur'an'da bazı surelerde mübhem olarak işaret edilen şeylerin tafsilatı şeklindedirler.

15) Bkz. Zîr, 284.

c.3- Yeniden Diriliş ve Âhiretle İlgili Kıssalar:

Dünya hayatından sonra yeniden dirilme ve âhiret konusu, tevhid akidesinden sonra Rasullah'ın Araplara kabul ettirmede en çok zorlandığı husustur. Araplar öldükten sonra dirilme olayını çok garip karşılıyorlar, ısrarla ve inatla bu gerçeği kabule yanaşmıyorlardı. Kur'an-ı Kerim'de de bu konuya dikkat çekilmektedir.¹⁶

Bu kıssalarla, öldükten sonra dirilme ve ahiret alemiyle ilgili esaslar, öldükten sonra karşılaşılabilecek haller ve başa gelecek işler önceden haber verilerek insanların ibret almaları, akıllarını çalıştırıp inatlarından vazgeçmeleri temin edilmeye çalışılıyor.

c.4- Gayb Aleminden Kıssalar :

Bu tür kıssaların hepsi, insanların göremediği ve varlığının farkında olamadığı, hissedemediği, hususi gaybî alemde cereyan eden olaylardan bahseder ki, Allah'ın (c.c) vahiyyle bildirmesinden başka bir yolla bu hadiselerin bilinmesine imkan yoktur. Bu kıssalar bir yandan insana gayb alemine dair bilgiler verirken diğer yandan da ya doğrudan ya da dolaylı olarak insanı İslamî değerlere yönlendirmeyi hedefler.

Bu kıssaların bazılarında insanlığın ana karnında geçirdiği evreler,¹⁷ bazılarında ölüm anında vuku bulan olaylar, mü'minin ruhunu nasıl teslim ettiği, kafirin ruhunu nasıl teslim ettiği anlatılır.¹⁸ Bir kısmında kabir ahvâlinde, kabir suâlinden¹⁹ ve kabrin ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukur olacağından,²⁰ bir kısmında da şehitlerin nail olacağı mükafatlardan bahsedilir.²¹

2- Nebvî Kıssaların Mevzuları:

Nebvî kıssaların konuları genellikle şunlardır:

a) Akide ile ilgili konuları işleyen kıssalar.

16) 34 Sebe 7-8; 45 Câsiye 24; 37 Saffat 16-19.

17) Buhârî, *Ebîyâ*, 1, IV / 103-104; Müslim, *Kader*, 1, III / 2036.

18) Timizî, *Fiten*, 59, IV / 510-513, İstanbul 1992.

19) Nesâî, *Azâbu'l-Kabr*, 114, IV / 101-102, İstanbul 1992.

20) Timizî, *Kıyâme*, 26, IV / 639-640.

21) Bkz. Zîr, 265-297.

- b) Peygamberler ve nübüvvetle alakalı konuları ele alan kıssalar.
- c) İslâmî değerleri işleyen kıssalar.
- d) İnsanı konu alan kıssalar.
- e) Hayatı ve ölümü konu alan kıssalar.
- f) Kıyâmet alametlerini konu alan kıssalar.
- g) Ölümden sonra dirilme ve amellerin karşılığını görme konusundaki kıssalar.

Rasûlullah, anlattığı kıssalarda işlediği mevzularla, yanlış bilgi ve inançları düzeltmeyi, doğru olanları ise sağlamlaştırmayı amaçlamıştır. Yukarıda saydığımız konuların biraz tafsilatına girdiğimizde bunun daha net görüleceği kanaatindeyiz.

a) Akîde İle İlgili Konuları İşleyen Kıssalar:

Bu tür kıssalar, dînin fîrûnunun ve cüziyyâtının kendisine dayandığı akaid konularını işler ve bu mühim esasları müslümanların kalbine ve gönlüne yerleştirmeye çalışır.

Akâide dair kıssaların en çok ele aldığı mevzû Allah Teâlânın birliği, Ulûhiyyetin tekliği konusudur. Aynı şekilde bu kıssalarda Allah'ın (c.c) bâzı sıfatları, O'nun Rahman ve Rahim olduğu, kullarının tövbelerini kabul edip onlardan çoğunu affettiği, rahmetinin her şeyi kuşattığı, bağışlayıcı ve lütufkar olduğu işlenir.²²

Müslümanın akidesinin teşekkülünde kıssaların önemli bir payı vardır. Çünkü bu kıssalarda Allah'ın (c.c) bütün mevcûdatın tasarrufunu elinde tuttuğu ve onları koruyup gözettiği, O'nun izni ve dilemesi olmadan büyük ve küçük hiçbir şeyin vuku bulmayacağı vurgulanır.²³

Kıssalar, zor zamanlarda insanların Allah'a sığınmaları, O'na güvenmeleri gerektiğini, Allah'ın kullarına yakın ve yardımcı olduğunu, O'na dayanıp güvenenin başka hiç bir kimseye ihtiyacı kalmayacağını ilham eder.²⁴

22) Müslim, *Tevbe*, 46, II / 2118.

23) Müslim, *Eymân*, 24, II / 1275-1276

24) Müslim, *Fedâil*, 13, II / 1786-1787

Kıssaların te'vid ettiği iman esaslarından biri de Allah'ın meleklerine iman konusudur. Kıssalar bize Allah'ın değişik emirlerini yerine getiren, farklı vazifeleri olan birçok meleği bize tanıtmaktadır.²⁵

Yine kıssaların te'vid ettiği iman esaslarından biri de Peygamberlerin tamamına iman etmenin gerektiği hususudur.²⁶ Ayrıca, ahiret inancı, öldükten sonra dirilme ve hesap verme inancı²⁷ ile kadere iman hususu da bu kıssalarla pekiştirilmektedir.²⁸

b) Peygamberlerin Hayatı ve Nübüvvetle Alâkalı Kıssalar:

Bu tür kıssalarda Peygamberlerin başından geçen ibret verici olaylar²⁹ ve nübüvvetle alakalı konular işlenir. Hz. Peygamberin hayatından bazı kesitler de bu tür kıssalardan bazılarının konusunu teşkil etmektedir. Mesela; Rasûlullah henüz bir çocukken iki meleğin gelip göğsünü yararak kalbini yıkaması hâdisesi,³⁰ Hira mağarasında inzivaya ve ibadete çekilmesi, vahye ve tebliğe mazhar olması³¹ bu tür kıssalara konu olmuştur.

Ayrıca bu kıssalarda Hz. Peygamberin son peygamber olduğu ve kendisinden sonra başka peygamber gelmeyeceği açıkça vurgulanmıştır. Mirac hadisesi de bu tür kıssalara konu olmuştur.³²

c) İslâmî Değerleri Konu Alan Kıssalar:

Rasûlullah anlattığı kıssalarda İslâmî değerlere de yer vererek bunları müslümanlara açıklamış, bu değerlerin zihinlere ve gönüllere yerleşmesini sağlamıştır.

Bu kıssalarda namaz ve önemi, özellikle cemaatle kılınan namazın sevabınının ve değerinin ne derece fazla olduğu,³³ sadakamın,³⁴ iyiliği emredip

25) Müslim, *İman*, 257, I / 144

26) Buhari, *İcâre*, 8, III / 49-50

27) Müslim, *Fiten*, 116, IV / 2258-2259

28) Buhari, *Kader*, 1, VII / 210; Ibn Hanbel, I / 362

29) Ibn Hanbel, V / 116-118.

30) Dârimî, *Mukaddime* 3, I / 16-17.

31) Müslim, *İman*, 257, I / 144.

32) Buhari, *Tefsir*, 108, VI / 92; Ibn Hanbel, III / 224.

33) Muvattâ, *Sefer*, 82, I / 170, İstanbul 1992.

34) Müslim, *Zühd*, 45, III / 2288; *Zekat*, 77, I / 709.

kötülükten sakındırmanın³⁵ ve tövbenin önemi³⁶ intiharın haramlığı ve büyük günah olduğu³⁷ Allah adıyla yemin etmenin mesûliyeti³⁸ istiğfar ve diğer tesbihâtın önemi³⁹ şehitlik⁴⁰ ve benzeri konular işlenir.

d) İnsanı Konu Alan Kıssalar:

Nebevî kıssalarda insana gerçekçi bir gözle bakılmış, onun konumu iyi belirlenerek olduğundan aşağı ya da yukarı değerlendirme yanlısına düşülmemiştir. İnsanın zaafı da kuvvetli yönleri de açıkça gösterilmiştir.

Âdem kıssasında, Hz. Adem'in zaafını,⁴¹ Râhip Cüreyc kıssasında⁴² insanın şer yönünün başkalarına eziyet ve zarar vermek isteyebileceğini, bâzı kıssalarda da insanın hayır yönünü ve başkalarına yardım etme isteğini görmekteyiz.⁴³

İnsanın hem zaafı ve şer yönü vardır hem de kuvvetleri ve hayır yönü vardır. Hangisi daha ağır basmaktadır, asıl olan hangisidir? Şu bir gerçektir ki, Nebevî kıssalar insanın zaafını ve şer yönünü itiraf etmekle beraber bu özellikleri insanın asli özellikleri olarak kabul etmez. Hayır yönünü insan için esas kabul eder. İnsan geçici olarak zaafa düşüp şerri tercih edebilir. Ama sonunda isterse bunlardan sıyrılıp tabiatına, yaratıldığı hal üzere hayra dönebilir.⁴⁴

e) Hayatı ve Ölümü Konu Alan Kıssalar :

Müslümanlar, dünya hayatının sonsuz ve bâkî olmadığına, her insanın bir saat öne yada bir saat sonraya alınması mümkün olmayan bir eceli olduğuna ve ölümden kaçmanın mümkün olmadığına inanır. Bu, bütün canlılar için kaçınılmaz bir sondur. İnsanın ölümden korkmasına da gerek yoktur çünkü ruh

35) Buhari, *Şirket*, 6, III / 111.

36) Müslim, *Tevbe*, 46, III / 2118.

37) İbn Hanbel, II / 310.

38) İbn Mâce, *Keffârât*, 4, I / 679, İstanbul 1992.

39) İbn Hanbel, I / 251, 299.

40) Nesâî, *Cihâd*, 18, VI / 19-20.

41) Tirmizî, *Tefsîr*, 8, V / 267.

42) Müslim, *Birr*, 6, III / 1976-1977.

43) Muvattâ, *Sıfatu'n-Nebî*, 23, II / 929-930.

44) Tirmizî, *Kıyâmet*, 48, IV / 657-658.

ölmez ve farklı bir dünyada başka bir hayata (ahiret hayatına) başlar. İşte Nebevî kıssalar bu gerçeği insan şuuruna iyice yerleştirmeyi hedefler.⁴⁵

f) Kıyâmet Alametlerini Konu Alan Kıssalar :

Nebevî kıssaların bahsetmeye değer bulduğu ve tasvire çalıştığı mevzûlardan biri de dünya hayatının sonlarına doğru yaklaşıldığında görülecek olaylardır.

Bu tür kıssalarda kıyâmet saatinin her geçen gün biraz daha yaklaştığı hatırlatılarak insanlar ikaz edilip "Kötü son" dan sakındırılmıştır. Ye'cüc Me'cüc'ün çıkışı⁴⁶ Deccâl,⁴⁷ Hz. İsa'nın nuzûlü⁴⁸ gibi konular bu çeşit kıssaların konuları arasında yer alır.

g) Ölümden Sonra Dirilme ve Amellerin Karşılığını Görme Konusundaki Kıssalar:

Ölümden sonra dirilmeye ve ahiret gününe inanmak iman esaslarının önemlilerinden birini teşkil eder. Nebevî kıssalar insanların öldükten sonra dirileceği, Allah'ın huzurunda, dünya hayatında yaptığı iyi ve kötü şeylerin hesabını vereceği, hayır işleyenin hayrının karşılığını, şer işleyenin şerrininin cezasını göreceği inancını⁴⁹ te'yid eder.⁵⁰

3) Nebevî Kıssalardaki Şahsiyetler:

Nebevî kıssalarda geçen şahsiyetleri şu başlıklar altında toplayabiliriz:

- a) Kıssalarda Allah (c.c.).
- b) Beşeri Şahsiyetler.
  - b.1- Peygamberler.
  - b.2- Sıradan (Âdi) Erkekler ve Kadınlar.
  - b.3- Küçük ve Büyük Topluluklar.
- c) Beşeri Olmayan Şahsiyetler.
  - c.1-Melekler.

45) Buhâri, **Rikâk**, 51, VII / 200.

46) Tirmîzî, **Fiten**, 23, IV / 460.

47) Müslim, **Fiten**, 110, III / 2250-2255.

48) Müslim, **Fiten**, 34, III / 2221.

49) Müslim, **Cennet**, 38, III / 2188; **İmâre**, 156, II / 1513-1514.

50) Bkz. **Zîr**, 299-329.

- c.2- Hayvanlar, Kuşlar ve Cansız Varlıklar.
- c.3- Cin
- c.4- Şeytan.
- c.5- Mânevî Şahsiyetler. (Ameli Sâlih, Ölüm vs. gibi)

a) Kıssalarda Allah (c.c) :

Nebevî kıssalarda Yüce Allah'ın bir çok sözü ve fiili nakledilmekte ve aynı zamanda bu kıssalarla Allah'ın (c.c) bazı sıfatları da bize tanıtılmaktadır. Allah'ın (c.c.) kıssalarda geçen beşerî ya da beşerî olmayan hiç bir şahsiyete benzememesinden, bilakis kıssalarda geçen diğer bütün şahsiyetlerin, hatta kıssayı anlatanın bile Allah'ın (c.c) mahluku olmasından ve ortak yönlerinin olmamasından dolayı Yüce Allah'ın ayrı bir başlık altında ele alınmasının daha isabetli olacağı açıktır.

Allah Teâlânın bazı sözlerini, fiillerini veya sıfatlarını konu alan kıssalarda bütün mevcûdatın Allah'ın mahlûku olduğu, bunların idaresinin ve tasarrufunun O'nun elinde olduğu vurgulanır. Mesela; Allah'ın kendisini tekrar diriltmemesi için öldükten sonra cesedinin yakılıp küllerinin rüzgarda savrulmasını oğullarına vasiyet eden adamın kıssasında⁵¹ Allah'ın irâdesinden kaçmanın mümkün olmadığı ve O'nun her şeye kadir olduğu vurgulanmaktadır.

Bazı kıssalarda Allah (c.c) rüzgarı veya yağmuru⁵² dilediği bir işi gerçekleştirmek üzere gönderir. Bazen de kendisine isyan etmeyen ve emredilene yapan meleklerini vahy ile veya bir emri ile gönderir.⁵³ Bütün bunlarla, mevcûdatın Allah'ın (c.c) iradesine mahkum olduğu fikri işlenir.

b) Beşerî Şahsiyetler:

b.1- Peygamberler:

Nebîler ve Rasuller, Nebevî kıssalarda sıkça geçen ve birçoğunun ismi de zikredilen önemli şahsiyetlerdir. Birçok kıssada, Allah (c.c) katında kadri yüce olan Peygamberlerin ibretli kıssaları⁵⁴ zikredilerek ibret almak isteyenlere numune-i imtisâl olarak gösterilmiştir.

51) Buharî, **Tevhid**, 35, VIII / 200; Ibn Hanbel, IV / 447.

52) Müslim, **Fiten**, 116, III / 2258-2259.

53) Buhari, **Cenâiz**, 69, II / 92-93; Ibn Hanbel, III / 234.

54) Müslim, **Cihâd**, 32, II / 1366-1367.

b.2- Sıradan (Âdi) Erkekler ve Kadınlar:

Nebewî kıssalarda peygamberlerin haricinde şahıs isimleri pek zikredilmemiştir. Genellikle bu tür şahıslar "adam", "kadın", "kardeş", "anne" gibi mücerred bir şekilde vasıflanmıştır.⁵⁵ Bir kaç örneğin dışında⁵⁶ şahıs isimlerinin zikredilmemesinin sebebi, şahısların isimlerinden çok anlatılan hâdisenin ve sonuçlarının önemli olmasından ve dikkatlerin bu noktada yoğunlaştırılmak istenmesinden dolayıdır. Bu aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'in de takip ettiği bir metottur.⁵⁷

b.3- Küçük ve Büyük Topluluklar:

Çoğul veya çoğul manası ifade eden sıgalarla zikredilen bu şahsiyetler öldükten sonra dirilmenin, ahiret gününün ve kıyamet sahnelerinin anlatıldığı kıssalarda daha çok geçmektedir.⁵⁸

c) Beşerî Olmayan Şahsiyetler :

c.1- Melekler:

Cebrâil ve Mikâil gibi, bir kaç tanesinin dışında isimleri pek fazla zikredilmeyen melekler, nebewî kıssaların önemli şahsiyetlerindedir.⁵⁹ Bazı kıssalarda meleklerin kendilerine verilen görevi yerine getirmek üzere insan suretinde yer yüzüne inmesinden⁶⁰ veya kuş şeklinde gelmesinden⁶¹ bahsedilir. Bazı kıssalarda da Allah'ı (c.c) tesbih, takdis⁶² ve dünya hayatında insanların amellerini yazmak⁶³ gibi meleklerin yaptığı görevler anlatılır.

55) Buhârî, *Enbiyâ*, 51, IV / 146; Müslim, *Zühd*, 10, III / 2275-2277.

56) Meselâ: Âzer, Buhârî, *Enbiyâ*, 8, IV / 110; Hâcer, Buhârî, *Enbiyâ*, 8, IV / 112; Rahip Cüreyr, Buhârî, *Enbiyâ*, 48, IV / 140.

57) 28 Kasas 20; 36 Yâsîn 20; 18 Kehf 37.

58) Müslim, *Fiten*, 110, III / 2250-2255.

59) Müslim, *İman*, 257, I / 144.

60) Müslim, *Fedâil*, 154, II / 1840-1841.

61) Dârimî, *Mukaddime*, 3, I / 8.

62) Müslim, *Selâm*, 124, II / 1750-1751.

63) İbn Mâce, *Edeb*, 55, II / 1249.

c.2- Hayvanlar, Kuşlar ve Cansız Varlıklar:

Çeşitli hayvanlardan, kuşlardan ve cansız varlıklardan oluşan bu şahsiyetlere kıssalarda insanmış gibi muamele yapılır. Mesela; Hz. Süleyman'ın kuşlara hitap etmesi⁶⁴, kabrin kendisinde yatan kişiyle konuşması⁶⁵ gibi.

c.3- Cin :

Nebevî kıssalarda cinden pek fazla bahsedilmemiştir. Rasûlullah'ın (s.a.s) insanların bazı zamanlarda gördükleri yıldızların, Allah'ın izniyle, haber çalmaya kalkışan cinlere atılan yıldızlar olduğunu açıkladığı "Atılan yıldızlar" kıssasında⁶⁶ cin geçmektedir.

c.4- Şeytan :

"Sûr'a üflenmesi"⁶⁷ kıssasında ve "İsâ'nın (a.s) inmesi"⁶⁸ kıssasında şeytandan da bahsedilmektedir.

c.5- Mânevî Şahsiyetler :

Bazı kıssalarda "amel-i salih", "ölüm" gibi mânevî şahsiyetler de geçmektedir. Mesela; kıyamet günü ölümün bir koç şeklinde getirilerek cennet ile cehennem arasında bir yerde kesileceğinden⁶⁹ bahsedilmektedir.⁷⁰

4) Nebevî Kıssaların Maksatları :

İster geçmiş veya geleceğe ait olup da Rasûlullah'ın (s.a.s) vahye istinaden anlattığı kıssalar olsun, isterse Rasûlullah'ın kendisinin inşa etmiş olduğu kıssalar olsun, nebevî kıssaların bütün çeşitlerinin hedeflediği ve gerçekleştirmeye çalıştığı önemli ve faydalı gayeler vardır.⁷¹

Rasûlullah, peygamberlerin ve geçmiş milletlerin yaşadıkları ibretli olaylardan bahsetmiş fakat bunu dinleyenleri eğlendirmek ve hoşca vakit ge-

64) İbn Hanbel, II / 419.

65) Tirmizî, Kıyâme, 26, IV / 639-640.

66) Müslim, Selâm, 124, II / 1750-1751.

67) Müslim, Fiten, 116, III / 2258-2259.

68) Müslim, Fiten, 34, III / 2221.

69) Buhârî, Tefsîr, 19, V / 236-237.

70) Bkz. Zîr, 186-227.

71) Bkz. Zîr, 341.

çirtmek için değil, belli bir hakikatı zihinlere yerleştirmek ve anlattığı konuların iyi anlaşılmasını sağlamak için anlatmıştır.⁷² Rasûlullah'ın (s.a.s) bir kıssayı değişik meclislerde tekrar tekrar anlatmış olması da O'nun, sahabenin eğitim öğretiminde kıssaya verdiği yeri ve önemi göstermesi bakımından manidardır.⁷³

Nebevi kıssaları maksatlarına göre iki ana grupta toplayabiliriz:

a) Ana Gâyesi İslâma Davet Olan Kıssalar:

Nebevi kıssaların en çok gözettiği, en önemli amacı insanları İslam dinine davet etmek, İslam'ın temel esaslarına ve prensiplerine sımsıkı sarılmaya teşvik etmektir. Çünkü bizzat Rasûlullah'ın kendisi insanları Allah'a, O'nun dini olan İslam'a ve doğru yola davet için gönderilmiştir.

Bir çok kıssada Hz. Peygamber'in nübüvveti ve O'nun Allah katından gönderilmiş bir elçi oluşu⁷⁴ ve onun faziletleri, Rabbi katındaki değeri, insanların geneline şamil olan büyük şefaathakkının O'na verilmiş olduğu anlatılmıştır. Bütün bunlarda her ortamda, doğrudan olmasa da dolaylı yollardan, İslâma girmeye, Rasûlullah'a imana ve onu tasdiğe davet vardır.⁷⁵ Bazı kıssalarda da İslam'ın Allah katında makbul ve sahih bir din olduğu, İslam'ın nurunu ve onun getirdiklerini kabul edenlerin bunun mükafatını fazlasıyla görecekləri vurgulanarak insanlar doğrudan İslama davet edilmişlerdir.⁷⁶

Bazen Rasûlullah doğru sözlü bir uyarıcıya benzetilmiş, ona itaat edip ikazına kulak verenlerin kurtulacağı, isyan edip ikazlarına aldurmayanların he lak olacağı belirtilmiş,⁷⁷ bazen de diğer semâvî din mensuplarına göre müslümanların faziletleri anlatılarak insanlar İslâm'a davet edilmiştir. Bu tür kıssalarla özellikle ehli kitab olan Yahudi ve Hristiyanların İslâm'a daveti hedeflenmiştir.⁷⁸ Ayrıca kıssalarda zekatın verilmesine davet ve önemine işaret⁷⁹, namaza ve ci-

72) Kazancı, 191.

73) Bkz. Zîr, 55.

74) Buhârî, *Tefsîr*, 106, VI / 92.

75) Buhârî, *Tefsîr*, 17, V / 226-227.

76) Buhârî, *İcâre*, 8, III / 49-50.

77) Buhârî, *Rikâk*, 26, VII / 185-186.

78) Buhârî, *Mevâkıf*, 17, I / 139.

79) İbn Hanbel, I / 377.

hada teşvik,⁸⁰ güvenilir olmaya,⁸¹ Allah'tan korkmaya,⁸² Allah için sevmeye⁸³ ve Allah'ı zikretmeye⁸⁴ davetler bulmaktayız.

b) İslam'a Davet Olan Ana Gayeyi Gerçekleştirmeye Yardımcı, Tâli Gâyeler Gülden Kıssalar:

Bu tâli gayeleri ise şöyle sıralayabiliriz:

b.1- Gâyesi İnsanları Eğitmek Olan Kıssalar:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, nebevî kıssaların en belirgin özelliklerinden biri de eğitici olma özelliğidir. Rasûlullah kıssayı, ilk İslam toplumunu İslam'ın emirlerini yüklenmeye, onun metodu üzere yaşamaya hazırlamak için kullanmıştır. Fakat şunu da unutmamak gerekir ki Rasûlullah'ın kıssa vesilesiyle verdiği bu eğitim ve hazırlama, ashabını eğitimde takip ettiği tek yol değildir.

Nebevî kıssalardaki eğitim metodlarını şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

b.1- a. Bilgi Vermek Suretiyle Eğitim:

Rasûlullah anlattığı kıssalarla dinleyenlerin bilgisini ve kültürünü artırıp yeni yeni şeyler öğretmek onları eğitmeyi amaçlamıştır. Kıssa anlatarak dinleyenleri bilgilendirmek bariz olarak ilk defa Rasûlullah'ın kıssalarında görülmüştür. Peygamber olarak görevlendirildikten sonra hayatının tamamını İslam'ı öğretmek ve ahkâmını açıklamakla geçiren Rasûlullah (s.a.s) kıssalarının çoğunu, ümmetini eğitmek için kurduğu ilim meclislerinde anlatmıştır.

Kıssa ile öğretim genellikle kıssaya geçmeden önce söylenen mukaddime yoluyla,⁸⁵ kıssada verilen örnekler yoluyla,⁸⁶ kıssadaki şahsiyetlerden bir

80) İbn Mâce, *Mukaddime*, 13, I / 68.

81) Buhârî, *Enbiyâ*, 54, IV / 150.

82) İbn Hanbel, I / 251, 299.

83) Muvattâ, *Şi'r*, 5, II / 953-954.

84) İbn Mâce, *Mukaddime*, 13, I / 68.

85) Müslim, *Selâm*, 35, II / 1750-1751.

86) Buhârî, *Enbiyâ*, 54, IV / 150.

şahsın dilinden söylenen sözlerle,⁸⁷ kıssada geçen karşılıklı konuşmalarla,⁸⁸ veya kıssanın anlatımı esnasında Rasûlullah'ın açık beyanı ile öğretim⁸⁹ şeklinde olmaktadır.

b.1-b. Sakındırma ve Teşvik Etme Yoluyla Eğitim:

Nebevî kıssalarda sakındırma (korkutma) ile eğitimin özü Allah'ın (c.c) azâbından ve gazâbından sakındırmaya dayanır. Birçok kıssada, kötü amel işleyenlerin karşılaşıacağı azaplardan bazıları anlatılarak insanlar ikaz edilmektedir.⁹⁰

Teşvik etme yoluyla eğitime gelince, bu da insanlardaki ümit etme duygusunun ön plana çıkarılmasıyla olur. Bu tür kıssalarda insanların ümidi ve arzusu Allah'ın rızasına ve affına yöneltilir.⁹¹

Bu şekilde insanlar gerek can yakıcı azaplardan sakındırılarak gerekse Allah'ın (c.c) rahmet ve affına sığınmaya teşvik edilerek eğitilir. Böylece mevcut iyi hasletler bir yandan pekiştirilip korunurken diğer yandan yeni yeni iyi alışkanlıklar kazandırılır ve kötü alışkanlıkların terkedilmesi sağlanmış olur.

b.1-c. Öğüt Vermek Süretiyle Eğitim:

Rasûlullah'ın kıssa anlatma sebeplerinden biri de dinleyenlerin anlatılan kıssalardan kendilerine hisse çıkarmalarını sağlamak ve öğüt vermektir.⁹²

b.1-d. Tövbe Etme Tavsiyesi İle Eğitim:

Nebevî kıssalardaki eğitim metodlarından biri de tövbe etmeyi tavsiye etme yoluyla eğitimidir. Tövbe, insanın fitrî zaaflarından, nefsinin ve hevasının şerrinden kendisini muhafaza etmesinde önemli vesilelerden biridir.

İnsanın yaratılışından gelen zaaflarından dolayı hata etmesi ve zaman zaman doğru yoldan sapması mümkündür. Hatta bu, çoğu insanın hayatında gö-

87) Buhârî, *Enbiyâ*, 48, IV / 142.

88) Buhârî, *Menâkıp*, 25, IV / 179-180.

89) Buhârî, *Mevâkıf*, 16, I / 139; İbn Hanbel, II / 257.

90) Tirmizî, *Kıyâme*, 26, IV / 639-640.

91) Müslim, *Cennet*, 9, III / 2176.

92) Müslim, *Libâs*, 48, II / 1653; İbn Hanbel, II / 310.

rülebilecek vâki bir gerçektir. Bundan dolayı nebevî kıssalar tövbe ile eğitim programı ile bu sapmayı düzeltme yoluna gitmiştir.

Tövbe önemli iki görevi yerine getirir:

Birincisi: Tövbe günah işleyen kişinin önünde geri dönüş yolunu açık tutarak kendisini temizlemesine ve düzeltmesine imkan sağlar. Böylece tövbe o kişiyi hayata salım bir kişi olarak yeniden dönmeye teşvik eder ve cesaretlendirir⁹³

İkincisi ise: Günahkar kişi günah işlemiş olmanın verdiği suçluluk duygusundan tövbe etmekle kurtulma imkanı bulur ve tövbesiyle birlikte hayatında yeni bir sayfa açar ve yeni bir dönem başlatır.

b) Müslümanların Sıkıntısını ve Üzüntüsünü Giderip Teselli Etmeyi Amaçlayan Kıssalar:

Nebevî kıssaların hedeflediği maksatlardan biri de müminleri bunaltan ve rahatsız eden sıkıntıları dağıtmak ve onların kederlerini hafifletmektir.

İslâm'ın ilk yıllarında, müslümanlar türlü türlü eza ve cefaya maruz kalıyorlardı. Rasûlullah (s.a.s), geçmiş milletlerden dinleri uğruna her türlü cefaya katlananların kıssalarını anlatarak ashabının sıkıntısını ve kederini hafifletmeye çalışıyordu.⁹⁴ bu metod bizzat Kur'an'ın da kullandığı bir methoddur.⁹⁵ Kur'an da önceki peygamberlerin başından geçenleri anlatarak Rasûlullah'ın (s.a.v) ve müslümanların sıkıntılarını hafifletiyor ve dirençlerini artırıyordu.⁹⁶

93) Tirmizî, *Kıyâme*, 48, IV / 657-658.

94) Buhârî, *Mevâkıf*, 16, I / 139; İbn Haleb, II / 257.

95) 11 Hüd 120.

96) Bkz. Zîr, 347-366.

B. SAHÂBE DÖNEMİ VE SONRASINDA KISSA

1. Sahâbe ve Kıssa:

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Rasûlullah (s.a.s.) tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, gerektiğinde de bazı peygamberlerin ve geçmiş milletlerin ibretli kıssalarını anlatarak ashabına öğütler verip, nasihatlarında bulunmuştur.

Sahâbilerin Hz. Peygamber'den öğrendiklerini aralarında müzakere ederek birbirlerine öğrettikleri bilinen bir gerçektir. Gayet tabiidir ki sahâbeden bir kısmı bu müzakereler sırasında Rasûlullah'tan (s.a.s) öğrendiklerini naklederken O'nun vaaz ve nasihatları sırasında anlattığı kıssaları da tekrar etmek sûretiyle öğrenmişlerdir. Böylece hadislerle berâber kıssa olarak anlatılanlar da yayılmıştır.⁹⁷

Rasûlullah (s.a.s.) bizzat kendisi ashabına vaaz edip ibretli kıssalar anlattığı gibi, sahâbilerden bazıları da zaman zaman halka vaaz etmiş, yeri geldikçe aşırılığa kaçmadan kıssa da anlatmışlardır.⁹⁸

Sahâbeden bazıları vaazlarda kıssa anlatılmasını faydalı bulur. Rivayete göre Enes b. Mâlik, Ziyad b. Abdullah en-Nemîri'den halka vaaz edip kıssa anlatılmasını ister. Ziyad, "İnsanlar bunu bidat olarak grüyorken nasıl yapabilirim" der. Enes, "Eğer bidat olsaydı senden bunu istemezdik" der. Daha sonra Ziyad vaaz etmiş, Enes de bu meclislere iştirak ederek dualara amin demiştir.⁹⁹

Şuna işâret etmek gerekir ki, vaazlarda kıssa anlatmanın faydalı olacağı görüşünde olan sahâbiler vaazdan ancak talimî mahiyette, İslamî değerleri anlatmaktan ibâret olan vaazı, kıssadan ise Kur'an'da ve Hadislerde anlatılan kıssalarla, bunların ölçülerine uygun olan ibretli kıssaları anlamış olmalıdırlar. Yoksa sonradan ortaya çıkan kussâs tairesinin yaptığı gibi vaazlarda İslamî değerleri işlemek, Kur'an'ı, hadisleri ve fikhî konuları ele almak yerine çeşitli gayelerle saçma hikâyeler ve uydurma hadisler anlatmayı hiç bir sahâbinin olumlu karşılaması düşünülemez.¹⁰⁰

97) Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas*, 300.

98) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 168-170; Heysemî, *Mecmau'z-Zevaid*, II/190, Beyrut 1967.

99) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 171.

100) Uğur, *Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas*, 313.

Zikrettiğimiz bu esaslar dâhilinde, Kur'an'dan okudukları ve Rasûlullah'tan dinledikleri kıssaların dışında sahabilerin bildikleri ve anlattıkları başka kıssalar da vardır. Bu kıssaları şu üç grupta toplayarak özetleyebiliriz.

Birinci grubu sahabilerin şahsî tecrübelerine dayanan, onların başlarından geçen olayların kıssaları oluşturur.

Bu kıssaların konuları çoğunlukla ya sahabilerin müslüman oluşlarının hikayesi,¹⁰¹ ya İslam dini için yaptıkları fedakarlıklar, kahramanlıklar ve katlandıkları eziyetlerin hikayesi,¹⁰² ya da İslamın önem verdiği değerlerle ilgili kıssalardır.¹⁰³ Bazen de bu kıssalar, Allah'ın (c.c.) imtihan etmesi, kimin daha iyi amelli olduğunun denenmesi ile ilgili konulardadır.¹⁰⁴

İkinci grubu cahiliyye haberleri ve işleriyle alakalı kıssalar oluşturur.

Cahiliyye asrında geçen bazı olaylar ve bu olayların hikayeleri bazı sahabilerce bilinmekteydi. Bu hikayeler zaman zaman sahabiler arasında anlatılırdı. Hatta bazen bu durum Rasûlullah'ın (s.a.s) huzurunda vukû bulurdu. Câbir b. Semure şöyle diyor: Yüz defadan fazla Rasûlullah'ın meclislerinde buldum. Ashabı O'nun huzurunda şiir okurdu, cahiliyye zamanında geçmiş olayları anlatırdı. Rasûlullah bir şey demez, susar hatta bazen onlarla birlikte tebessüm ederdi.¹⁰⁵

Üçüncü grubu ise sahâbilerin anlattığı vaaz maksatlı kıssalar oluşturur.¹⁰⁶

101) Mesela: Tufeyl b. Amr ed-Devsi'nin müslüman oluşu. Bkz. İbn Hişam, III/22-23; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, IV/238-240, Beyrut 1380 / 1960. Selman el-Farisi'nin müslüman oluşu. Bkz. İbn Hişam, II/226-229; İbn Sa'd, IV/775. Halid b. Velid'in müslüman oluşu. Bkz. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV/238-240, Beyrut 1966.

102) Mesela: Süheyb er-Rumî'nin hicretinin kıssası. Bkz. İbn Kesîr, III/173; İbn Sa'd, III/162. Ümmü Seleme'nin hicretinin kıssası. Bkz. İbn Hişam, II/112-113; İbn Kesîr, III/169-170.

103) Mesela: Hz. Ömer'le, torunlarına taş kaynatan ninenin hikayesi, İbn Kesîr, VII/136. Abdurrahman b. Avf'ın ensar kardeşiyle arasında geçen olayın hikayesi. Bkz. İbn Kesîr, III/228.

104) Mesela: İfk hadisesine dair kıssalar. Bkz. Buhari, *İtisam* 28, VIII/162-163; Müslim, *Tevbe* 56, III/2129-2137; İbn Hişam, III/309-315, İbn Kesîr, IV/160-164. Tebuk savaşına katılmayışına üzülen Ka'b b. Malik'in kıssası. Bkz. Müslim, *Tevbe* 53, III/2120-2128; İbn Hişam, IV/175, 181; İbn Kesîr, VI/23-26.

105) Tirmizî, *Edeb* 70, V/140.

106) Bkz. Zîr, 263-265.

Söylediklerimizi kısaca toparlayacak olursak: Rasûlullah (s.a.s) vaaz ve nasihatlarında yeri geldikçe ibretli kıssalara yer verdiği gibi sahâbe de vaazlarında zaman zaman kıssa anlatmış ve amacından saptırılmadan, gayesine uygun olarak Kur'an ve hadislerdeki kıssaların ölçülerine uygun kıssalar anlatılmasına taraftar olmuştur.

2- Kıssacılığın Bir Meslek Olarak Ortaya Çıkması :

Vaazlarda İslâmî esasları açıklamak yerine kıssalar, uydurma hikâyeler ve mevzû hadisler anlatmak bahis konusu olunca haliyle sahabeden buna itirazlar olmuştur. Bu itirazların esasını kasas denilen hikâyeler, kıssalar anlatmak ve böylece bidat ihdas etmek ve olur olmaz câhil kimselerin âlimâne eda ile asılsız şeyler anlatmaları teşkil eder.¹⁰⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi, gerek Rasûlullah (s.a.s) gerekse O'nun izinden gitmeyi kendisine şiar edinmiş olan ashabı zaman zaman vaaz edip vaazlarında kıssaya da yer vermişlerdir.¹⁰⁸ Fakat bu işi hiç biri, bir meslek olarak, bir şeyler kazanmak için veya menfaat temin etmek için yapmamıştır. Bu işi para kazanmak, geçimini temin etmek için meslek edinenler Hulefâ-i Raşidin'in son zamanlarına doğru yavaş yavaş görülmeye başlanmış ve gün geçtikçe sayıları çoğalıp yaygınlaşmıştır.

Halkın ilgisini çekmek ve bir takım menfaat hesaplarıyla vaazlarında akla hayale gelmedik uydurma kıssalar anlatan, mevzû hadisler nakleden ve bu işi hedefinden saptıran kıssacı vaizlerin ortaya çıkışı, fitne tâbir edilen Hz. Osman'ın (r.a) şehid edilme hadisesi ve iç karışıklıkların başladığı zamanlara (Hicri 35) rastlar. İşte bu dönemden sonra kıssa denince bu asılsız uydurmalar, kıssacı denilince de bu uydurmaların imalcileri ve nakilcileri anlaşılmiş ve bu manada kıssaya da kıssacılığa da -her ne kadar avam ilgi gösterip itibar etse de- âlimlerce, arzettiği tehlikeden dolayı karşı çıkılmıştır.

İşte bu sebepten dolayı, az sonra görüleceği gibi bir çok rivayette ne Hz. Peygamber (s.a.s), ne Ebu Bekir (r.a), ne de Ömer (r.a) zamanında kıssacılığın olmadığı ısrarla vurgulanmıştır.

107) Sabbeğ, İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Mükrekkin*'ine yazdığı tahkik mukaddimesi, 83.

108) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 168-170; Heysemî, I : 190.

Abdullah b. Ömer (r.a) "Ne Rasûlullah, ne Ebu Bekir ne de Ömer zamanında kıssacılık yoktur" demiştir.¹⁰⁹ Yine Nafi'in İbn Ömer'den naklettiğine göre O "Ne Rasûlullah, ne Ebu Bekir ne de Ömer zamanında kıssa anlatılmıyordu. O fitne ile birlikte ortaya çıktı" demiştir.¹¹⁰

Öyle görünüyor ki vaazlarda kıssa anlatma işi Hz. Ömer'in hilafetinin son dönemlerine doğru yeni bir şekil alma sürecine girmiştir. Vaazlarında Kur'an'ı ve İslam'ı anlatan, kötülüklerden sakındırıp iyiliklere teşvik eden ve bu amaca ulaşmak için ihtiyaca binaen kıssa anlatan, her şeyden önemlisi bu işi Allah (c.c) rızası için yapanların yerini bu işi dünyalık uğruna yapan ve bu yüzden de yalan yanlış demeden halkın ilgisini çekecek şeyler anlatan, ilimden nasibini almamış kıssacı vaizler almıştır.

Kur'an ve sünnet çizgisinden sapmalara karşı oldukça müşâhasız davranan Hz. Ömer'e (r.a) bir adamın Basra'da kıssa anlattığı ulaştınca, ona Yusuf suresinin ilk ayetlerinden oluşan şöyle bir mektup yazar: "Elif lâm râ. Bunlar gerçeği açıklayan Kitab'ın ayetleridir. Biz onu anlayasınız diye Arapça bir Kur'an olarak indirdik. Biz bu Kur'an'ı vahyederek sana en güzel kıssaları anlatıyoruz..."¹¹¹ Kıssacı adam bunun üzerine Hz. Ömer'in (r.a) ne demek istediğini anlayarak bu işi terkeder.¹¹²

Hâris b. Muaviye el-Kindî, Hz. Ömer'e gelir ve ona kıssacılık konusunu sorar. Hz. Ömer "Maksadın nedir?" diye sorar, Hâris b. Muaviye "Maksadım senin sözüne göre hareket etmektir." der. Hz. Ömer'de "Kıssa anlattıkça nefsini yüceltmenden ve sonunda kendini halktan Süreyya yıldızı kadar yüksekte görmenden ve Allah'ın da (c.c) kıyamet gününde seni bu derecede onların ayaklarının altına atmasından korkuyorum." der.¹¹³

Sahabeden Temim ed-Dâri, Hz. Ömer'den vaaz edip kıssa anlatmak için izin istediğinde Hz. Ömer "Hayır" der. Temim ed-Dâri isteğini tekrarlayınca Ömer (r.a) "Sen, ben Temim ed-Dâri'yim beni tanıyın mı demek istiyorsun?" diyerek red eder.¹¹⁴ Fakat Temim isteğinden vazgeçmez ve

109) İbn Mâce, *Edeb* 40, II / 1235.

110) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 178-179.

111) 12 Yusuf 1-3.

112) Suyutî, *Tahzîru'l-Havâs min Ekâxibi'l-Kussâs*, 246, Beyrut 1404 / 1984.

113) İbn Hanbel, I / 18; İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 202; Suyutî, *Tahzîr*, 233.

114) Suyutî, *Tahzîr*, 262

ısrarını yoğunlaştırır, bunun üzerine Hz. Ömer bu işin ileride arzedeceği tehlikeye işaret ederek onu uyarır ve haftada bir defa Cuma günü vaaz etmesine izin verir.¹¹⁵

Hz. Ömer, Temim ed-Dâri'ye vaaz etmesi için izin vermekle beraber onu kontrolü de elden bırakmamıştır. İbn Asâkir kanalıyla gelen bir rivayete göre "Vaaz etmesi için Temim ed-Dâri'ye izin veren Ömer (r.a) bir müddet sonra uğradığında, muhtemelen, vaaz meclislerini uzattığı için ona zırhıyla vurmuş¹¹⁶ ve böyle yapmasının doğru olmayacağını bildirmiştir.

Hz. Ali vaaz etmekte olan bir adam görür ve ona nasih mensuhu bilip bilmediğini sorar. Vâiz bilmediğini söyleyince bu durumda vaaz etmesinin hem kendisini hem de dinleyenleri helak edeceğini söyler.¹¹⁷ Bir başka rivayette, Hz. Ali (r.a) mescide girer ve burada vaaz edip kısa anlatan birini görünce, "Bu adam ne yapıyor?" diye sorar, tezkirde bulunuyor, halka nasihat ediyor cevabını alınca, "Hayır bu adam öğüt vermiyor, "Ben filan olu filanım beni tanıyın" diyor, der."¹¹⁸

Hulefâ-i Raşidîn devrinin sonları ile Emevî devrinin başlarına doğru vaaz ve kıssa büyük bir gelişim ve değişim geçirdi. Muaviye (r.a) zamanında bu işi resmî görevliler yapmaya başladı.¹¹⁹ Kıssacıları siyasi amaçları için ilk kullanan Muaviye b. Ebi Süfyan'dır. O bir kıssacı görevlendirmişti. Bu kıssacı sabah namazı kılındıktan sonra mescidde bulunanlara yöneliyor, Allah'ı (c.c) zikredip Rasûlüne salat ve selam getirdikten sonra halifeye, ehli beytine, askerlerine ve tâbiilerine dua ediyor, sonra hasımlarına, onunla savaşanlara ve ona muhalefet edip, itaat etmeyenlere de beddua ediyordu.¹²⁰

Hicri 279 yılında halife Medine'de tellallar çıkararak camilerde ve yollarda kıssacıların, müneccimlerin ve arrafların halkı başına toplayıp meclisler tertip etmelerinin yasaklandığını ilan ettirmiştir. Bu emir hicri 284 yılında tekrarlanmıştır.¹²¹

115) Suyûtî, *Tahzîr*, 239.

116) Alıyyü'l-Kâî, *el-Esârü'l-Merfû'a fî Ahbari'l-Mevzû'a*, 43, Beyrut 1391 / 1971.; Suyûtî, *Tahzîr*, 240.

117) Zühri, *en-Nâsîh ve'l-Mensuh*, 15, Beyrut 1408 / 1988; İbnu'l-Cevzî, *Kussâs*, 181.

118) Sabbâğ, İbnu'l-Cevzî'nin *Kussâs*'ına yazdığı tşkik mukaddimesi, 84.

119) Zîr, 68, *el-Beyân ve't-Tebyîn*'den naklen.

120) Hüseyî, 158.

121) Adam Metz, *el-Hadâratü'l-İslamiyye*, II/150-151, Beyrut Tsz. Taberi III / 2131, 2165 ten naklen,

Kâs, müneccim ve arrafın adlarının birlikte zikredilip aynı yasağa tâbi tutulması kıssa hususunda, yürürlükte olan resmî görüşü de yansıtmaktadır.¹²²

Mezkur rivayetler dikkate alındığında, yaklaşık hicri 30-35 yıllarına kadar ehliyetli kimselerin elinde yerli yerince, gerekli hallerde ve bir maslahata binâen kullanılan kıssa Hz. Osman'ın (r.a) şehit edilmesi ve iç karışıklıkların başlamasıyla kontrolden çıkmaya başlamış, ehil olmayan ve cahil kimselerin elinde geçim vasıtası haline gelmiştir.

---

¹²²) Adam Metz, II / 151.

C-MEŞHUR KISSACI VE VAİZLERDEN BAZILARININ TANITIMI :

Bu kısımda, sahabe, tabiin ve daha sonraki kuşaklardan meşhur kissacı ve vaizlerden bazılarının kısa hayat hikayelerini vererek onları kısaca tanıtmaya çalışacağız. Amacımız bu kişiler hakkında söylenen şeylerin hepsini sıralayıp, uzunca biyografilerini vermek veya söylenenleri tartışmaya açmak değildir. Zaten bu bizim için konumuzun ve amacımızın dışına çıkmak olacaktır. Maksadımız bu kişilerin hayatlarından kısa kesitler vererek ve bazı hususiyetlerini zikrederek isimlerini hatırlatmaktır.

1- Ka'b el-Ahbâr:

Ka'b b. Matî' el-Himyeri, künyesi Ebû İshak'tır. Himyerli'dir ve Ka'b el-Ahbâr olarak bilinir. Cahiliyye zamanını da gören Ka'b, Hz. Ömer'in halifeliği zamanında, yahudi iken müslüman olmuştur. Hz. Ebu Bekir zamanında müslüman olduğuna dair rivayetler de vardır.

H. Ömer zamanında, Medine'ye gelip müslüman olan Ka'b sonra Şam'a gidip Humus'a yerleşmiş ve H.32 yılında Hz. Osman'ın hilafeti zamanında 104 yaşında iken vefat etmiştir.

Ka'b anlattığı kıssalarla meşhurdur. Ka'b peygamber kıssaları ve geçmiş milletlerin hikayeleri konusunda en büyük kaynaklardan biri idi.¹²³ Bir gün kıssa anlatırken ona Rasûlullah'ın "Emir, me'mur ya da riyakardan başkası kıssa anlatmaz" şeklindeki hadisi¹²⁴ hatırlatılınca, Hz. Muaviye'nin isteği ile tekrar başlayınca kadar kıssa anlatmayı terketmiştir.

Rasûlullah (s.a.s) dan mürsel rivayetlerde bulunmuştur. Hz. Ömer, Aişe ve Süheyb'den rivayetleri vardır. İbn Ömer, Ebu Hureyre, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Muaviye ve tâbiinin büyüklerinden bazıları da ondan rivayetlerde bulunmuştur.¹²⁵

123) Hüseyinî, 158.

124) İbn Mace, *Edep*, 40, II / 1235.

125) Bkz. İbn Sa'd, VII / 445; İbn Hacer el-Askalani, *Tehzîbü't-Tehzîb*, VIII / 438, *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*, III / 297, Kalkûta 1325 / 1907.

2- Temim ed-Dâri:

Temim b. Evs b. Hârice, daha önce hristiyan iken hicri 9. yılda kardeşi Nuaym b. Evs ile Rasûlullah (s.a.s) gelerek müslüman olmuştur. Sahabenin meşhurlarındandır. Kur'an hafızı olan ve ibadete düşkünlüğü ile bilinen Temim ed-Dâri, Rasûlullah (s.a.s) ile birlikte savaşlara katılmıştır.

Temim ed-Dâri Rasûlullah'a Cessâse ve Deccal kıssasını¹²⁶ anlatan kişidir. Rasûlullah bu kıssayı minberden anlatmış ve böylelikle bu, Hz. Peygamber'in menkıbelerinden sayılmıştır. Temim ed-Dâri bazı rivayetlerde Hz. Ömer zamanında, ilk kıssa anlatan kişi olarak geçmektedir.

Temim ed-Dâri Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra Medine'den ayrılarak Şam'a gitmiş ve Filistin'e yerleşmiştir. Hicri 40 yılında vefat etmiştir. Kabri Filistindedir.

Temim ed-Dâri Rasûlullah'dan (s.a.s) bir çok rivayetlerde bulunmuştur. İbn Ömer, İbn Abbas, Ebû Hüreyre, Enes b. Mâlik, Zürrâre b. Evfâ, Atâ b. Yezid ve daha bir çok kişi Temim ed-Dâri'den rivayetlerde bulunmuştur.¹²⁷

3- el-Esved b. Seri':

el-Esved b. Seri' b. Humeyr b. Ubâde et-Temîmî.Sahabeden olan el-Esved b. Seri' meşhur bir kıssacı ve şairdir. Rasûlullah ile beraber dört savaşa katılmıştır.

el-Esved b. Seri' Basra mescidinde kıssa anlatan ilk kişidir. Bu mescidde bir odası olduğu rivayet edilir. Muaviye zamanında, h.42 yılında vefat etmiştir. Hasan el-Basri'den gelen bir rivayete göre el-Esved b. Seri', Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra, ailesini de alarak bir gemiye binip gitmiş ve bir daha da onu gören olmamıştır. Bu rivayetten anlaşılıyor ki Hasan el-Basri ve akranları onu daha sonra görmemişlerdir.

Ahnef b. Kays, Hasan el-Basri, Abdurrahman b. Ebi Bekre ve başkaları ondan rivayetlerde bulunmuştur.¹²⁸

126) Müslim, **Fiten**, 119, III / 2261-2264; İbn Hanbel, **VI** / 373-374.

127) Bkz. İbn Sa'd, **VII** / 408; İbn Hacer, **İsâbe**, I / 186, **Tehzîb**, I / 511.

128) Bkz. İbn Sa'd, **VII** / 41; İbn Hacer, **İsâbe**, I / 60, **Tehzîb**, I / 338.

4- Ubeyd b. Umeyr:

Ubeyd b. Umeyr b. Katâde b. Saïd el-Leysi. Künyesi Ebû Âsım'dır. Sika biridir ve bir çok hadis rivayet etmiştir.

Ubeyd Mekkelilerin kıssacıdır. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Ubeyy b. Ka'b ile yakın arkadaşlığı olmuştur. Abdü'l-Melik'in Atâ'dan naklettiğine göre, Atâ şöyle demiştir: Ben ve Ubeyd Hz. Aîşe'nin yanına girdik. Aîşe "Bu kimdir?" diye sordu, Ubeyd "Ben Ubeyd b. Umeyr" dedi. Aîşe "Şu Mekke ehlinin kıssacı mı?" diye sordu. Ubeyd "Evet" dedi. Aîşe "Zikir ağırdır, hafif tut" dedi.

Mücahid'in şöyle dediği nakledilir: "Fakihimiz ve kıssacımızla övündük. Fakihimiz İbn Abbas, kıssacımız ise Ubeyd b. Umeyr'dir."

Tâbiinden olan Ubeyd b. Umeyr h.68 yılında vefat etmiştir.¹²⁹

5- İbrâhim et-Teymî:

İbrâhim b. Yezîd b. Şerîk et-Teymî el-Kûfi. Künyesi Ebû Esmâ'dır.

Sâlih, sabırlı ve ibadete düşkün bir zat olan İbrâhim et-Teymî'yi Haccâc hapseder ve hepiste iken h.92 yılında vefat eder.

İbrahim et-Teymî'nin hapsedilmesinin hayli ilginç bir hikayesi vardır. Aslında Haccâc'ın aradığı ve hepsetmek istediği kişi İbrâhim en-Nehâî'dir. İbrâhim en-Nehâî'yi arayan adamlar İbrâhim et-Teymî'ye gelip "Biz İbrâhim'i arıyoruz" derler. O da -gelenlerin İbrâhim en-Nehâî'yi aradıklarını bildiği halde, onun yerini söylemenin helal olmayacağını düşünerek- "İbrâhim benim" der. Adamlar onu Haccâc'a götürürler ve Haccâc'da onu hapseder. İbrâhim et-Teymî'ye atıldığı bu hapisten çıkmak nasip olmaz ve kırk yaşına gelmeden hapiste iken ölür.

İbrâhim et-Teymî babasından, Enes'ten, Haris b. Süveyd'den, Amr b. Meymun'dan ve başkalarından hadis rivayet etmiştir. Hz. Aîşe'den mürselleri

¹²⁹) Bkz. İbn Sa'd, V / 463; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, III / 266, Lübnan 1387 / 1967.

vardır. Ondan'da Beyan b. Beşir, Yunus b. Ubeyd, A'meş, el-Hakem b. Uteybe, Yezid el-Hâris ve güvenilir bir grup rivayetlerde bulunmuştur.¹³⁰

6- Saïd b. Cübeyr:

Saïd b. Cübeyr el Vâbilî el-Küfi. Künyesi Ebu Abdullah'tır. İbadete düşkünlüğü ile tanınan Saïd b. Cübeyr siyâhî renkte idi. Sabah namazı kılındıktan sonra ve İkinci namazını müteakip günde iki defa cemaate vaaz eder, kıssalar anlatırdı.

İbn Ömer, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Adiy b. Hâtım, Ebû Muhammed el-Ensârî, Ebû Saïd el-Hudrî, Ebû Hureyre, Ebû Musa el-Eş'ârî, Dahhak b. Kays, Ebû Abdurrahman es-Sülemî ve daha bir çok kişiden hadis rivayet etmiştir. Ondan da oğulları Abdulmelik ve Abdullah, Ya'lâ b. Hâkim, Ya'la b. Müslim, Ebû İshak, Ebu Zübeyr el-Mekki, Âdem b. Süleyman, Bekir b. Şihâb ve başkaları rivayetlerde bulunmuştur.

Bir rivayete göre hicrî 94, başka bir rivayete göre de hicrî 95 yılında Haccac onu katletmiştir.¹³¹

7- Vehb b. Münebbih:

Vehb b. Münebbih el-Yemânî es-Sananî. Künyesi Ebu Abdullah'tır. Vehb b. Münebbih aslen Fâris oğullarındandır. Babası Münebbih Kısra'nın Yemen'in alınması için gönderdiği Hire'lilerdendi. Annesi ise Himyer'li idi.

Vehb b. Münebbih Yemen halkının alimlerindendi. Ka'b el-Ahbâr gibi Vehb b. Münebbih de geçmişlerin hikayeleri ve peygamber kıssaları konusunda zamanının en büyük kaynaklarından biri idi.¹³² Bir rivayete göre Vehb, hepsi de gökten indirilmiş doksan iki kitap okudum demiştir. Bir başka rivayette ise Vehb'in, otuz peygambere inmiş otuz kitap okudum dediği nakledilmiştir.

Ebu Hureyre, Abdullah b. Ömer, İbn Abbas, Ebu Said, Cabir b. Abdullah, İbn Amr b. Âs, kardeşi Hemmâm b. Münebbih ve diğer bir çok kişiden rivayetlerde bulunmuştur. Amr b. Dinâr, Ebû Musâ, Semmâk b. Fadl,

130) Bkz. Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I / 73, Haydarâbâd 1955; İbn Sa'd, VI / 285; İbn Hacer, *Tehzîb*, I / 176.

131) Bkz. Zehebî, *Tezkiratü'l-Huffâz*, I / 76; İbn Sa'd, VI / 256; İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/11

132) Hüseyinî, 158.

Avf el-Arabî ve diğeri bir çok kimse de Vehb b. Münebbih'ten rivayetlerde bulunmuştur.

Vehb b. Münebbih, Hişam b. Abdülmelik'in hilafeti zamanında h.110 da Sana'da vefat etmiştir.¹³³

8- Yezid er-Rakkâsi:

Yezid b. Ebân er-Rakkâsi el-Basri. Künyesi ebû Amr'dır. Çok ağlayan ve ağlatan, gözü yaşlı bir kıssacı vaizdir.

Basra'da dinleyenleri duygulandıran ve ağlatan vaazlarıyla tanınan Yezid er-Rakkâsi bir gün bir vaazında şöyle demiştir: "Ey insanlar, eninde sonunda mutlaka ölecek ve ölümü tadacak olan ve kabri mesken edinecek olan kimdir? Niye bunun farkında değilsiniz? Niçin ağlamıyorsunuz?" Çok ağlamaktan dolayı Yezid er-Rakkâsi'nin gözlerinin görmesinin iyice zayıfladığı da rivayet edilmektedir.

Kaderi'likle itham olunan Yezid er-Rakkâsi hadis rivayeti açısından zayıf sayılmış ve rivayetleri makbul karşılanmamıştır.

Yezid er-Rakkâsi'nin ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Onun h.110 ile 120 tarihleri arasında vefat ettiği belirtilmektedir.¹³⁴

9- Muhammed b. Ka'b el-Kurazi:

Muhammed b. Ka'b b. Süleym b. Esed b. Kurazi. künyesi Ebû Hamza'dır. Kufe'de ve Mekke'de yaşamıştır. Babası Kuraza esirlerindedir.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi, Abbas b. Abdu'l-Muttalib, Ali b. Ebi Talip, İbn Mesud, Amr b. el-Âs, Ebû Zer, Ebu'd-Derdâ, Fudâle b. Ubeyd, Mugire b. Şu'be, Ebu Hureyre ve daha birçok kimseden hadis rivayet etmiştir. Sika bir ravi olarak itibar görmüştür fakat rivayetleri mürseldir. Yezid b. Ebi Ziyad, İbn Aclân, Musâ b. Ubeyde, Ebu Câfer el-Hatami, Velid b. Kesir, Muhammed b. Münkedir, Âsım b. Küleyb ve diğeri bir çok kişi de Muhammed b. Ka'b el-Kurazi'den rivayetlerde bulunmuştur.

133) Bkz. İbn Sa'd, V / 543; Zehabi, Tezkiratü'l-Huffaz, I / 100; İbn Hacer, Tehzib, XI / 166.

134) Bkz. Ebu Nuaym, III / 50; İbn Sa'd, VII / 245; İbn Hacer, Tehzib, XI / 309.

Muhammed b. Ka'b el-Kurazi mescitte vaaz ederken mescidin tavanının çökmesi sonucu kendisini dinleyenlerle birlikte göçük altında kalarak h.118 yılında ölmüştür.¹³⁵

10- Sâlih el-Mürri:

Sâlih b. Büşeyr b. Vadi' Ebu Bişr el-Basri. El-Mürri diye bilinir. Usta bir kıssacıdır. Fesâhat ve belâgatı kuvvetli olan Salih el-Mürri hadisciler içinde zayıftır. Hadis ilimlerinden fazla bir malumatı yoktur ve rivayetlerinin ekserisi münkerdir.

Şu rivâyet, Sâlih el-Mürri'nin hadis ilimlerinden fazla bir bilgiye sahip olmasa da, yukarıda zikrettiğimiz gibi, vaaz ve kıssa konusunda oldukça başarılı olduğunu teyid etmektedir. Abdurrahman b. Mehdi diyor ki; Süfyan es-Sevri'ye Salih el-Mürri'den bahsediyordum. Süfyan hoşlanmamış gibi, "kıssalar kıssalar" dedi. Bir gün Süfyan ile bir işimiz vardı, yolumuzu Salih el-Mürri'nin mescidine düşürdüm ve namaz kılmak için mescide girdik. O gün Salih el-Mürri'nin vaaz günüydü. Namaz kıldıktan sonra Sâlih el-Mürri vaaz etmeye başladı, insanlar öyle kalabalıktı ki yerimizden bile kıpırdıyamıyorduk. Bu arada Süfyan'a baktım ki ağlıyordu. Vaaz bittikten sonra "Nasıl buldun bu adamı? Beğendin mi?" diye sorduğumda bana "Bu kıssacı değil halkın uyarıcısıdır" dedi.

Basra'luların güzel sesi vâizi ve kıssacısı Salih el-Mürri h.173 yılında vefât etmiştir.¹³⁶

135) Bkz. Ebu Nuaym, III/212; İbn Hacer, **Tehzîb**, IX / 420.

136) Bkz. Ebu Nuaym, II / 165; İbn Sa'd, VII / 281; İbn Hacer, **Tehzîb**, IV / 382.

İKİNCİ BÖLÜM

KISSACILIĞIN YAYILMASI VE ÂLİMLERİN KISSACILARLA MÜCÂDELESİ

A- KISSACILIĞIN YAYILMASINA ETKİ EDEN FAKTÖRLER :

Takriben h.35 yılından sonra hedefinden saptırılan ve farklı bir şekil alan vaazlarda kussa anlatma hadisesi kendine uygun bir zemin bulmuş ve giderek yaygınlaşmıştır. Bu yaygınlaşmayı kolaylaştıran ve giderek hızlanmasına yardımcı olan âmillerin önemlilerini şu şekilde sıralamamız mümkündür.

1) Küssacıların Avamdan Gördüğü İtibar:

İstedikleri şeye ulaşmak için zekâlarını, belâgat ve beyâm çok iyi bir şekilde kullanmasını bilen küssacıların büyük çoğunluğu, İslamî ilimlerden, bil-hassa hadis ve rivâyet ilminin inceliklerinden haberdar olmayan câhil kimse-lerdir.¹ Fakat buna rağmen halk bunlara itibar etmiş ve meclislerine katılmıştır. İşte bu itibar hem mevcut küssacıların yaptıkları işi şevkle devam ettirmelerine hem de yeni yeni kişilerin küssacılığa özenmesine neden olmuştur.

Küssacılar, halkın ileri gelenlerinin dikkatini üzerlerine çekiyorlar, bildikleri acâip, garip ve yalan hikayeleri anlatarak onları eğlendiriyorlar, latifeler yapıyorlardı. Halkın büyük çoğunluğunun yaptığı ise akıl dışı, garip veya kalpleri hüzne boğup, gözleri yaşartacak aşırı duygusal hadiseler anlatan

1) Aliyyü'l-Kâfi, 15.

kissacıların etrafına toplanıp onları dinlemektir.² Halkın bu itibarını gören kissacılar bu ilgi ve itibarı daha da arttırmak, dinleyenleri memnun etmek ve sonunda nâil olmayı umdukları bahşişleri koparmak için ne lazımsa yapıyorlardı. Hatta vaazlarında aşk ve muhabbet konularını işleyen, aşık olunan sevgilinin güzelliğini anlatan gazeller okuyan, ayrılığın eleminden dert yanan kissacılar vardı.³

2) Kissacıların Sağladıkları Maddî ve Mânevî Menfaatlar:

Kissacılardan kimileri, bilgisi olsun-olmasın her konuda "ahkam kesecek" câhil halkı kandırıp, kendisine "büyük âlim" dedirterek mânevî yönden kendilerini tatmin etmeye gayret ediyor, kimileri de dinleyenlerden bahşişler kopararak maddî menfaatlar sağlıyordu.

Halktan bazı dünyalıklar kopartmak için uğraşan bu kissacıların çoğu kendilerine yetecek malları olduğu halde insanlardan bir şeyler talep ediyorlar,⁴ insanları kendilerine ihsanda bulunmaya ve şefkat göstermeye teşvik edecek hadisler uyduruyorlardı.⁵ Özetle, kissacıların, bu işin sonunda bir takım menfaatlar sağlıyor olmaları da kissacılığın yayılmasında önemli rol oynamıştır.

3) Avamın Câhilliği:

Malumdur ki, bu tip kissacıların meclislerine devam edenlerin büyük çoğunluğu cahil, boş, heva ve hevesinin peşinden koşan insanlardır.⁶ Dinlediklerini değerlendirecek, doğrusunu yanlışından ayırt edebilecek durumda olmayan bu insanlar kürsüye çıkıp laf eden herkesi âlim ve fâzil kimseler sanmışlar, duydukları şeyleri akıl süzgecinden geçirmeden, olabilir mi olamaz mı hiç düşünmeden kabullenmişlerdir. İşte bu kitlenin, kissacıların asılsız fakat etkileyici ve heyecan verici sözlerini kolay yoldan cennet vaadlerini gerçek alimlerin verdiği doğru bilgilere tercih etmesi ve bu saçma sözleri ödüllendirmeyi de ihmal etmemesi bu işin yaygınlaşmasında büyük rol oynamıştır.

2) Ebû Reyze, Mahmud, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**, 130, İstanbul 1988.

3) İbnü'l-Cevzî, **Kussâs**, 327.

4) İbnü'l-Cevzî, **Kussâs**, 336.

5) Deylemî, **el-Firdevs bi Me'sûru'l-Hitâb**, 6, Beyrut 1406 / 1986.

6) İbnü'l-Cevzî, **Kussâs**, 328.

4) İsrâiliyyâtın Yaygın Olması:

İsrâîlî rivâyetlerin yaygın olmasının da kıssacılığın yayılmasındaki rolü büyüktür. Dinleyenleri ve asılsız olma ihtimâlini düşünmeden dinlediklerine inananları heyecanlandırıcı, hayrete düşürücü ve oyalayıcı nitelikte olan isrâîlî rivâyetler kıssacıların başlıca sermâyesi durumundadır. Kıssacıların elinde böyle asılsız fakat zengin bir kaynak olmasaydı belki de kıssacılık halkın bu derece ilgisini çekip yaygınlaşma imkânı bulamayacaktı.

5) Sosyal ve Kültürel Hayat:

Çeşitli vesilelerle muhtelif mekanlarda tertib edilen oturmelerde ve sohbet toplantılarında bir çok ilginç şeyin konuşulup anlatılıyor olması, özellikle bu tür meclislerde kıssanın yaygın bir eğlenme, dinlenme ve bilgi edinme vâsıtası olması da kıssacılığın yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Ayrıca hem okuma yazma bilenlerin sayısının az oluşu hem de okumanın dinlemekten daha sıkıcı olması da sözlü anlatıma dayanan kıssacılığın yaygınlaşmasını hızlandırmıştır.

6) Tergîb ve Terhîb'e Dair Hadislerin Rivayetinde Tesâhül Gösterilmesi:

Hâkim en-Nisâbüri el-Müstedrek'te şöyle diyor: "Bize Nebî (s.a.s) den helal ve haram hakkında bir haber rivayet edildiğinde senetlerde titiz davranış, ravilerini tenkide tabi tuttuk. Ama amellerin faziletleri, sevap, ikâb, mübahlar ve dualar gibi konulardaki rivayetlerde ise isnadlarda gevşek davranış."7 İmam el-Münzirî ise, *et-Tergîb ve't-Terhîb* adlı kitabının mukaddimesinde "Âlimler tergîb ve terhîb konularında müsâmahalı olmaya müsaade etmişlerdir. Hatta onlardan çoğu, sıhhat derecesini bildirmeden uydurma haberleri dahi zikretmişlerdir." demektedir.8

Yukarıda zikrettiğimiz rivayetlerin de işaret ettiği gibi, bir çok hadis âlimi, helal, haram veya vacib gibi şerî hükümlerle alakalı olmayan, amellerin faziletleri, rekâik, zühd, tergîb-terhîb ve kıssalar gibi konulardaki rivayetleri sıkı bir kontrol altında tutmamışlardır. İşte bu serbestlik gerek iyi, gerekse

7) Hâkim, I / 490.

8) Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, I / 3, İstanbul Tsz.

kötü niyetli bir çok kişinin, bu konularda, kaide kural tanımadan nakillerde bulunmalarına ve hadis imal etelerine zemin hazırlamıştır. Bazıları, toplam bir araya geldiklerinde bir şeyi güzel görürlerse onu hadis yapma yoluna giderken,⁹ zâhidlerden bazıları da insanların Kur'an ve sünnetten uzaklaştıklarını görünce, buna engel olmak için Kur'an ve sûrelerin faziletleri hakkında hadis uydurmuşlardır.¹⁰

Kıssacılar da bu tür rivayetlerin hakkıyla denetlenip mücadele edilmediğini görünce vaazlarını renklendirmek, dinleyenlerin ilgisini çekmek, kendilerine kimsenin bilmediklerini bilen bir âlim süsü vermek için, basit bir iyiliğe büyük sevaplar vaad eden, küçük günahlara büyük cezalar veren, duyulmamış hadisler uydurmuşlardır.

Uydurma hadislerin korkutup sakındırdığı tüm masiyetlerden sakındırmak, rağbet ettirdiği faziletlere teşvik etmek sahih hadislerle de mümkündür. Öyleyse yalana ve uydurmalara gerek yoktur ve bunlar büyük günahdır. Allah (c.c) bizim için dinini kemale erdirmiş, bizim üzerimize nimetini tamamlamıştır. Dolayısıyla birilerinin kendi uydurdıkları hadislerle dini tamamlamalarına ihtiyaç yoktur. Onlar yoksa Allah'ın (c.c) ve Rasulünün (s.a.s) eksikliklerini mi telâfi ediyorlar.¹¹

Tergîb ve terhîb, amellerin faziletleri konusunda uydurulan rivayetler kıssacılara malzeme teşkil etmiş ve bu işin yayılmasına yardımcı olmuştur.

9) Sibâî, Mustafa, *es-Sünnetü ve Mekânetühâ*, 79, Şam 1398 / 1978.

10) Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 31, İstanbul 1991.

11) Kardâvî, 32.

B- ÂLİMLERİN KISSACILARLA MÜCADELESİNE ÖRNEKLER

Kıssacıların süslü sözlerine, garip hikâyelerine aldanarak onları âlim zanneden halk, anlatılan hurâfeleri, akla aykırı, İslam'ın temel prensipleriyle çelişen hikayeleri hiç düşünüp tenkit etmeden kabullenmişlerdir.

Kıssacıların anlattığı şu uydurmalar onların ne kadar cahil olduklarının ve düşünmeden konuştuklarının bir göstergesidir. Rivâyete göre, İsrâ olayı zamanında Cebrâil, Rasûlullah'a cennetten bir ayva getirir ve peygamberimiz onu yer. Sonra Hz. Hatice vâlidemiz, Hz. Fâtıma'ya hâmile kalır. Bu sebepten Peygamber Efendimiz cennet kokusunu arzuladığı zaman Fâtıma'yı koklardı. Bu haberin uydurma olduğu apaçık ortadadır. Hz. Fatıma İsrâ vukûa gelmeden önce doğduğu gibi, Hz. Hatice'de namaz farz kılınmadan önce vefât etmiştir. Namazın isrâ gecesi farz kılındığı ise icmâen sabittir.¹² Mesûl ed-Dımeşki adında bir kıssacı vâiz de şöyle der: Kureyşlilerden ilk müslüman olan Hz. Abbas'tır.¹³ Halbuki Hz. Abbas fetih günü İslamı izhâr etmiştir. Kıssacı Ebû Kâ'b, bir gün Yusuf'u yiyen kurttan bahsederek, "Yusuf'u (a.s) yiyen kurdun adı şöyle şöyledir." der. Dinleyenlerden biri "Yusuf'u kurt yemedi ki deyince" Bu sefer kıssacı gayet pişkinlikle "O Yusuf'u yemeyen kurdun adıdır" der.¹⁴ Görüldüğü gibi kıssacılar hakikatte vuku bulmayan olayların bile hikayesini uydurmaya, isimler yakıştırmaya kalkışmışlardır.

Hayal dünyalarını zorlayarak, insanların dikkatlerini çekecek hikâyeler uydurmaya özen gösteren kıssacılar, şu rivayetleri naklederken, doğrusu oldukça çüretkar davranmışlardır. "Hz. Adem'in başı buluta veya göğe geliyor ve sürüyordu. Bu yüzden başındaki saçlar döküldü. Yeryüzüne indiği zaman cennetten çıktığına öyle ağladı ki göz yaşları deniz haline geldi ve denizde gemiler yüzdü".¹⁵ "Muhakkak ki cennette bir ağaç vardır, yukarısından yeni, süslü elbiseler çıkar. Aşağısından da, gemi inci ve yâkuttan, semeri de altından

12) Sıbâi, 80.

13) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 316.

14) İbnü'l-Cevzî, *Abbâru'l-Hamkâ ve'l-Mugaffelîn*, 133, Beyrut 1408 / 1987; İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 324.

15) İbn Kutaybe, *Tevîlu Muhtelifi'l-Hadis*, 177, Beyrut 1408 / 1987.

ve kanatları olan ala renkli bir at çıkar. Bu atın ne tersi vardır ne de bevli. Bu atın üstüne evliyaullah biner ve istedikleri yere uçarlar.¹⁶

Bâzıları -tüm utanmazlıklarına rağmen- kendilerinin bile söylemeye utanacağı şeyleri Rasulullah'a (s.a.s) söyletmekten çekinmezken¹⁷ bazıları da Allah (c.c) adına pazarlık yapacak kadar ileri gitmiştir. Adamın biri Ebû Süleyman denilen bir kıssacıya gelerek ona bir miktar para verir ve "Oğlumu bana döndürmesi için Allah'a duâ et der." Kıssacı "Oğlun nerede?" diye sorar, adam "Çin'de" der. Kıssacı, "Allah (c.c) bu kadar paraya oğlumu Çin'den getirir mi? bu olmayacak bir şey, daha yakın bir yerde olsaydı olurdu." der.¹⁸

Ebu'l-Feth Muhammed b. Muhammed el-Harîmî adında bir kıssacı âdeta Allah (c.c) ile Rasulüne (s.a.s) pazarlık ettirircesine şu uydurma kıssayı anlatmaktan çekinmez: "Rasulullah (s.a.s) bir kadınla evlenir, sonra kadının belinde abras hastalığı görür ve kadını reddeder. Bunun üzerine Cebrâil (a.s) iner ve "Aliyyü'l-'Alâ'mın sana selâmı var. Biz birçok kusuru olmasına rağmen ümmetinin imâmını geçersiz saymıyoruz da O, basit bir şeyden dolayı nikah akdini bozuyor mu? O kadını benim için tutsun diyor." der." Bu yalamın en aşırısı ve uydurmaların en kötüsüdür. Rasulullah bu kadını reddedince ona kızıp azarlamadı, ayıplamadı. Cibril (a.s) inmedi ve bu anlatılanlar olmadı.¹⁹

Verilen örneklerde de görüldüğü gibi, kendilerine itibar eden avâmın câhilliğini de fırsat bilen kıssacılar, akıl sahibi, düşünen bir insanın asla kabul edemeyeceği derecede aşırı kıssalar uydurmuşlardır. Maksatları insanlar arasında tanınmak ve iltifat görmek veya dünyalık kazanmak olan kıssacıların süslü sözlerine, ilgi çekici hikayelerine aldanan avâmın düştüğü tehlikeli durumu gören alimler, halkı bu durumdan kurtarmak ve kıssacıların gerçek kimliğini ortaya koymak için büyük çaba sarfetmişler ve kıssacılarla mücadele etmişlerdir.

Fakat ne gariptir ki, halkın iyiliği için uğraşan bu âlimler kıssacıların kıskırtması sonucu yine halkın baskılarına mâruz kalmışlardır. İşte buna tipik bir misal : Şa'bi namaz kılmak için mescide girdiğinde orada bir kıssacının Rasulullah'a (s.a.s) nisbet ederek şöyle dedikine şahid olur: "Allah teâla iki tane

16) Accâc, 211.

17) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 323; İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'l-Hamkâ*, 105.

18) Sabbâğ, 41-42.

19) İbnü'l-Cevzî, *Kussâs*, 312-313.

sûr yaratmıştır, her sûr'a iki defa üflenir, biri hayatın son bulması diğeri de tekrar diriliş içindir." Bunun üzerine Şa'bi kendisini tutamaz ve "Ey Şeyh Allah'tan (c.c) kork, hatalı rivayette bulunma. Allah teâla sadece bir tane sûr yaratmıştır ve iki nefha vardır. Birincisi ölüm, ikincisi diriliş içindir." der. Adam, bana mı diyorsun ey bozguncu, bana bunu falan falandan nakletti, bana karşı mı çıkıyorsun der ve ayakkabısını çıkararak Şa'bi'ye vurmaya başlar. Orada bulunanlar da onunla birlikte vurmaya başarılar. Şa'bi, ancak Allah'ın (c.c) otuz tane sûr yaratığına yemin ederek ellerinden kurtulur.²⁰

Bunun benzeri bir olay da Muhammed b. Cerir et-Taberi'nin başına gelir. Bağdat'ta bir kıssacının, Yüce Allah'ın "... belki Rabbin seni övülecek bir makama yükseltir."²¹ sözünü tefsir sadedinde "Allah (c.c) O'nu (s.a.s) kendisiyle beraber arşı üzerine oturtur." dediği Taberi'ye ulaşınca yapılan bu hatâyâ tahammül edemez ve o adamı reddetmede biraz da mübâlağa ederek evinin kapısına "Arkadaşı olmayan, Arşında başka kimse olmayan Allah (c.c) her şeyden münezzehtir." yazar. Bunun üzerine kıssacı, Bağdat'ın avâmını kışkırtıp Taberi'nin üzerine salar. Halk Taberi'nin evini taş a tutar, tâ ki atılan taşlardan evin kapısı kapanır, görünmez olur ve kapının önünde taştan küçük bir tepe oluşur.²²

Celâleddin es-Suyûti'nin "**Tahzîru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs**" adlı kitabını kaleme almasının sebebi de buna benzer bir olaydır. Meclislerinde asılsız, bâtl ve uydurma sözleri hadis diye rivayet eden ve naklettiği bu sözleri de kati bir şekilde Nebi'ye (s.a.s) isnad eden kussâstan bir adamın durumu Suyûti'ye sorulur. Suyûti'de aslı olmayan bâtl şeylerin avâmın içinde, hadis diye anlatılmasının helal olmayacağını, bu adamın rivayet ettiği hadisleri hadis şeyhlere tashih ettirmesi gerektiğini söyler. Bu söz kıssacıya ulaşınca adam kızar ve "Benim gibi bir adam şeyhlere hadisleri tashih mi ettirecek? Benim birinin rivayet ettiği hadislere bâtl mı deniyor? Ben bizzat insanları tashih ediciyim. Ben hadis ilmimi ve diğer ilimleri yeryüzünün en iyi bileniyim..." gibi bir takım hezeyanlarda bulunur. Sonra halkı Suyûti'nin üzerine salar. Halk Suyûti'yi ta'ciz eder ve O'nu öldürmekle ve taşlamakla tehdit eder. Fakat Suyûti görüşünden vazgeçmez. Hatta, bâtl olduğu kendisine açıklandıktan sonra da hadisi şeyhlere tashih ettirmez, Rasulullah'a (s.a.s) isnad ederek yalan haber

20) İbnü'l-Cevzi, **Kussâs**, 302-303.

21) 17 İsrâ 79.

22) Suyûti, **Tahzîr**, 211.

rivayetinde ısrar ederse kırbaçlanması gerektiğini söyler. Bunun üzerine iyice hiddetlenen kıssacının kışkırttığı avam Suyûtî'ye çok kötü muâmelelerde bulunur. Bu olaydan sonra Suyûtî, yukarıda ismini zikrettiğimiz kitabını yazar.²³

Yüce Allah'ın bir lütfudur ki O (c.c), zamanın, şeriatın ve aklın hoş görmediği şeyleri hoş görmeyen, yalancılardan kışkırtılan, bu uğurda gördüğü ezâ ve cefâyâ aldırmayan, Allah rızasını dünya menfaatlarına ve selâmetine tercih eden sâdik âlimler ve mücâhid davetçiler olmaksızın geçmesine râzı olmamıştır.²⁴ Doğruyu ve hakikatı yılmadan savunan âlimler her asırda var olmuştur.

İşte bu âlimlerden biri de Süleyman b. Mührân el-A'meş'tir. A'meş Basra'ya vardığında mescidde kıssa anlatan birini görür. Kıssacı "...Ebû Vâil'den Ebû İshak'ın ondan da A'meş'in bize nakl ettiğine göre...." diye hadis rivâyet etmektedir. A'meş vaaz halkasının ortasına geçer ve koltuk altı kıllarını yolmaya başlar. Kıssacı "Biz burada ilimle meşgul oluyoruz sen ise koltuk altı kıllarını yoluyorsun, utanmıyor musun be adam" der. A'meş "Benim yaptığım senin yaptığından daha hayırlıdır" diye karşılık verir. Kıssacı, "Nasıl olur?" der. A'meş "Çünkü ben sinnet olan bir şeyi yapıyorum, sen ise yalan söylüyorsun. Ben A'meş'im ve dediğin şeylerden hiç birini sana nakletmedim" der.²⁵

Benzeri bir olay da Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main'in başından geçer: Ahmed b. Hanbel ile Yahyâ b. Main Rusâfe mescidinde namazlarını kılarlar. Bu arada bir adam kalkar ve Enes'ten Katâde'nin, O'ndan Ma'mer'in, O'ndan Abdu'r-Rezzak'ın, O'ndan da Ahmed b. Hanbel'le Yahya b. Main'in bize naklettiğine göre Rasulullah (s.a.s) "Kim lâ ilâhe illallah derse Allah teâla her kelimesinden gagası altından, tüyleri mercandan bir kuş yaratır..." der ve yirmi sayfa kadar anlatır. Duyduklarına inanamayan Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main birbirlerine bakarlar ve böyle bir rivayette bulunup bulunmadıklarını sorarlar. İkisi de böyle bir hadis rivayet etmemiştir. Kıssacı anlatmayı bitirinceye kadar beklerler. Kıssacı anlatmayı bitirip, bahşişleri toplayıp geri kalanlarını da beklemeye başlayınca, Yahya b. Main eliyle işaret ederek kıssacıya "Buraya gel" der. Kıssacı bahşiş ümidiyle gelir. Yahya b. Main "Bu hadisi sana kim rivayet etti?" diye sorar. Adam, "Ahmed b. Hanbel ile

23) Suyûtî, *Tahzîr*, 71-73.

24) Sabbeğ, *Suyûtî'nin Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs* adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 13.

25) Suyûtî, *Tahzîr*, 197; Gazzâlî, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, 190, İstanbul 1974.

Yahya b. Main" der. Bunun üzerine Yahya b. Main "Ben Yahya b. Main'im bu da Ahmed b. Hanbel'dir. Rasulullah'in (s.a.s) hadisleri arasında böyle bir hadis işitmedik, eğer yalan söylemek istiyorsan başkalarına nisbet et bize değil" der. Kıssacı "Yahya b. Main ahmaktır diye duyuyordum bunu şimdi bizzat gördüm." der. Yahya b. Main "Nasıl anladın?" deyince, adam "Sanki dünyada sizden başka Yahya b. Main ile Ahmed b. Hanbel yok, ben tam onyeddi değişik Ahmed b. Hanbel ile Yahya b. Main'den hadis yazdım." deyip alay ederek oradan uzaklaşır.²⁶

Kısaca özetlemek gerekirse, kıssacılar kendilerine itibar eden ve dinleyen halkın câhiliğinden ve ilginç şeylere olan alakasından da faydalanarak, uydurma hadisler rivâyet etmişler, alakasız yorumlar yapmışlar ve kürsülerden bir çok hurafeler anlatmışlardır. Kıssacıların yaptığı bu işin arzettiği tehlikeleri ve cahil halka verdiği zararları gören, doğrunun ve hakikatin savunucusu olan sâlih âlimler kıssacılara karşı mücadele başlatmışlar ve bu uğurda karşılaştıkları her türlü ezâya ve cefâyâ tahammül ederek, başlattıkları mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Âlimlerin kıssacılara karşı verdikleri bu mücadele tam olarak başarıya ulaşamamış ise de bu mücadelenin kıssacılar tarafından estirilen uydurma ve hurafe kasırgasının ortalığı büsbütün kasıp kavurmasını engellediği de muhakkaktır.

26) Ibnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 304; Suyûtî, *Tahzîr*, 248; Hatib el-Bağdâdî, *el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvî ve Âdâbi's-Sâmi'*, II/164, Riyad 1983.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KISSACILARIN ZARARLARI

A- KISSACILARIN HADİSLER ÜZERİNDEKİ MENFİ TE'SİRLERİ

1- Hz. Peygamber'e Yalan Isnâd Edilmesi:

Rasûlullah (s.a.s) için canlarını mallarını fedâ eden, İslam uğruna yurtlarını ve yakınlarını terkeden, Allah (c.c) sevgisi ve korkusu etlerine ve kanlarına işlemiş sahâbenin, Rasûlullah'ın (s.a.s) "Bana isnâd edilen yalan, başkası hakkında söylenen yalan gibi değildir. Kim bile bile bana yalan isnâd ederse ateşteki yerini hazırlasın"¹ sözü aralarında yaygın olan sahâbenin, Rasûlullah'a (s.a.s) yalan isnad edebileceklerini tasavvur etmek oldukça güçtür.

Rasûlullah'a (s.a.s) yalan isnadı, ister ahkâma ait konularda olsun ister terğîb-terhîb, zühd, fedâilü'l-âmâl vs. konularda olsun aralarında fark olmaksızın haramdır, günahların en büyüğüdür. Müslim şârihi Nevevî de bu hususa dikkat çekiyor ve şöyle diyor: "Âlimlerin ileri gelenleri, insanlardan herhangi biri hakkında bile yalan söylemenin haram olduğunda icmâ ettiler. Kelâmı vahiy, sözü şeriat olan Peygamber hakkında söylenen yalan nasıl haram olmaz. Rasûlullah (s.a.s) hakkında söylenen yalan Allah (c.c) hakkında yalan söylemek demektir.² Çünkü Allah teâla Rasûlü hakkında "O kendiliğinden

1) Buhârî, *Cenâiz*, 34, II / 81; Müslim, *Mukaddime*, 3, I / 10.

2) Nevevî, *Şerhu Müslim*, I / 70, Mısır 1349/1930.

konuşmamaktadır. O'nun konuşması ancak bildirilen bir vahiy iledir."³ buyurmaktadır.

Hicretin 40. yılına kadar sünnet, saflığını ve duruluğunu muhafaza etmiştir. Bu tarihten sonra, özellikle Hz. Ali (r.a) ile Hz. Muâviye (r.a) arasındaki anlaşmazlık savaş halini alıp kan dökülmesine, can telefina sebep olduktan sonra müslümanlar çeşitli gruplara ayrılmışlardır. Böylece sünnet, iç ayrılıklara ve siyasi gayelere alet edilmeye başlanmış, bazı hadisler ilaveler yapılmış veya asılsız hadisler uydurulmuştur.⁴ Bunun sebebi ise ortaya yeni çıkmış olan birtakım siyasi ve itikâdi grupların kendilerini haklı gösterecek ve halka kabul ettirecek bir desteğe ihtiyaç duymaları, böyle bir destek arayışı içine girmiş olmalarıdır. Kur'an'ı, lafzının ve tilâvetinin tevâtüre dayanmasından dolayı emellerine alet edemeyen bidat fırkalar hadisler yönelmişler ve Rasulullah'ın (s.a.s) dilinden dâvâlarını teyid edecek hadisler uydurmuşlardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, şöhrete ulaşmak, kendisine âlim de-dirtmek, şahsi çıkar sağlamak, geçimini temin etmek vb. çeşitli gayelerle vaazlarında halkın ilgisini çekecek uydurma hadisler ve kıssalar anlatan kussâs'ın da piyasaya çıktığı ve ictimâî bünyede yerini almaya başladığı zaman da bu tarihlere rastlar. İşte zâten karışık olan sosyal ve siyasi yapıyı kendileri ve uydurmaları için uygun bulan kıssacılar Hz. Peygamber'e yalan isnâd etmekten sakınmamışlar, hayli miktarda asılsız ve uydurma hadis bunlar tarafından Rasulullah'a (s.a.s) isnâd edilmiştir.⁵

Bâzi kaynaklarda ise, uydurmâcılığın daha Hz. Peygamber hayatta iken başladığına dâir rivâyetler yer almaktadır. İbn Hazm, "el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm" adlı eserinde, Ebu Büreyde'nin, babası kanalıyla naklettiği şu rivayeti zikreder: "Benî Leys kabilesinin bir semti Medine'ye iki mil uzaklıktaydı. Bir gün bu semte üzerinde yeni bir elbise olan bir adam gelir ve şöyle der: "Bu elbiseyi bana Rasulullah giydirdi ve sizin mallarınız ve canlarınız hususunda dilediğim gibi hükmetmemi emretti." Bu adam cahiliyye zamanında bu kabileden bir kadınla evlenmek istemiş fakat evlendirilmemiştir. Daha sonra adam önceden isteyip de alamadığı kadının yanına gider. Olanlara bir anlam veremeyen halk, durumu araştırmak için Rasulullah'a (s.a.s) bir elçi gönderir. Rasulullah

3) 53 Necm 3-4.

4) Sibâî, 75.

5) Sibâî, 85; Kardâvî, 69.

söz konusu şahıs için "Yalan söylemiş Allah düşmanı" der ve bir adam görevlendirerek ona şu emri verir: "Eğer onu diri bulursan -ki diri bulacağım zannetmiyorum- öldür, ölü bulursan da cesedini yak."⁶ Gönderilen adam onu bir yılan sokması sonucu ölmüş olarak bulur ve cesedini yakar. Bundan dolayı Rasulullah (s.a.s) "Kim bile bile bana yalan isnad ederse ateşteki yerini hazırlasın" buyurmuştur. Bu hâdise bazı küçük farklılıklarla değişik kaynaklarda da zikredilmektedir.⁷

Fecru'l-İslâm kitabının müellifi Ahmet Emin de, zikredilen kitabında uydurmacılığın başlangıcından bahsederken şöyle demektedir: "Görünen o ki, hadis uydurmacılığı Rasulullah zamanında başlamıştır. "Kim bile bile bana yalan isnad ederse ateşteki yerini hazırlasın." hadisi de Rasulullah'a (s.a.s) isnad edilen bir yalandan dolayı söylenmiş andırmaktadır."⁸

Yukarıda, "Kim bile bile bana yalan isnad ederse ateşteki yerini hazırlasın." hadisinin sebab-i vürûdu olarak zikredilen hâdiseyi vâki kabul etsek bile, hadisin söyleniş sebebinin bir müzevir'in dünyevî bir konuda yalan söylemesi olduğu açıktır. Bu dîni bir hüküm taşıyan yalanın, Rasullerinin hadisi diye müslümanlara rivâyet edilmesine benzetilemez. Anlatılan hâdisede, Rasulullah'a (s.a.s) yalan isnad eden kişi Medine'ye dışarıdan gelmiştir. Büyük ihtimalle Rasulullah ile karşılaşmamıştır, sahabeden veya müslümanlardan biri de değildir.⁹

Bu itibarla, bir müzevirin dünyevî bir konuda söylediği bir yalana dayanarak uydurmacılığın daha Rasulullah (s.a.s) hayatta iken başladığını iddia etmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz.

Çünkü, Rasulullah'ın (s.a.s) "Her duyduğunu rivâyet etmesi kişiye günah olarak yeter."¹⁰ "Kim bile bile bana yalan isnad ederse cehennemdeki yerini hazırlasın."¹¹ "Kim ki yalan olduğundan şüphelendiği halde benden bir hadis rivâyet ederse iki yalancıdan biri odur."¹² hadislerini hatırından hiç

6) Ibn Hozm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, I / 218, Beyrut 1985.

7) Heysemî, I / 145; Tahâvî, *Müşkilü'l-Âsâr*, I / 164-165, Haydarâbad 1333.

8) Ahmet Emin, 211.

9) Sıbâî, 241.

10) Müslim, *Mukaddime*, 5, I / 10.

11) Buhârî, *İlim*, 38, I / 35; Müslim, *Mukaddime*, 3, I / 10.

12) Müslim, *Mukaddime*, I / 9; İbn Mâce, *Mukaddime*, 5, I / 15.

çıkarmayan sahabe, herhangi bir şekilde hata edip de bu hadislerde ikaz edilenlerden olmamak için, gerek hadis rivayetinde gerekse rivayet edilen bir hadisi kabulde oldukça titiz davranmışlardır. Mesela Hz. Ebû Bekir (r.a) nine'nin mirası hususundaki hadisi kabul için¹³, Hz. Ömer (r.a) de, Ebû Mûsâ el-Eş'ari'den, rivâyet ettiği isti'zan hadisine şahid göstermesini istemiştir.¹⁴ Bu olayın sonunda Hz. Ömer'in (r.a) Ebû Mûsâ el-Eş'ari'ye söylediği "Ben seni itham etmiyorum. Fakat insanların Rasulullah'a (s.a.s) yalan isnad etmelerinden korkuyorum."¹⁵ sözleri Hz. Ömer'in bu konuda ne kadar titiz olduğunu göstermesi bakımından manidardır.

Hz. Ali (r.a) hadisi kabul için râvisine yemin ettirmiştir.¹⁶ Hadise bir şey eklemekten yahut eksik bırakmaktan, unutmaktan korkan ve ihtiyatı elden bırakmak istemeyen Abdullah b. Mesûd, Rasulullah'ın (s.a.s) demediği bir şeyi O'na izafe etmemek için, hadis rivayet ederken "veya buna yakın", "yahut buna benzer", "yahut bunun gibi" vs. şeyler söylerdi.¹⁷ Süleyman et-Teymî'nin hadis rivayet ederken rengi değişirdi.¹⁸ Zeyd b. Erkâm'a "Bize hadis rivayet et denildiğinde "Yaşlandık ve unuttuk, Rasulullah'tan hadis rivâyet etmek güç iştir" derdi.¹⁹

Gerek Rasulullah hayatta iken gerekse -zikrettiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi- O'nun ahirete irtihalinden sonra sahabe, hadislere ve hadis rivayetine çok önem vermiş ve herhangi bir istismâra meydan vermemek için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu dönemlerde hadis uydurmacılığının mevcudiyetinden bahsetmek oldukça zordur. Denilebilir ki, hadis uydurmacılığı siyâsî ihtilaflar üzerine başlamış ve zamanla yayılmıştır.²⁰

Hz. Osman'ın (r.a) şehid edilmesi ve bir iç savaşa kadar varan dahillî karışıklıklar sonucu, hadisler üzerindeki sıkı kontrol gevşemiştir. Bu müsait ortamı fırsat bilen gerek yeni ortaya çıkmış bidat fırkalar gerekse eskiden beri fırsat kollayan istismarcılar kendi gaye ve ihtiyaçlarına uygun bir çok hadis

13) Tirmizî, *Ferâiz*, 10, IV / 419; Ibn Mâce, *Ferâiz*, 4, II / 909-910; Muvatta, *Ferâiz*, 8, I / 513.

14) Buhârî, *İsti'zân*, 13, VII / 130; Müslim, *Edab*, 34, II / 1694-1695; Tirmizî, *İsti'zân* 3, V / 53-54; Ibn Mâce, *Edab*, 17, II / 1221; Dârimî, *İsti'zân*, 1, 670.

15) Şafî, *Risâle*, 435, Kahire 1309.

16) Accâc, 116.

17) Suyûtî, *Tahzîr*, 140-141.

18) Ramâhurmuzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsil*, 551, Kahire 1984.

19) Ramâhurmuzî, 550.

20) Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 190.

uydurarak bunları Rasulullah'a (s.a.s) nisbet etmişlerdir. Bir kısım hadis imalcileri ve bilhassa halk hikayecileri durumunda olan kıssacılar halk üzerinde daha te'sirli olacağı düşüncesiyle, ehl-i kitaba ait bir çok sözü ve israiliyyâtı Hz. Peygamberin (s.a.s) hadisleri olarak nakletmişlerdir.²¹ Mevzû hadis külliyyatına baktığımız zaman gerek bunların uydurulmasında gerekse bu uydurmaların halk arasında yayılmasında kıssacıların payının büyük olduğunu görürüz.²²

Halbuki mevzû olduğunu beyan maksadının dışında hangi sebebe dayanırsa dayansın mevzû hadis rivayeti kesinlikle helal olmaz.²³ Zayıf hadislerin durumu ise böyle değildir. Ahkâm konularının dışında zayıf hadislerin rivâyeti câizdir.²⁴ Bazı âlimler ise, zayıf hadisleri duyan kişilerin bunları sahih zannedebileceklerinden korkarak, zayıf olduğunu belirtmeden zayıf hadisin bile rivayetini caiz görmezler ve bunlarla amellerin faziletleri konusunda bile amel edilmez derler.²⁵ Fakat zayıf hadislerin terki görüşü pek kabul görmemiştir. Hemen hemen bütün imamlar ve fakihler bazı şartlarda zayıf hadislerle ahkâm konularında amel etmişlerdir.²⁶

Sahih olma ihtimali de bulunan zayıf hadis hakkında bile bu denli ihtiyat ve ihtilaf olduğu dikkate alınırsa, hiç bir şekilde sahih olma imkan ve ihtimali bulunmayan, bilakis hevâ ve heveslere göre, menfaat temini için uydurulup Rasulullah'a (s.a.s) nisbet edilen uydurma hadisleri gerek uyduran gerekse sahihmiş gibi bunları nakleden, vaaz kürsülerinden halka anlatan kıssacı vaizlerin işledikleri suçun büyüklüğü ve zararlarının boyutları umarız daha net bir şekilde kavranacaktır.

2- Kıssacılar ve Hadis Uydurma Faaliyeti:

Kıssacıların hadislere verdikleri en büyük zarar hadis uydurmaları ve uydurma hadisleri halk arasında yaymalarıdır. İbnu'l-Cevzi'nin anlattığına göre, kıssacı bir vâiz aşûre günü minbere çıkmış, Hz. Peygamber (s.a.s) bu-

21) Kandemir, Yaşar, **Mevzû Hadisler**, 173, Ankara 1970.

22) İbn Teymiyye'nin bu konuda, gerek kıssacılar tarafından uydurulan gerekse bunlar vasıtasıyla halk arasında yayılmış hadisleri bir araya topladığı **Ehâdisu'l-Kussâs** isimli bir kitabı vardır.

23) İbn Salâh, **Ulûmu'l- Hadis**, 103, Dimeşk 1984; Suyûtî, **Tedribu'r-Râvî**, I / 231, Beyrut 1985; Nevevî, I / 71.

24) İbn Salâh, 103; Suyûtî, **Tahzîr**, 133.

25) Suyûtî, **Tahzîr**, 133

26) Bkz. Polat, Selhattin, **"Zayıf Hadislerle Amel"**, E.Ü.I.F.D., Sayı: I, sayfa: 83-109, Kayseri 1984.

yurdu ki, "Kim aşûre günü oruç tutarsa şu şu olur." diyerek birçok sevap dağıtmış. Hadisin kaynağı sorulunca da hepsini o anda uydurduğunu itiraf etmiştir.²⁷ Avam tarafından, İslâmiyeti iyi bilen âlim kişiler olarak kabul edilen kıssacıların bu sözleri halk tarafından kabul görmüş ve böylece aralarında yayılmıştır.²⁸

Avam arasında şuyû bulmuş hadislerin büyük çoğunluğunun, onların kıssacılardan dinlemiş oldukları, bâtil hadisler olduğunu görüyoruz. Çünkü bu kıssacılar halkın ilgisini ve itibârını canlı tutmak için bir çok, yeni, duyulmamış haberlere ve konulara ihtiyaç hissediyorlardı. Böylece bu kıssacılar hiç kimsenin bilmediği ve duymadığı konularda "ahkam keserek", hadis rivayet ederek ne kadar da çok şey bildiklerini, ne büyük âlim olduklarını göstermiş olacaktı. İşte böyle bir düşünce ve ihtiyaç, câhil ve muhteris kıssacıları uydurmacılığa itiyordu. Bu işi geçim vâsıtası edinmiş olmaları, kendilerini yalan yanlış şeyler anlatmaktan ve hadis uydurmaktan alıkoyacak Allah korkusundan da mahrum olmaları bu işi daha da pervâsızca yapmalarına neden olmuştur.

Kıssacılar hadisleri birbirine karıştırmak ve metinlere ilaveler yapmak sûretiyle de hadislere büyük zararlar vermişlerdir. Şu'be b. Haccâc'a bir genç gelerek bir hadis sorar. Şu'be gence "Sen kıssacı mısın?" diye sorar, gençten "Evet" cevabını alınca, Şu'be "Git o zaman, biz kıssacılara hadis rivayet etmiyoruz" der. Niçin böyle yaptığı Şu'be'ye sorulunca "Hadisi bizden bir karış alıyorlar sonra onu bir zirâ' yapıyorlar." der.²⁹

Kıssacıların hadislere verdikleri zararlardan biri de, gaflet yüzünden ne söylediklerini bilmeyerek birtakım saçma sapan sözleri hadis diye nakletmeleri olmuştur. İbnu'l-Cevzi'nin naklettiğine göre kussâs içinde unutkanlıkta darb-ı mesel haline gelmiş Seyfeyyh isminde bir kıssacı vardı. Bir gün kendisine "Büyük alimlerle görüştim niye hadis rivayet etmiyorsun?" denilince, yazın, bize Şerik'in Mugire'den onun İbrahim'den, İbrahim'in de Abdullah'tan rivayet ettiğine göre "Onun misli aynıdır." der. Dinleyenler neyin misli aynıdır? diye sorunca "Böyle duyduk böyle rivayet ediyoruz." diyor.³⁰

27) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 307.

28) Kardâvî, 69.

29) Hatib el-Bağdâdî, I / 164; İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 308.

30) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 322.

Kıssacılar**dan bir çoğu meşhur isnadlardan bazılarını ezberlemişler, sonra da büyük bir cüret ve hayasızlıkla, uydurdıkları acaip hadislerle bu meşhur isnadları eklemişlerdir. Yahya b. Main ve Ahmed b. Hanbel'in Rusâfe mescidinde rastladıkları kıssacı gibi ki, bu kıssacı Yahya b. Main ile Ahmed b. Hanbel'in de adlarının geçtiği meşhur bir isnadı ezberlemiş ve uydurmalarını bu sahih senedle nakletme yoluna gitmiştir.**³¹

Ebû Hâtim de buna benzer bir olayla karşılaşmıştır. Ebû Hâtim namaz kılmak için mescide girer. Namazdan sonra bir genç kalkar ve Enes'ten Katâde'nin, Katâde'den Şu'be'nin, Şu'be'den Ebû'l-Velid'in ondan da Ebû Halife'nin bize naklettiğine göre der ve bir hadis nakleder. Ebû Hâtim genci yanına çağırır ve Ebû Halife'yi gördün mü? diye sorar, genç "Hayır" cevabını verir. Ebû Hâtim, peki onu görmediğin halde ondan "Bize rivayet etti" diye nasıl rivâyette bulunuyorsun deyince, genç, Ebû Hâtim'e "Bizimle münakaşa etmek mürüvvetin, hayâ ve edebin azlığını gösterir. Ben bu isnâdı ezberledim ve işittiğim her hadise bu isnâdı ekliyorum" der.³²

Gencin bu itirâfı gerçekten de insanı sarsıcı ve bu derecede de ürkütücüdür. Bu tür bir sahtekarlıkla dinin iki ana kaynağından biri olan hadislerle ne denli zarar verildiğini, nice asılsız uydurmaların ve iftiraların sahih ve sağlam senedlerle kamufle edilerek Rasûlullah'a nisbet edilmiş olduğunu düşünmek bile insanın göğsünü daraltıyor. Neyse ki, ehliyetli hadis alimlerinin gayretleriyle, bu tür uydurma hadisler her ne kadar sağlam senedlerle nakledilmiş olsa da sened ve metin tenkidine tabi tutularak gerçek değerleri gün ışığına çıkarılmış ve sahih hadislerle karışmasına müsaade edilmemiştir.

Bazı hadis imalcileri ve kıssacılar israiliyyata ve ehl-i kitâba ait bazı sözleri halka daha çok tesir edeceği düşüncesiyle Hz. Peygamber'in hadisleri olarak nakletmişlerdir.³³ Hadis âlimlerinin ittifakına göre hadislerle fesat kussas yoluyla girmiştir.³⁴ Halkın câhilliği ve kıssalara düşkünlüğü, yalancılık ve hadis uydurmacılığı yolunda kıssacıların rahat hareket etmesine yardımcı olmuştur.³⁵ Kussastan bazıları insanları hayra teşvik edip şerden el çektirerek

31) İbnü'l-Cevzi, **Kussâs**, 304; Suyûtî, **Tahzîr**, 195-196.

32) Hatib el-Bağdâdî, 166; Hüseyinî, 169; Accâc, 212-213.

33) İbn Hacer, **Nuhbetü'l-Fiker**, 22. İstanbul 1288; Suyûtî, **Tedribu'r-Râvi**, I / 287.

34) Uğur, **Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussas**, 319.

35) Umerî, **Hadis Tarihi**, 60, Konya 1990.

iyi bir iş yaptıklarını zannederek tergîb ve terhîbe dair hadisler uydurmuşlardır.³⁶

İşte bu sebeplerden dolayı kussas taifesinin cerh ve tâdil kitaplarında, münkerat rivayetlerinden dolayı cerhedildiği, rivayetlerine itibar edilmediği görülür. Mesela küssacılardan Yezid er-Rakkâşi hakkında Ahmet b. Hanbel "Hadisleri münkerdir, o küssacıdır." demiştir. Yahya b. Main'e göre ise hadislerinde zaaf vardır.³⁷ Yine meşhur vâizlerden Sâlih el-Mürri hakkında da Ahmet b. Hanbel "Küssacıdır, hadis ehli değildir. Esasen hadisi hiç bilmez." demiştir.³⁸ Bağdat'ta çarpıcı vaazlar eden Mansur b. Ammâr hakkında İbn Adiy "Münkeru'l-Hadis" demiştir.³⁹ Yemen'li Şuayb el-Cebâi⁴⁰ ehl-i kitap çevrelerinden efsanevî şeyler nakletmekle mâruftur ve kendisi metruk bir küssacıdır.⁴¹ Vehb b. Münebbih küssacılıkla tanınmış, israili kitaplardan çok nakillerde bulunmakla tenkid edilmiştir.⁴² Muhammed b. Ziyad el-Mevsili hadiste yalan söylemek ve çok kıssa anlatmakla tenkit edilmiştir.⁴³

Küssacıların gayesi halkı bilgilendirmek ve dîni öğretmek olmayıp, halkın ilgisini çekip menfaat temin etmek olunca, görüldüğü gibi, felaket olarak adlandırılabilir bir çılgınlığa gözleri kapalı dalmışlardır. Menfaat hissine ve meşhur olma tutkusuna mahkum olan küssacılar bu tutumlarından dolayı cerh-tâdil alimlerin cerh edilmişler ve rivayetlerine itibar edilmemiştir.

3- Küssacılar Vâsıtasıyla Halk Arasında Yayılmış Olan Uydurma Hadislere Örnekler:

Bu kısımda İbn Teymiyye'nin, **Ehâdisu'l-Kussâs** adlı kitabında, küssacılar yoluyla halk arasında yaygınlaşmış meşhur olduğunu belirttiği uydurma hadislere, İbn Teymiyye'nin değerlendirmeleriyle birlikte örnekler vereceğiz.

36) İbnü'l-Cevzî, **Telbîsü İblîs**, 111, Beyrut 1992.

37) Zehabî, **Mizanü'l-İtidal**, IV / 418, Halep 1963.

38) Zehabî, **Mizanü'l-İtidal**, II / 289.

39) Zehabî, **Mizanü'l-İtidal**, IV / 187.

40) İbnü'l-Esîr, **El-Lübâb**, I / 255, Beyrut Tsz.

41) İbn Hacer, **Lisânu'l-Mizân**, III / 150, Beyrut 1971.

42) Zehabî, **Mizanü'l-İtidal**, IV / 352.

43) Zehabî, **Mizanü'l-İtidal**, III / 520

– “Kalp Rabbin evidir.”⁴⁴ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Nebi'nin kelâmı değildir diyor.

– “Ben bilinmeyen bir hazine idim. Bilinmek istedim ve bir topluluk yaratarak kendimi onlara tanıttım. Beni tanıyın”⁴⁵ İbn Teymiyye bu rivayet için de: Bu Nebi'nin kelâmından değildir. bunun ne sahih ne de zayıf senedi bilinmemektedir diyor.

– “Rabbine kavuşmadan mümine rahat yoktur.”⁴⁶ İbn Teymiyye bu rivayet için: Bu seleften bazılarının sözüdür diyor.

– “Fakirlik benim gurûrumdur onunla iftihar ederim.”⁴⁷ İbn Teymiyye bu rivayet için: Asılsızdır, müslümanların bilinen kitaplarında yoktur diyor.

– “Kim bir yıl içinde hem beni hem de babam İbrahim'i ziyaret ederse cennete girer.”⁴⁸ İbn Teymiyye bu söz için: Bu, asılsız, uydurma bir sözdür. Onu hadis ehlinde hiç kimse rivayet etmemiştir diyor.

– “Kim günahları affedilmiş biriyle yemek yerse onun da günahları affedilir.”⁴⁹ İbn Teymiyye bu rivayet için: Bu, isnadı olmayan ve müslümanların kitaplarında bulunmayan bir sözdür. Manası da sahih değildir. Kafirler de münafıklar da müslümanlarla yemek yiyebilir diyor.

– “Kim bir aç doyurur yahut bir çıplığı giydirirse Allah'ın onu cennete koyacağına ben kefilim.”⁵⁰ İbn Teymiyye bu rivayet için: Bu lafızlar Rasûlullah'tan bilinmemektedir diyor.

– “Ashabıma sövmek affedilmeyecek bir günahdır.”⁵¹ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Rasûlullah'a bir iftiradır. Çünkü Yüce Allah Kur'an'ı

44) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 55; İbn Arrâk, *Tenzihu's-Şeria*, I / 143, Lübnan 1981; Aliyyü'l-Kârî, 170; Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II / 99, Beyrut 1968.

45) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 55; İbn Arrâk, I / 143; Achmî, II/99.

46) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 57; Aclûnî, II / 362.

47) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 60; Aclûnî, II / 87

48) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 66; Aclûnî, II / 251.

49) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 73; Aclûnî, II / 230; İbn Arrâk, II / 267.

50) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 74; İbn Arrâk, II / 144.

51) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 75; İbn Arrâk, II/320; Aclûnî, I / 144.

Kerim'de "Muhakkak ki Allah kendisine şirk koşulmasını affetmez fakat bundan daha aşağısında dilediğini affeder."⁵² buyurmaktadır.

– "Rasûlullah mescidde ayaklarını uzattığında Allah O'na "Ey Muhammed Aişe'nin evinde değilsin" diye vahyetmiştir."⁵³ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu, isnadı bilinmeyen bir hadistir demiştir.

– "Mümin bir dağın tepesinde bile olsa Allah ona eza edecek birini ya da bir şeytanı takdir eder."⁵⁴ İbn Teymiyye bu rivayet hakkında: Bu Rasûlullah'tan bilinen bir söz değildir demiştir.

İbn teymiyye'nin değerlendirmeleriyle birlikte vermeye çalıştığımız örneklerde de görüldüğü gibi, kıssacılar bir çok asılsız ve uydurma rivayetin hadis kimliğinde halk arasında yayılmasına sebep olmuşlardır.

---

52) 4 Nisa 48.

53) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 93.

54) İbn Teymiyye, *Ehâdisu'l-Kussâs*, 94; *Acîmî*, II / 162.

B- KISSACILARIN HALK ÜZERİNDEKİ MENFİ TESİRLERİ:

1- Kısacılığın kerih Görülmesinin Sebepleri:

Kıssanın değeri, muhtevâsına ve anlatım gayesine göre değişmektedir. Yüce Allah'ın (c.c) rızasını kazanmaya mâtufl bir işi gerçekleştirmek veya bazı esasların anlaşılmasını kolaylaştırmak için, ölçüyü kaçırmadan anlatılan kıssa şüphesiz faydalıdan hâli değildir. Fakat çeşitli çıkar hesaplarıyla, halkın ilgisini çekmek ve semeresini toplamak için anlatılan uydurma ve muhal kıssalar ise, gerek halka gerekse dine vereceği zararlardan dolayı menfi bir konuma sahiptir ve ulema tarafından hoş karşılanmamıştır.

İyiliği emredip kötülükten sakındırma bâbından olan tezkir İslam dininde mühim bir yer tutar. Çünkü insan zaman zaman çeşitli zaafllara düşüp, şehvetine mağlup olup hakkı unutabilir. İşte bu gibi hallerde dünyânın hakikatinden, zevâline, yüce Allah'ın (c.c) itaatkar kulları için vadettiği mükaflatlardan, asî kulları için hazırladığı azaplardan haber verecek bir müzekkire elbette ihtiyaç vardır. Hatta bir çok Kur'an ayetlerinde⁵⁵ ve sahih sünnette⁵⁶ böyle bir müzekkirin gerekliliğine işâretler bulunmaktadır. Hatta Kur'an bizzat kendisi Rasulullah'ı (s.a.s) tezkir sıfatı ile vasıflandırmıştır.⁵⁷ İşte bu ihtiyaca cevap verecek olan vâizin gerekli hallerde kıssa anlatması da uygun görülmüştür.

Vaazlarda kıssa anlatma işi maksadının dışına çekilip, şahsi menfaat hesaplarıyla istismar edilmeye başlanınca artık kerih görülmeye başlanmış ve cevaz verilmemiştir. Kısacıların yerilmesinin sebebi, onların çoğunun, faydalı bir şeyler zikretmeksizin kıssayı çok uzatmaları, naklettiklerine bir çok şey ekleyip karıştırmaları ve muhal hikayeler anlatmalarıdır.⁵⁸

Selef kısacılığı şu altı sebepten dolayı kerih görmüştür:

a) Selef, Rasulullah (s.a.s) zamanında gördüklerine ve bildiklerine tabi oluyor, sonradan ortaya çıkan bir şey gördükleri zaman kabullenemiyorlardı.

55) 50 Kâf 45; 51 Zâriât 55; 87 A Tâ 9.

56) Ibn Hanbel, VI/261; Heysemî, I / 190; Ibnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 168-170.

57) 88 Gâşiye 21.

58) Sabbâğ, 16.

b) Kıssalar geçmiş milletlerin başlarından geçen olaylardır ki, sıhhatli bir şekilde bize ulaşanı çok azdır. Özellikle Benî İsrâîl'den nakledilenler böyledir.

c) Kıssa ve benzeri şeylerle meşgul olmak, bundan daha önemli olan Kur'an okumak, hadis rivayet etmek ve dini bilgilerde derinleşmek gibi şeylerden insanı alıkoyar.

d) Vaaz ve nasihat için sıhhatinden emin olunamayan diğer kıssalara ihtiyaç hissettirmeyecek kadar, Kur'an ve sünnette kıssa mevcuttur.

e) Dinde olmayan şeyleri dine katan kimseler, anlattıkları kıssaların içine avâmın kalbini ifsat edecek şeyler karıştırmışlardır.

f) Kıssacıların çoğunluğu ilim ve takvâlarının azlığından dolayı doğruya ulaşmak için çaba harcamayan, hatadan sakınmayan kimselerdir.⁵⁹

Kıssacı şu üç tehlikenin birinden kendisini kurtaramaz.

a) Sözü uzatıp, dallandırıp budaklandırarak sonuçta dinî esaslara ters düşecek noktaya vardırıktan,

b) Kendini beğenip kibirlenmekten,

c) Kendisinin yapmadığı şeyleri başkasından istemekten.

İşte bu yüzden Rasululah (s.a.s) "Kıssacı buğz edilmeyi bekler." buyurmuştur.⁶⁰

Muhammed b. Kesîr es-Sanânî şöyle der: "Kıssacılarla birlikte oturmakta üç mahzur vardır. Onların söylediklerine rıza göstermek, akli hafife almak ve müriyyetin gitmesi." Kendisine çok katı davrandın denilince, "Allah'a yemin olsun ki, eğer müslümanların yöneticilerinden olsaydım onları bu işten vazgeçirir, cezalandırırdım. Çünkü Allah ve Rasulüne karşı en çok yalan söyleyenler onlardır. Onlarla oturan onlardan daha şerlidir." Bu işi para için yap-

59) İbnü'l-Cevzî, *Kıssâs*, 160-161.

60) Aliyyü'l-Kâfi, 43; Actûnî, II/96; İbn Arrâk, II / 188.

mayan, sözü özüne uygun ve bilgili kimselerin vaaz edip kissa anlatmasında ise bir sakınca görmez.⁶¹

İbnu'l-Cevzi ise kıssacıda bulunması gereken şartları şöyle sıralar:

- a) İlim sahibi olmak, kissa sanatını iyi bilmek.
- b) Sahîhini sahih olmayanından ayırt edebilecek kadar hadis ilimlerinde bilgi sahibi olmak.
- c) Fıkıh ilmini iyi bilmek.
- d) Dili iyi bilmek.
- e) İhlâşlı ve takvâli olmak.
- f) İnsanlardan yapmasını istediği şeyleri önce kendisi yapmak.
- g) Dünyaya tamahkar olmamak.⁶²

Zikredilen tehlikelere düşmeden, yukarıda sıraladığımız özellikleri nefsinde cem eden âlim ve fâzıl kimselerin, ölçüyü kaçırmadan vaaz edip kissa anlatmasında ve insanlara nasihat etmesinde bir beis yoktur.

2- Kıssacıların Halk Üzerindeki Etkileri ve Zararları:

Avâmı eğitmek ve bilgilerini sağlamlaştırmak gibi bir gâyeleri olmayan kıssacılar kissayı bir kazanç vesilesi olarak görmüşlerdir. Bu yüzden kazançlarının peşinden koşarak kazançlarını arttırmak, avâmı razı ve hoşnut etmek için yarışmışlardır. Halk ise her asırda, garip şeylere ilgi duymuş, aklın kabul edemeyeceği bâtul hurâfelerden hoşlanmış, acâib şeyleri dinlemeye merak salmıştır. Öyle ki, dinleyenlerini coşturmak ve eğlendirmekten başka bir şey düşünmeyen şarkıcılara benzeyen kıssacılar bazan sabahlara kadar vaazlarını uzatmışlardır.⁶³

İslâm'ın yanlış anlaşılmasına yol açan uydurmaları ve asılsız hikâyeleri vaazlarına sermaye yapan kıssacılar, müslüman halkın câbil, tembel ve anlayışsız kalmalarında büyük bir paya sahiptirler. Zira kıssacıları büyük İslâm

61) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 306-307.

62) İbnu'l-Cevzi, *Kussâs*, 181-182.

63) Sabbağ, İbnu'l-Cevzi'nin *Kussâs*'ına yazdığı tahkik mukaddimesi, 14.

âlimi zannederek peşlerini bırakmayan bazı insanlar onları senelerce dinlemiş olsalar dahi yine de gerçek İslâm'dan bir şeyler öğrenememişlerdir. Aksine, İslâm'ın bünyesi için tehlikeli birer mikrop demek olan bâtil hurâfe ve sözleri dinleye dinleye hak ve hakikate düşman olmuşlardır.⁶⁴

Gâyelerine ulaşmak için her yolu denemekten çekinmeyen kıssacılar bir yandan hitabet sanatının bütün inceliklerini kullandı dinleyenlerin beğenisini kazanmaya çalışırken diğer taraftan görünüm olarak da dinleyicileri etkilemek için çeşitli hilelere de baş vurmaktan geri kalmıyorlardı. İbnü'l-Cevzi'nin belirttiğine göre bunların içinde zâhid görünmek için yüzlerini sarıya boyayanlar, vaaz ettikleri yerlere güzel kokularla tütsü verenler, yanlarında koklanınca göz yaşları akıtan maddeler bulunduranlar, elbiselerini yırtanlar, günyâ vecde gelerek kendilerini kürsüden aşağı atanlar vardı.⁶⁵ Kıssacılar bir yönden de bu tür göz boyama oyunlarına baş vurmaya mecburdular. Çünkü laf kalabalığı yapmaktan ve akıl sır erdirilemeyecek tubaf uydurmalar imâl etmekten başka bir meziyetleri olmayan kıssacıların başka türlü halkın iltifatına ve itibarına mazhar olmaları düşünülemezdi.

Kolay yoldan cennet, az amele çok sevap vâd eden ve nefse hoş gelen şeyler anlatan kıssacıların meclislerine uzun süre devam edenler bile din adına bir şeyler öğrenme fırsatı bulamamışlardır. Kıssacıların sözlerinin çoğunluğu Mûsâ ve Tûr dağı, Züleyha ve Yûsuf hakkında oluyor, ferâizden, günahlardan sakındırmaktan neredeyse hiç bahsedilmiyordu. Sıra bir türlü zina edenlere, fâiz yiyenlere, namazları vaktinde kılmayanlara gelmiyordu. Ne yazık ki kıssacılar dinî esasları anlatmayı ihmal ettiler. Bu nedenlerle bunların mallarına talep çok oldu. Çünkü hak ağır, bâtil ise hafiftir.⁶⁶

Küçük bir günaha büyük azaplar, önemsiz bir amele de çok büyük sevaplar verilmesi kıssacıların hadislerinde çokca görülür.⁶⁷ Bazıları Allah'ın (c.c) rahmetinden ümit kestirecek kadar uydurma terhîb hadisleri rivâyet ederken diğer bir kısmı, sünnete sarılana günahların zarar vermeyeceğini zannetti-
recek kadar, sünnetin ve sünnet ehlinin faziletlerine dair rivayetlerde bulunmuşlardır.⁶⁸ Çok tehlikeli durumlardan biri de bazı salih amellere ondaki

64) Kandırmir, 194-195.

65) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 296.

66) İbnü'l-Cevzi, *Telbisü İblîs*, 125.

67) Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, 233-234; Kardâvî, 89.

68) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 324-325.

sevabı büyültmek suretiyle hak ettiğinden daha çok kıymet verilmesi, hatta daha önemli, daha yüksek derecedeki amellerin haddini bile aşırılması, bunun yanında bazı kötü amellerin üzerinde gereğinden fazla durulması, diğerlerini söniük bırakacak derecede ondaki cezânın büyütülmesi vardır. Kıssacılar küçük bir iyilik yapanlara sayısız nimetlerle doldurdıkları cennetin kapılarını ardına kadar açarlarken, en ufak bir günah işleyenleri de hayallerinin icad ettiği korkunç cehennemlerde işkenceye tâbi tutmuşlardır.⁶⁹

Kıssacıların meclislerine devam ederek bu abartılı rivayetleri dinleyip inanan, esâsen bunları değerlendirecek doğrusunu eğrisinden ayırdedebilecek dini bilgiye ve alt yapıya sahip olmadığından dolayı inanmak zorunda olan cahil halk, bu yüzden bir takım saplantılara düşmüştür. Kimileri küçük hatalara bile büyük azaplar vad edilmesinden dolayı günah işleme korkusuyla adım bile atamaz hale gelirken kimileri de küçük iyiliklere bile büyük sevaplar ve cennet vâdedilmesinin verdiği rahatlık ve cesaretle bir çok mâsiyeti gözünü bile kırpmadan işleyecek hale gelmiştir.

Saltanatların halkın bilgisizliği, saflığı, hikâye ve menkıbe türü ilginç sözlere olan aşırı ilgisi üzerine kuran kıssacıların avam üzerinde çok belirgin bir tesiri ve itibarı vardı. Kıssacıların halkı kıskırtması sonucu Taberi'nin,⁷⁰ Şa'bi'nin⁷¹, Suyûti'nin⁷² ve başkalarının başına gelenler hatırlanacak olursa, kıssacıların halk üzerindeki tesir ve iknâ gücünün boyutlarının daha iyi kavranacağı kanaatindeyiz.

Şu olay, halkın kıssacılara olan itibarını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Küfe mescidinde Zür'a denilen bir kıssacı vardır. Bir gün İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'nin annesi bir mesele hakkında fetvâ almak ister. Ebû Hanife annesine fetvâ verir fakat annesi razı olmaz ve "Kıssacı Zür'a'nın fetvâsından başkasını kabul etmem" der. Ebû Hanife annesini alıp Zür'a'ya götürür ve "Bu benim annemdir şu şu konularda senden fetvâ istiyor" der. Zür'a Ebû Hanife'ye "Sen benden daha bilgili ve daha fakihsin sen kendin fetvâ ver" der. Ebû Hanife; "Ben mesele şöyle şöyledir diye fetvâ verdim" der. Zür'a'nın, Ebû

69) Kandemir, 56.

70) Suyûti, *Tahzîr*, 213

71) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 302-303.

72) Suyûti, *Tahzîr*, 71-73.

Hanife'nin dediğini doğrulaması üzerine ancak, annesi râzı olur ve oradan ayrılırlar.⁷³

Şu örnek de, kissacıların anlattıklarının avam tarafından hiç düşünülmeden nasıl kabul edildiğini gözler önüne seren ve insanı hayrete düşüren bir olaydır. Osman el-Verrak, el-Attâbi'yi yolda ekmek yerken görür ve "Yazıklar olsun sana utanmıyor musun?" der. Attâbi'nin verdiği cevap ilginçtir: "Eğer biz, öküzlerin bulunduğu bir yerde olsaydık öküzler sana bakarken bir şeyler yemeye utanır mıydın?" der. Osman el-Verrâk "Hayır" deyince, Attâbi "O zaman biraz sabret de sana bunların öküz olduklarını göstereyim" der. Sonra Attâbi kalkıp vaaz edip kissa anlatmaya başlar, kalabalık çoğalınca dinleyenlere hitâben: "Bize birçok tarikle rivâyet edilmiştir ki "Kim dilini burnunun ucuna değdirebilirse cehenneme girmez." der. Bunun üzerine orada bulunan herkes dilini burnunun ucuna değdirmeye çalışır. Dinleyenler dağılınca Attâbi, Osman el-Verrâk'a "Sana bunlar öküzdür demedim mi?" der.⁷⁴ Bütün bu olanlara bakılınca Attâbi'nin sözüne hak vermemek elde değildir. Dilini burnunun ucuna değdirebilince cennete kurulacağına inanan, Allah'ın (c.c) verdiği akli kullanmayan bu insanlara başka ne denebilir ki?

Alimlerin meclislerine katılanların, kissacılara itibâr edenler gibi uydurmalarla avutulmayacağına, ilimden nasiplerini alacağına işaret eden Ebû Kılâbe şöyle diyor: "İlmi kissacılardan başkası öldürmemiştir. Bir adam kissacıyı bir sene dinler de ondan istifade edebileceği bir şey alamaz fakat bir âlimin yanına oturduğu zaman faydalı bir şey öğrenmeden kalkmaz."⁷⁵ Kissacıların halkı asılsız hikayelerle uyutmaktan başka bir şey yapmadıklarını bilen İbn Ömer, yanında kissa anlatan bir kissacıya "Yanımızdan kalk bize eziyet verdin." demiştir. Kissacı kalkmamakta direnince polisten yardım isteyerek bu adamı yanından uzaklaştırmıştır.⁷⁶ İbn Mesud'da yanında durmadan kissa anlatan birine "Git mallarını isteyenlere sergile bize değil." demiştir.⁷⁷

73) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 319; Suyûtî, *Tahzîr*, 279; Aliyü'l-Kânî, 71; (Suyûtî'nin *Tahzîrü'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs* adlı eserini tahkik eden Lütfî es-Sabbâğ bu rivâyet ile ilgili dipnotunda şunları söylüyor. Bu kissayı dikkatli bir şekilde incelemek ve araştırmak gerekir. Bu bizim bildiğimiz Ebû Hanife'nin yapacağı bir iş değildir. Bu kissada avamdan bazıları fitneye düşürecek bazı hususlar vardır. İmâm-ı A'zam engin düşünceli, delilleri kuvvetli ve uzağı görebilen bir insandır. Nasıl olur da insanların duyacağı ve göreceği bir işi yapıp, bu kissacıya güvenmeden annesini kendi fetvâsına iknâ edecek bir vesile bulamaz. *Tahzîr*, 279.)

74) İbnü'l-Cevzi, *Kussâs*, 319-320; Hatîb el-Bağdâdî, 167-168.

75) Hatîb el-Bağdâdî, 164; Ebû Nusaym, II / 287.

76) Suyûtî, *Tahzîr*, 246-248.

77) Suyûtî, *Tahzîr*, 248.

Şu örnek de, kıssacıların sözünün başka, işinin başka olduğunu, halktan yapılmasını istedikleri şeyleri bizzat kendilerinin yapmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Medine’de kıssacının biri dinleyenlere, Ebu Hureyre’nin, oğlunun parmağında altın bir yüzük görünce “Ey oğlum altın yüzük takma, o ateştir.” dediğini anlatmaktadır. Bu arada kıssacının kendi parmağındaki altın yüzük dikkat çeker. Dinleyenler, “Bizi nehyediyorsun ama kendin de altın yüzük takmışsın.” deyince, kıssacı, “Ben Ebu Hureyre’nin oğlu değilim ki.” der.⁷⁸

Kıssacılarından biri dinleyenlere şu tavsiyelerde bulunur: “Ey insanlar bir şey yiyip içerken besmele çekilirse o yiyecek ve içeceklere şeytan yaklaşamaz. Tuzlu pirinç ekmeği yerken besmele çekmeyin şeytan da sizinle birlikte ondan yesin sonra su içerken besmele çekerek için, böylece şeytan su içmesin ve susuzluktan ölsün.”⁷⁹ Bir diğeri de şunları anlatıyor: “Gecelerden bir gece Hz. Aişe’nin elinden iğnesi düşer ve tüm aramalarına rağmen bulamaz. Bunun üzerine Nebi (s.a.s) tebessüm eder, dişlerinin parlaklığı odayı aydınlatır ve bu ışıktaki Hz. Aişe iğnesini bulur.”⁸⁰ Halkı cezbetmek için bu ve benzeri sayısız uydurma hikayeleri kendilerine sermaye edinen kıssacıların asıl gayesi dinleyenlerin iltifatına ve bahşişlerine nâil olmaktır. Kıssacı meclislerinde, verilen bahşişleri toplamakla görevli olan ve kendilerine “Mükevviz” denilen kimseler vardı. Kıssacı, dinleyenlerine bahşişleri vermelerini söyler, mükevviz de toplardı. Halk dağıldıktan sonra kıssacı ile mükevviz toplanan malları paylaşırlardı.⁸¹ Kıssacıların işi bu dereceye vardırılmaları, para ve menfaat söz konusu olunca böyle organize çalışmalarını onların gerçek yüzünü ve maksatlarını göstermeye sanırız yeter de artar bile.

Avamı anlattıkları hikaye ve hurafelerle oyalayan ve cahil kalmalarına sebep olan kıssacılar sadece bununla kalsalardı halka verdikleri zararlar daha kolay telâfi edilebilirdi belki, ama kıssacıların doğru bilgi vermedikleri gibi anlattıkları uydurmalar ve hurafelerle halkı yanlış yöne kanalize etmiş olmaları bu menfi te’sirin telâfisini bir kat daha zorlaştırmıştır. Çünkü kıssacıların uydurmalarıyla doldurdukları avâmın kafasına doğruların sokulabilmesi için önce

78) İbnü’l-Cevzî, *Ahbâru’l-Hamkâ*, 105.

79) İbnü’l-Cevzî, *Ahbâru’l-Hamkâ*, 106.

80) Leknevî, *el-Âsâru’l-Merfûa fi’l-Ahbâri’l-Mevzûa*, 45, Beyrut 1984.

81) Adam Metz, *Yetümetü’d-Dehr*’den naklen, II | 155.

bu yanlışların temizlenmesi gerekmektedir ki, bazı yanlışların silinmesi doğruların anlatılmasından daha zordur.

SONUÇ

Kissaların tarihi insanlık tarihi kadar eskilere dayanır denilse mübâlağa edilmiş olmaz. Çünkü kissalar insanlara tarihin ilk safhalarından beri arkadaş olmuş onun emellerini, elemelerini ve hayat anlayışını yansıtmıştır. Araplar için de durum aynıdır. Arap kissalarının tarihinin Arapların tarihi kadar eski olduğunu hem Arap dili ve edebiyatı hem de Kur'an-ı Kerim teyid etmektedir.

Câhiliyye asrında Araplar, uzun çöl gecelerinde, çadırlarda tertib ettikleri gece toplantıları ve oturmalarında gerek kendi savaşlarının ve kahramanlıklarının gerekse komşu milletlerin hükümdar ve kahramanlarının kissalarını, ayrıca konusu cin, şeytan, sihir, kehânet vs. olan kissaları anlatmışlar, bunlar ilgiyle dinlenmiş ve kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.

İslam geldikten sonra da kissalar mevcudiyetini ve halk nezdindeki itibarını kaybetmemiştir. Yerli yerince, iyi kullanılması bilindiği takdirde şüphesiz kissanın bir takım faydaları vardır. Bundan dolayıdır ki, gerek Kur'an'da gerekse Hadislerde bir çok kıssa irâd edildiğini görmekteyiz.

Kur'an'da bazı istisnâların dışında, yer, zaman, isim ve benzeri detaylara inilmeden, insanların ibret alması için geçmiş peygamberlerin ve milletlerin kissaları anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s) de tebliğine paralel olarak eğitici ve öğretici mahiyette vaazlar yapmış, ashâbına öğütler verip nasihatlerde bulunmuş, gerektiğinde ibretli kissalar da anlatmıştır. Bu kissalar, İslâm'ın temel esaslarının daha iyi anlaşılmasını ve hafızalarda daha uzun süre kalmasını temin mak-

sadıyla anlatılmış, Kur'an'da anlatılan kıssaların muhtevâlarına benzer muhtevâlı kıssalardır.

Sahâbilerin Hz. Peygamber'den öğrendiklerini aralarında müzâkere ederek birbirlerine öğrettiklerini bilinen bir gerçektir. Sahâbeden bir kısmı bu müzakereler sırasında Rasûlullah'tan (s.a.s) öğrendiklerini naklederken O'nun vaaz ve nasihatları arasında anlattığı kıssaları da tekrar etmek suretiyle öğrenmişlerdir. Böylece hadislerle beraber kıssa olarak anlatılanlar da sahâbe arasında yayılmıştır. Rasûlullah'ın (s.a.s) izinden gitmeyi kendisi için en yüce gaye edinmiş olan sahâbilerden bazıları da vaaz etmiş ve vaazlarında kıssaya yer vermiştir. Fakat hiç biri bu işi bir meslek olarak, bir şeyler kazanmak için yapmamıştır.

Kıssa anlatma işini para kazanmak, geçimini temin etmek veya benzeri maksatlar için yapanlar, vaazlarında akla hayale gelmedik kıssalar anlatıp, mevzû hadisler naklederek bu işi maksadının dışına çeken kıssacılar, Hulefâ-i Raşidîn devrinin son zamanlarına doğru görülmeye başlamış ve gün geçtikçe yayılmıştır. Avamın câhilliği, bu tür kıssacılarâ itibar edip onları mükâfâtlandırmasının yanı sıra tergîb ve terhîbe dair hadislerin rivayetinde ve kabulünde müsâmahakar davranılmış olması vb. sebepler bu harekete hem zemin hazırlamış hem de yayılmasını hızlandırmıştır.

Kıssanın değeri anlatım gayesine ve muhtevâsına göre değişebilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) ve ashâbından bazılarının yaptığı gibi, dînî esasların daha kolay anlaşılmasını, mücerred fikirlerin müşahhaslaşmasını sağlamak maksadıyla kıssa anlatmak faydalı görülmüştür. Fakat birtakım çıkar hesaplarıyla halkın ilgisini çekmek ve semeresini toplamak için çeşitli uydurmalar ve hurafeler anlatılmasına hoş bakılmamıştır.

Kıssacıların kürstülerden naklettikleri hayal mahsulü uydurmaların ve hurâfelerin halka ne denli zarar verdiğini, onların zihninin asılsız şeylerle doldurulup yalanlarla oyalandığını gören alimler bu işin böylece sürüp gitmesine razı olmamışlar ve kıssacılarâ karşı mücadele başlatmışlardır. Fakat ne yazık ki, süslü sözlerine ve ilginç hikayelerine kanarak kıssacılarâ itibar eden halk bu mücadelede çoğunlukla kıssacıların tarafını tutmuştur. Kıssacıların kıskırtması sonucu halk, kendilerini bu tehlikeli durumdan kurtarmak isteyen âlimleri çeşitli şekillerde tehdit ve ta'iz etmişlerdir.

Bir çok saçma sapan sözleri, uydurma kıssaları ve hurâfeleri halka daha çok tesir edeceği düşüncesiyle, ezberledikleri bazı sahih isnadlarla nakleden kıssacıların hadislere verdikleri zarar çok büyük olmuştur. Böyle asılsız uydurmaların halk arasında yayılmasına sebep olan kıssacılar, halkın câhil ve tembel kalmasında da büyük pay sahibi olmuşlardır. Çünkü bunlar az amele çok sevap ve kolay yoldan cennet vaadiyle halkı uyutmuşlar, İslâmî esasları anlatmayı ihmal etmişlerdir.

Bütün bu olumsuzlukları sergileyen, dine, hadislere ve cahil halka büyük zararlar veren, verdikleri bu zarardan dolayı kınanan ve tenkide tâbi tutulan kıssacılarından maksadın, bu işi insanlar arasında şöhrete ulaşmak yahut da menfaat temin etmek için yapan ve vaazlarında uydurma hadislere ve hurâfelere yer veren, Rasulullah'a (s.a.s) yalan isnad etmekten çekinmeyen bidat ehli kıssacılar olduğu unutulmamalıdır. Önsözde de belirttiğimiz gibi, iyiliği emredip kötülükten sakındırma vazifesini ifâ etmek üzere halka vaaz eden ve vaazlarında kıssaya da yer veren iyi niyetli kimseler bu araştırmamızın şumûlüne dahil edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA

- ACCÂC, Muhammed el-Hatîb, **Es-Sünnetu Kable't- Tedvîn**,
Kâhire 1383 / 1963.
- ACLÜNİ, İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî, (v.1162/1749) **Keşfü'l-
Hafâ ve Müzilu'l-İlbâs an mâ İštehera
mine'l-Ehâdis fi Elsineti'n-Nâs**, Beyrut 1983, I-II.
- ADAM METZ, **el-Hadâratü'l-İslâmiyye fi Karni'r-Râbi' el-Hicri
ev Asru'n-Nehdati fi'l-İslâm**,
Arapçaya nakleden: Muhammed Abdu'l-Hâdî Ebû Rayde,
Beyrut Tsz. , I-II.
- AHMED EMİN, **Fecru'l-İslâm**, Mısır 1965.
- 'ALİYYU'L-KÂRİ, Nûru'd-Dîn Ali b. Muhammed, (v.1014-1605),
El-Esrâru'l-Merfûa' fi'l-Ahbâri'l-Mevzû'a,
Tahkik, Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1391/1971.
- ÂSİM EFENDİ, (1235/1820), **Kâmus Tercümesi**, İstanbul 1304, I-IV.
- AYDEMİR, Abdullah, **Tefsirde İsrâiliyyât**, (Hicri 6. Asrın Başına
Kadar) Ankara 1979.
- BUHÂRİ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhim el-Cu'fi,
(v.256/869), **el-Câmiu's-Sahih**,
İstanbul 1992, I-VIII, (Ofset).
- CEVAT ALİ, **el-Mufassal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm**,
Beyrut 1971, I-IX.
- DÂRİMİ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman (v.255/868),
es-Sünen, İstanbul 1992, (Ofset).
- DAYF, Şevki, **el-Asru'l-Câhili**, Kahire 1960.
—————, **el-Asru'l-İslâmî**, Kahire 1963.
- DEYLEMİ, Ebu's-Şuca' Siyrevayh b. Şehredâr (v.509/1115),
El-Firdevs bi Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut 1406/1986, I-IX.

- EBÜ NUAYM, Ahmed b. Abdillâh el-Isbehânî (v.430/1038),
Hilyetü'l-Evliyâ ve Tabakâtü'l-Esfiyâ,
Lübnan 1387/1967, I-X.
- EBÜ REYYE, Mahmud, **Muhammedî Sünnetin Aydınlatılması**,
Trc. Muharrem Tan, İstanbul 1988.
- GAZZÂLİ, Ebü Hamid Muhammed b. Muhammed, **İhyâu
Ulûmi'd-Dîn**, Trc. Rifat Serdarođlu, İstanbul 1974.
- HÂKİM, Ebü Abdillâh Muhammed b. Abdillâh-en Nisâbüri,
(v.405/1014), **El-Müstedrek 'ale's-Sahihayn
fi'l-Hadis**, Riyad Tsz.
- HATİB el-BAĞDÂDİ, Hâfız Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit,
(v.463/1070), **el-Câmi' li Ahlâkı'r-Râvi ve Âdâbi's-
Sâmi'**, Tahkik, Mahmud Tahhan, Riyad 1983, I-II.
- HEYSEMİ, Nûru'd-Dîn Ali b. Ebî Bekr (v.807/1404), **Mecmaü'z-
Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid**, Beyrut 1967, I-X.
- HÜSEYNİ, Hâşim Mâruf, **el-Mevzûât fi'l-Âsâr ve'l-Ahbâr**,
Beyrut 1973.
- IRAKİ, el-Hâfız Zeynü'd-Dîn Ebu'l-Fadl (v.806/1403),
el-Bâis 'ale'l-Halâs min Havâdisi'l-Kussâs,
Tahkik, Lutfi es-Sabbâğ. (Edvâ eş-Şeri'a, Cilt 4,
81-171. sayfalar arasında yayınlanmış, Riyad 1393/1973)
- İBN ARRÂK, Ebü Hasan Ali b. Muhammed (v.907/1501), **Tenzihu's-
Şeriati'l-Merfûa 'ani'l-Ahbâri's-Şeniati'l-Mevzû'a**,
Tahkik, Abdulvehhâb Abdullatif, Lübnan 1401/1981, I-II.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali el-Askalânî (v.852/1448), **el-İsâbe
fi Temyizi's-Sahâbe**, Kalkûta 1325/1907, I-VIII.
- , **Tehzibu't-Tehzib**, Haydarâbad 1325/1907, I-XII.
- , **Lisânu'l-Mizân**, Beyrut 1390/1971, I-VIII.
- , **Nubbetu'l-Fiker fi Mustalâhi Ehli'l-Eser**,
İstanbul 1288.
- İBN HANBEL, Ahmed b. Hanbel (v.241/885), **el-Müsned**,
İstanbul 1992, I-VI, (Ofset).
- İBN HAZM, Ebü Muhammed Ali b. Hazm el-Endelûsî (v.456/1063),
el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm, Beyrut 1405/1985, I-II.
- İBN HİŞAM, **es-Siretü'n-Nebeviyye**, Tahkik, Komisyon,
Mısır 1355/1936, I-IV.
- İBN KESİR, İmâdü'd-Dîn Ebu'l-Fidâ (v.774/1372),

- el-Bidâye ve'n-Nihâye**, Beyrut 1966, I-XIV.
- İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (v.276/889),
Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadis, Tahkik, Abdulkâdir Ahmed
Atâ, Beyrut 1408/1987.
- İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (v.275/888),
es-Sünen, İstanbul 1992, I-II, (Ofset).
- İBN MANZÛR, Ebu'l-Fadl Cemâlu'd-dîn Muhammed b. Mükerrerem
el-Misrî (v.711/1311), **Lisânu'l-Arab**,
Beyrut 1388/1968, I-XV.
- İBN SA'D, Ebu Abdillâh Muhammed b. Sa'd (v.230/844),
et-Tabakâtu'l-Kübrâ, Beyrut 1380/1960, I-VIII.
- İBN SALÂH, Ebû Amr Osmân b. Abdîrrahmân eş-Şehrâzûrî
(v.643/1245), **'Ulûmu'l-Hadis**, Tahkik, Nureddin İtr,
Dimeşk 1404/1984.
- İBN TEYMİYYE, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Teymiyye el-Harrânî
(v.728/1327), **Ehâdisu'l-Kussâs**,
Tahkik, Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1408/1987.
- , **İlmu'l-Hadis**, Tahkik, Ali Mûsâ Muhammed,
Beyrut 1406/1985.
- İBNU'L-CEVZİ, Cemâlüddin Ebu'l-Ferec (v.597/1201),
Abbâru'l-Hamkâ ve'l-Mugaffelin, Beyrut 1408/1987
- , **Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirin**,
Tahkik, Muhammed b. Lutfi es-Sabbâğ, Beyrut 1409/1988.
- , **Telbisü İblîs**, Beyrut 1992.
- İBNU'L-ESİR, İzzu'd-Dîn b. Esir el-Cezerî,
el-Lübâb fi Tehzîbi'l-Ensâb, Beyrut Tsz., I-III.
- KANDEMİR, Yaşar, **Mevzû Hadisler**, Ankara 1970.
- KANTARCIOĞLU, Selçuk, **Eğitimde Masalın Yeri**, İstanbul 1991.
- KARDÂVİ, Yusuf, **Sünneti Anlamada Yöntem**, Trc. Bünyamin Erul,
İstanbul 1991.
- KÂTİP ÇELEBİ, **Keşfu'z-Zünûn an Esâmi'l-Kütübi ve'l-Fünûn**,
Haleb 1360/1941, I-II.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, **Peygamber Efendimizin Hitâbeti**,
İstanbul 1984.
- LEKNEVİ, Abdü'l-Hayy b. Muhammed Abdu'l-Halîm (v.1304/1886),
el-Âsâru'l-Merfûa fi'l-Abbâri'l-Mevzûa, Tahkik, Ebû
Hâcir Muhammed es-Sâid b. Besyûni Zağlûl, Beyrut 1984.

- MAKDİSİ, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, **el-Âdâbu's-Şer'îyye ve'l-Minâhu'l-Merîyye**, Kahire Tsz., I-II.
- MENNA' EL-KATTÂN, **Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân**, Kahire 1408/1988.
- MUYATTA', Mâlik b. Enes (v.179/795), **el-Muvatta'**, İstanbul 1992, (Ofset).
- MÜNZİRİ, Zekîyyü'd-dîn Abdü'l-Azîm b. Abdü'l-Kavî (v.656/1258), **et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Hadîsi's-Şerîf**, Tahkik: Mustafa Muhammed Ammâre, İstanbul Tsz., I-V. (Kahire 1356'dan ofset)
- MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (v.261/874), **el-Camiu's-Sahîh**, İstanbul 1992, I-III, (Ofset).
- NEKRA, Nekra et-Tehâmî, **Saykolociyyetü'l-Kıssa fi'l-Kur'ân**, Tunus 1974.
- NESÂİ, Ebû Abdîrrahmân b. Şuayb, **es-Sünen**, İstanbul 1992, I-VIII, (Ofset).
- NEVEVİ, Muhyiddin Ebû Zekerîyya b. Şeref ed-Dımeşkî (v.676/1277), **Şerhu Müslim**, (Sahîh-i Müslim bi Şerhi'n-Nevevî) Mısır 1349/1930, I-XVIII.
- POLAT, Selâhattin, **"Zayıf Hadislerle Amel"** E.Ü.İ.F.D. Sayı:1, sayfa:83-109, Kayseri 1984.
- RAMÂHURMUZİ, el-Hasan b. Abdîrrahmân, (v.360/970), **el-Muhaddisu'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî**, Tahkik, Muhammed Accâc el-Hatîb, Kahire 1404/1984.
- SABBAĞ, Muhammed b. Lutfî, **Târîhu'l-Kussâs ve Eserubum fi'l-Hadîsi'n-Nebevî ve Re'yu'l-Ulemâi fihim**, Beyrut 1495/1985.
- , İbnu'l-Cevzî'nin **"Kitâbu'l-Kussâs ve'l-Müzekkirin"** adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 7-155, Beyrut 1409 / 1988.
- , Suyûtî'nin **"Tahzîru'l-Havâs min Ekâzîbi'l-Kussâs"** adlı kitabına yazdığı tahkik mukaddimesi, 5-69, Beyrut 1404/1984.
- SİBÂİ, Mustafa, **Es-Sünnetü ve Mekânetühâ fi't-Teşrîi'l-İslâmî**, Şam 1398/1978.
- SUYUTİ, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, (v.911/1505),

- Tahziru'l-Havâs min Ekâzibi'l-Kussâs**,
Tahkik, Lutfî es-Sabbâg, Beyrut 1404/1984.
- , **Tedribu'r-Râvi fi Şerhi Takribi'n-Nevevi**,
Tahkik, Abdu'l-Yehhâb Abdu'l-Latif, Beyrut 1405/1985.
- ŞÂFÎ, Muhammed b. İdris (v.204 / 819), **er-Risâle**,
Tahkik, Ahmed Muhammed Şâkir, Kahire 1309/1891.
- ŞENGÜL, İdris, **Kur'ân'ın Temel Prensipleri Işığında Kıssaların
Tahlil ve Değerlendirilmesi**, A.Ü.S.B.E.,
(Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara 1990.
- TAHÂVÎ, Ahmed b. Muhammed b. Selâmet b. Seleme el-Ezdi (v.321/933)
Müşkilu'l-Âsâr, Haydarâbad 1333/1915, I-IV.
- TİRMİZİ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (v.279/892), **es-Sünen**,
İstanbul 1992, I-V, (Ofset).
- UĞUR, Müctebâ, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**,
Ankara 1992.
- , **"Va'z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs"**
A.Ü.İ.F.D., C.XXVIII, Sayfa: 291-326, Ankara 1986.
- UMERİ, Ekrem Ziyâ, **Hadis Târîhi**, Tercüme: İsmâil Kaya, Konya 1990.
- YILDIRIM, Suat, **"Kur'ân-ı Kerîm'de Kıssalar"**,
E.İ.İ.F.D., Sayı: 3, Sayfa: 37-63, Erzurum 1979.
- ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh, **Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl**,
Tahkik, Ali Muhammed el-Becâvî, Haleb 1382/1963, I-IV.
- , **Tezkiratü'l-Huffâz**, Haydarâbad 1955, I-IV.
- ZİR, Muhammed b. Hasan, **el-Kasasu fi'l-Hadisi'n-Nebevi**,
Kahire 1398/1978.
- ZÜHRÎ, İbn Şihâb (v.124/742), **en-Nâsihu ve'l-Mensûh**,
Tahkik, Hâtim Salih ed-Dâmin, Beyrut 1408/1988.